

De positie van de avondmaaltijd: de invloed van tijdgeografische beperkingen op de avondmaaltijd van huishoudens met een dubbel inkomen

Masterscriptie Tim Hoornweg

Master Stadsgeografie

De positie van de avondmaaltijd: de invloed van tijdgeografische beperkingen op de avondmaaltijd van huishoudens met een dubbel inkomen

Masterscriptie Tim Hoornweg
Master Stadsgeografie

Studentnummer: 4193989
Docent: Dr. Dick Ettema
Universiteit Utrecht

24 juli 2015

Samenvatting

De avondmaaltijd is om verschillende redenen een belangrijk moment van de dagelijkse routine van huishoudens met een dubbel inkomen. Er zijn verschillende manieren waarop de avondmaaltijd tot stand kan komen en uitgevoerd kan worden. Veruit de meeste huishoudens kiezen voor het koken van een avondmaaltijd in plaats van 'makkelijke strategieën' als een kant en klaar maaltijd of het bestellen van eten. De manier waarop de avondmaaltijd tot stand komt hangt voor een groot deel af van de voorkeuren, vaardigheden en attributen die huishoudens tot hun beschikking hebben. Toch zijn dit niet de enige factoren. Tijdgeografische beperkingen hebben hun weerslag op de totstandkoming van de avondmaaltijd. De reistijd van de partners in het huishouden is een belangrijke graadmeter voor de totstandkoming van de maaltijd. Ook het wonen in stedelijk gebied of niet heeft zijn weerslag en dan met name op het gebied van boodschappen. Wat sommige onderdelen van de totstandkoming van de avondmaaltijd betreft hebben de voorkeuren, vaardigheden en attributen de grootste invloed. Voor andere onderdelen zijn dat de tijdgeografische beperkingen. Het is niet met zekerheid te zeggen of deze invloeden ook doorwerken op de uiteindelijke inhoud van de maaltijd. Dit lijkt een logische vervolgstap, maar er moet meer onderzoek worden uitgevoerd om dit te kunnen bevestigen.

Voorwoord

Gezondheid is, zeker in combinatie met koken, een grote hobby van me. Onderzoek doen naar de totstandkoming van de avondmaaltijd is dan ook een erg fijne manier om een universitaire master af te sluiten. Tijdens eerdere colleges ben ik warm gaan lopen voor de tijdgeografie. Ik zag er de mogelijkheden van in en de wijze van het benaderen van het dagelijks leven sprak me erg aan. Het is daarom niet verwonderlijk dat ik in mijn afstudeeronderzoek deze twee interesses gecombineerd heb.

Voorafgaand aan deze scriptie had ik een beeld van stress, afzien en een half jaar kluizenaarschap. Dit komt voornamelijk door de excessen en problemen van andere studenten die mij voorgingen en die mij zijn bijgebleven. Natuurlijk blijven de 'normale verhalen' minder goed hangen en het schrijven van deze scriptie viel me dan ook alleszins mee. Het opbrengen van discipline en het niet in paniek raken wanneer er nog niks op papier staat zijn de twee factoren geweest die ervoor zorgden dat ik op een prettige manier heb kunnen werken. Ik heb getracht constant goed na te denken voor ik iets opschreef, om zodoende niet steeds opnieuw aan een onderwerp te hoeven beginnen. Tijdens het schrijven van deze scriptie zijn er externe factoren geweest die een onverwachte ingreep hadden op mijn eigen dagelijks leven. Dit heeft het proces enigszins vertraagd, maar gelukkig niet opgebroken. Na het uitwerken van het theoretisch kader en het zeer zorgvuldig opstellen van de enquête bleek de rest van de scriptie een goed te bewandelen pad dat ik vol goede moed ben ingeslagen.

Dit onderzoek zou een stuk moeilijker verlopen zijn zonder de hulp van enkele personen die in meer of mindere mate een belangrijke rol hebben gespeeld in het proces. Allereerst wil ik dr. Dick Ettema bedanken voor de goede persoonlijke begeleiding en het zeer geïnteresseerd meedenken gedurende het gehele proces van de scriptie. Daarnaast bedank ik iedereen die heeft geholpen met het verspreiden van de enquête onder de respondenten, in het bijzonder mijn moeder Rita Hoogesteijn die er bijna een dagtaak van heeft gemaakt om de enquête aan de man te brengen. Ik bedank ook mijn vrienden en huisgenoten die de proefenquêtes invulden en een half jaar lang geduldig mijn gezever over deze scriptie aanhoorden. Ik wil ook graag met naam de mensen bedanken die deze scriptie op taal hebben nagekeken: Renske Imkamp, Jacques Hoornweg, Gideon van den Kieboom en Fieneke Jochemsen.

Dan rest mij niks dan u veel leesplezier toe te wensen. Hopelijk draagt dit onderzoek bij aan uw kennis en inzichten over de totstandkoming van avondmaaltijden en de tijdgeografische beperkingen van huishoudens met een dubbel inkomen.

Tim Hoornweg

Masterstudent Stadsgeografie
Universiteit Utrecht

Inhoudsopgave

1 Inleiding		08
1.1	Toelichting onderwerp	08
1.2	Relevantie voor de samenleving	08
1.3	Relevantie voor de wetenschap	09
1.4	Opbouw scriptie	09
2 Theoretisch Kader		11
2.1	Opbouw en inhoud van het Theoretisch kader	11
2.2	Voedselkeuze	11
2.2.1	Kwalitatief onderzoek naar voedselkeuze	11
2.2.2	Eetpatronen en omgevingsfactoren	15
2.2.3	De benadering van voedselconsumpties	17
2.2.4	Het categoriseren van voedsel	20
2.2.5	Schema's en scripts en de totstandkoming van maaltijden	21
2.2.6	Voedselstrategieën en balans tussen werk en huishouden	22
2.2.7	Voedseltheorieën in relatie tot dit onderzoek	23
2.3	Tijdgeografie	24
2.3.1	Inleiding Tijdgeografie	24
2.3.2	Klassieke opvattingen tijdgeografie	24
2.3.3	Tijdgeografische beperkingen	25
2.3.4	Potential action space	26
2.3.5	Kritiek op tijdgeografie	29
2.4	Conceptueel model, hoofdvraag en deel- en onderzoeksvragen	29
2.4.1	Conceptueel model	29
2.4.2	Vaardigheden, attributen en voorkeuren	29
2.4.3	Tijdgeografische beperkingen in het conceptueel model	31
2.4.4	Logistiek van de avondmaaltijd	32
2.4.5	De vorm en inhoud van de avondmaaltijd	33
2.4.6	Hoofdvraag, deelvragen en onderzoeksvragen	33
3 Methodologie		35
3.1	Kwalitatief en kwantitatief onderzoek	35
3.2	Keuze van de doelgroep	35
3.3	Manieren van meten	35
3.3.1	Het meten van tijdgeografische beperkingen	36
3.3.2	Het meten van voorkeuren, vaardigheden en attributen	36
3.3.3	Het meten van de logistiek van de maaltijd	36
3.3.4	Het meten van de avondmaaltijd	37
3.4	Statistiek	37
3.4.1	Zoeken naar verbanden	37
3.4.2	Opstellen van modellen	38
3.5	Operationalisering van de dataverzameling	39
3.5.1	Benadering respondenten	39
3.5.2	Meewerkende bedrijven	39
3.6	Sociaaldemografische beschrijving van de steekproef	40
4 Resultaten		42
4.1	Beschrijving van de data	42
4.1.1	Strategie	42
4.1.2	Boodschappen	42

4.1.3	Koken	44
4.1.4	De maaltijd	45
4.1.5	Voorkeuren, vaardigheden en attributen	45
4.1.6	Tijdgeografische beperkingen	46
4.2	Statistische analyse	49
4.2.1	Gekozen strategie	49
4.2.2	Kooktijd	50
4.2.3	Maaltijdduur en maaltijdwindow	52
4.2.4	Inhoud en moeilijkheidsgraad van de maaltijd	52
4.2.5	Boodschappen	54
4.2.6	Vorm van de maaltijd	55
5	Conclusie	57
5.1	Conclusies van het onderzoek	57
5.1.1	Samenvatting van de resultaten	57
5.1.2	Conceptueel model	58
5.1.3	Hoofd- en deelvragen	60
5.2	Reflectie	61
5.2.1	Betekenis voor doelgroep	61
5.2.2	Betekenis buiten de doelgroep	61
5.2.3	Tekortkomingen onderzoek	62
6	Referenties	64
7	Bijlagen	
7.1	Papieren Enquête	Bijgevoegd
7.2	Online Enquête	Bijgevoegd
7.3	Ruwe data enquête	Bijgevoegd
7.4	Significante toetsen en modellen	Bijgevoegd

1 Inleiding

1.1 Toelichting onderwerp

Voeding is een actueel onderwerp, zowel binnen de wetenschap als in de maatschappij. Gezond eten en leven is overal waar te nemen. Kookprogramma's en gezondheidsadviezen domineren de traditionele en de sociale media. Een ander actueel onderwerp is het dagelijks activiteitenpatroon van individuen. De tijd dat de man werkt en de vrouw het huishouden verzorgt ligt – in de Westerse wereld – ver achter ons. Verschillende strategieën worden aangesproken om invulling te geven aan het groeiende tijdgebrek. Een voorbeeld hiervan is de jarenlange groei van kinderdagverblijven: het gebruik hiervan nam tussen 1990 en 2004 met meer dan 200 procent toe (CPB 2008).

Dit verkennende onderzoek tracht deze twee trends bij elkaar te brengen en de onderlinge relaties nader te bestuderen. Aan de ene kant is daar de voeding, aan de andere kant het dagelijks activiteitenpatroon. Een interessante en relevante benadering van het dagelijks activiteitenpatroon is de tijdgeografie, ontwikkeld door Hägerstrand (1970) en verfijnd door vele andere academici. In de tijdgeografie wordt gekeken naar de beperkingen die individuen ondervinden doordat ze moeten slapen en eten, doordat ze afspraken moeten nakomen, doordat ze gebonden zijn aan bepaalde vervoersmiddelen en vele andere tijdgeografische beperkingen. Deze theorieën leiden tot een zogeheten potential action space (Dijst 2009) waarbinnen individuen zich bewegen. Een prisma in tijd en ruimte waar men niet buiten kan zonder dat er fouten optreden. Een fout kan een snelheidsovertreding zijn, een gemiste afspraak, een verkorte nachtrust et cetera. De tijdgeografische beperkingen bestaan uit en bepalen het raamwerk waarbinnen de dagelijkse activiteiten plaatsvinden. Tijdgeografie speelt logischerwijs een belangrijke rol bij voeding. Het kan zo zijn dat voedingsmomenten een grote impact op de dagelijkse routine hebben. Aan de andere kant is het ook goed denkbaar dat voedingsmomenten worden aangepast aan andere activiteiten. Er is veel onderzoek gedaan naar voedselkeuze waarbij zowel interne als externe factoren beschouwd worden (Furst et al. 1996, Glanz et al. 2005, Bisogni et al. 2007). Een terugkerend fenomeen is dat individuen een myriade aan strategieën hanteren die leiden tot de totstandkoming van voedingsmomenten.

Om enige orde te scheppen is in dit onderzoek gekozen voor 'de avondmaaltijd'. Waar individuen soms het ontbijt overslaan en de lunch op velerlei manieren interpreteren en uitvoeren, blijkt de avondmaaltijd een vaste waarde in het dagelijks activiteitenpatroon (Blake et al. 2008). Het onderzoek richt zich naast de avondmaaltijd op een specifieke doelgroep van werkende individuen in een huishouden van tweeverdieners. Hiervoor is gekozen omdat er in de situatie van tweeverdieners voor een avondmaaltijd rekening gehouden dient te worden met het dagelijks activiteitenpatroon van de ander. De tijdgeografische beperkingen komen dan logischerwijs beter naar voren.

1.2 Relevantie voor de samenleving

De strategieën die individuen inzetten bij het kiezen van een avondmaaltijd hebben uiteraard invloed op de voeding die men tot zich neemt. Maatschappelijk gezien is de volksgezondheid dus gebaat bij een dergelijk onderzoek. Wanneer een toename van tijdgeografische beperkingen zou leiden tot een afname van zelf koken en een afname in het gebruik van verse producten, zouden de alternatieven goed bestudeerd moeten worden. Kant-en-klarmaaltijden, afhalen en bestellen zijn alternatieven die qua tijd wellicht beter zijn in te passen in een druk schema dan maaltijdbereiding met verse producten. Als dit een uitkomst is van dit onderzoek blijkt te zijn rijst de vraag of deze alternatieven invloed hebben op de volksgezondheid. Mocht dit zo zijn dan kan er een debat ontstaan over de producten of over de tijdgeografische beperkingen die individuen zichzelf opleggen en opgelegd krijgen. Dit onderzoek is niet gericht op het bepalen wat gezond is en wat niet, maar op het vaststellen in welke situaties welke strategieën tot stand komen. Het is aan het maatschappelijk debat om mogelijke uitkomsten op te pakken en mee te nemen.

1.3 Relevantie voor de wetenschap

Tijdgeografie en voedselkeuze zijn in verschillende onderzoeken uitvoerig besproken (Hägerstrand 1970, Furst et al. 1996, Dijst 1999, Glanz et al. 2005, Bisogni et al. 2007, Blake et al. 2008, Dijst 2009). De combinatie is echter nog niet gemaakt op de wijze waarop dat in dit onderzoek gebeurt. In verschillende modellen wordt tijd als één van de factoren genoemd bij de voedselkeuze (Furst et al. 1996) en in sommige modellen wordt ook de geografische locatie van individuen benoemd (Glanz et al. 2005). Blake et al. (2008) beschrijven zogeheten *scripts* waarbij de uitvoering van de avondmaaltijd – van koken tot afruimen – uiteen wordt gezet. Verschillende stereotype terugkerende scripts worden onderscheiden. Een combinatie is, zoals gezegd, echter nog niet gemaakt. Dit onderzoek kijkt aan de ene kant naar alle drie de tijdgeografische beperkingen, de potential action space en de strategie die is ingezet om de avondmaaltijd tot stand te laten komen. Aan de andere kant wordt gekeken naar de voorkeuren en mogelijkheden die individuen hebben – gebaseerd op eerder onderzoek naar voedselkeuze – en zodoende is het mogelijk om te zien hoe tijdgeografische beperkingen hun weerslag hebben op de uiteindelijk tot stand gekomen avondmaaltijd. Het zwaartepunt van het onderzoek ligt bij wat de *logistiek van de avondmaaltijd* genoemd zal worden. Dit is het kiezen en inpassen van strategieën op basis van eerder genoemde factoren, resulterend in een avondmaaltijd – tenzij de strategie inhoudt dat de avondmaaltijd wordt overgeslagen. Uiteindelijk wordt ook bekeken hoe de avondmaaltijd plaatsvindt en wat de inhoud van de maaltijd is.

Dit onderzoek combineert enkele grondig bestudeerde onderwerpen en test niet reeds bestaande concepten. Het onderzoek is dan ook voornamelijk verkennend van aard. Er is een conceptueel model opgesteld dat gebaseerd is op reeds bestaande onderzoeken en theorieën her is de combinatie die onderzocht wordt. Onderzoeken naar voedsel zijn zeer uiteenlopend. Er is veel kwalitatief onderzoek, maar ook kwantitatief. Er worden veel interne factoren genoemd die meespelen bij voedselkeuze maar ook externe factoren. Relevante onderzoeken worden toegelicht en meegenomen in het conceptueel model dat is opgesteld. De tijdgeografie is sinds de jaren '70 vaak bestudeerd en onder de loep genomen. Verschillende studies hebben gediend als voorbeeld voor dit onderzoek en natuurlijk zijn ook de kritieken op tijdgeografie in ogenschouw genomen. Dit onderzoek moet de door de onderzoeker gesuggereerde invloed van tijdgeografische beperkingen op de totstandkoming van avondmaaltijden in huishoudens met een dubbel inkomen nader bestuderen.

1.4 Opbouw scriptie

Dit onderzoek is opgebouwd uit enkele onderdelen die logischerwijs op elkaar volgen. Na de inleiding volgt een uitgebreid theoretisch kader. Hierin worden bestaande literatuur, theorieën en onderzoeken behandeld die relevant zijn voor dit onderzoek. Het eerste deel van dit theoretisch kader is gewijd aan voedsel en het tweede deel aan tijdgeografie. Het theoretisch kader sluit af met een conceptueel model dat aan de hand van de rest van het kader is opgesteld. Bij dit conceptueel model horen uiteraard een hoofdvraag en enkele deelvragen. Het volgende deel bestaat uit de methoden. Hier wordt duidelijk gemaakt hoe het onderzoek is uitgevoerd en waarom op deze wijze. Hierbij moet gedacht worden aan de keuze voor kwantitatief onderzoek, de opzet van een enquête en de benadering van respondenten. In dit hoofdstuk zijn ook de sociaal-demografische kenmerken van de respondenten opgenomen zoals die uit de data naar voren komen. In het hoofdstuk 'Resultaten' worden de uitkomsten van de enquête nader bekeken en statistisch geanalyseerd. De analyse gaat in op de uitkomsten van het onderzoek en de verbanden die gevonden zijn. Er worden ook statistische modellen opgezet om verschillende factoren te kunnen vergelijken. Na de analyse volgt uiteraard een uitgebreide conclusie. Er wordt teruggegrepen op de modellen en theorieën die eerder in het onderzoek aan bod kwamen. Tevens wordt vastgesteld wat de uitkomst van het onderzoek is en hoe deze in de context van maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie geïnterpreteerd kan worden. Dit laatste houdt in dat er uiteraard aanbevelingen worden gedaan voor zowel de wetenschap als de maatschappij. De gebreken en zwakke punten van dit onderzoek zullen hier ook kritisch worden besproken. Na de referenties vindt de lezer in de bijlagen de enquête, de ruwe data en andere bijgevoegde stukken.

De vraag die dit onderzoek moet beantwoorden luidt als volgt:

Hoe hebben tijdgeografische beperkingen een invloed op de totstandkoming en de uiteindelijke uitvoering van avondmaaltijden in huishoudens met een dubbel inkomen en hoe verhouden deze invloeden zich tot de voorkeuren, vaardigheden en attributen die deze groep heeft?

Theoretisch kader

2.1 Opbouw en inhoud van het theoretisch kader

Het eerste deel van het theoretisch kader gaat in op de ontwikkelingen en modellen in de wetenschappelijke literatuur die ingaan op het tot stand komen van voedselkeuzes en voedselpatronen. Op het gebied van voedselkeuze zijn er in de afgelopen twintig jaar verschillende modellen ontwikkeld die het proces dat aan voedselkeuze voorafgaat beschrijven. Een veel gebruikt model is dat van Furst et al. (1996). Veel literatuur bouwt voort op de verschillende invloeden die dit model gebruikt met betrekking tot de voedselkeuze van personen. Het model komt voort uit kwalitatief onderzoek en is gebaseerd op grounded theory en iteratieve methoden (Furst et al., 1996). Een later model is dat van Glanz et al. (2005). Dit model is eveneens door veel verschillende auteurs gebruikt. Waar het model van Furst et al. holistisch overkomt en zowel invloeden vanuit het individu als de context behandelt, nemen Glanz et al. (2005) de invloed van de voedingsomgeving – *nutrition environment* – onder de loep en de uitwerking hiervan op de voedselkeuze van individuen. Een derde model dat zich op voedselkeuze richt is dat van Bisogni et al. (2007). In dit model worden acht verschillende overlappende *dimensies* beschreven die invloed hebben op voedselkeuze. Deze drie modellen zullen worden behandeld in het eerste deel van dit theoretisch kader, samen met enkele manieren om voedsel te categoriseren (Blake et al., 2007). Daarnaast komen ook manieren aan bod om voedselgebruikers te clusteren, op bijvoorbeeld het type voedsel dat ze tot zich nemen of hoe ze hun maaltijd voorbereiden en beleven (Blake et al., 2008). Aan het einde van dit deel van het theoretisch kader zal worden uitgewerkt welke bestaande modellen en theorieën ten grondslag liggen aan dit onderzoek en wat hieraan wordt toegevoegd.

In het tweede deel van dit theoretisch kader zal worden ingegaan op de tijdgeografie. Hierbij worden de beginselen van de tijdgeografie, waaronder de *agency*, paden door tijd en ruimte en activiteiten (Hägerstrand, 1970), grondig bestudeerd. De tijdgeografie richt zich in eerste instantie op de paden die individuen afleggen door tijd en ruimte en activiteiten die plaatsvinden (Hägerstrand 1970, Dijst 2009). In dit deel van het theoretisch kader zal er gekeken worden naar de beperkingen die bij tijdgeografie horen (Dijst 2009) en de invloed die deze beperkingen hebben op de agency van individuen bij het maken van voedselkeuzes, maar ook naar kritieken. Blake et al. (2011) benadrukken dat niet alleen de individuele agency maar ook de context waarin gedrag geuit wordt van belang is – behavioral context. Verschillende auteurs gebruiken in hun onderzoeken tijd, locatie, beweging door tijd en ruimte en routines van individuen bij het zoeken naar verklaringen voor voedselkeuze (Bisogni et al. 2007, Blake et al. 2007, Blake et al. 2009, Blake et al. 2011, Devine et al. 2003, Devine et al. 2006, Devine et al. 2009, Jabs & Devine 2006, Jabs et al. 2007, Jastran et al. 2009, LeDoux & Vojnovic 2014, Madsen et al. 2014, Stewart & Tinsley 1995). Er zal worden uitgewerkt hoe voedselkeuze in de dagelijkse paden, tijd-ruimteprisma's en andere principes van de tijdgeografie verwerkt kan worden (Dijst 2009).

Aan het einde van het theoretisch kader zullen de tijdgeografische beperkingen en de theorieën op het gebied van voedselkeuze aan elkaar gekoppeld worden en wordt kritisch gekeken hoe tijdgeografisch onderzoek inzicht kan bieden in het onderzoek naar de invloeden van het dagelijks ritme van individuen op hun voedselkeuzes en –patronen.

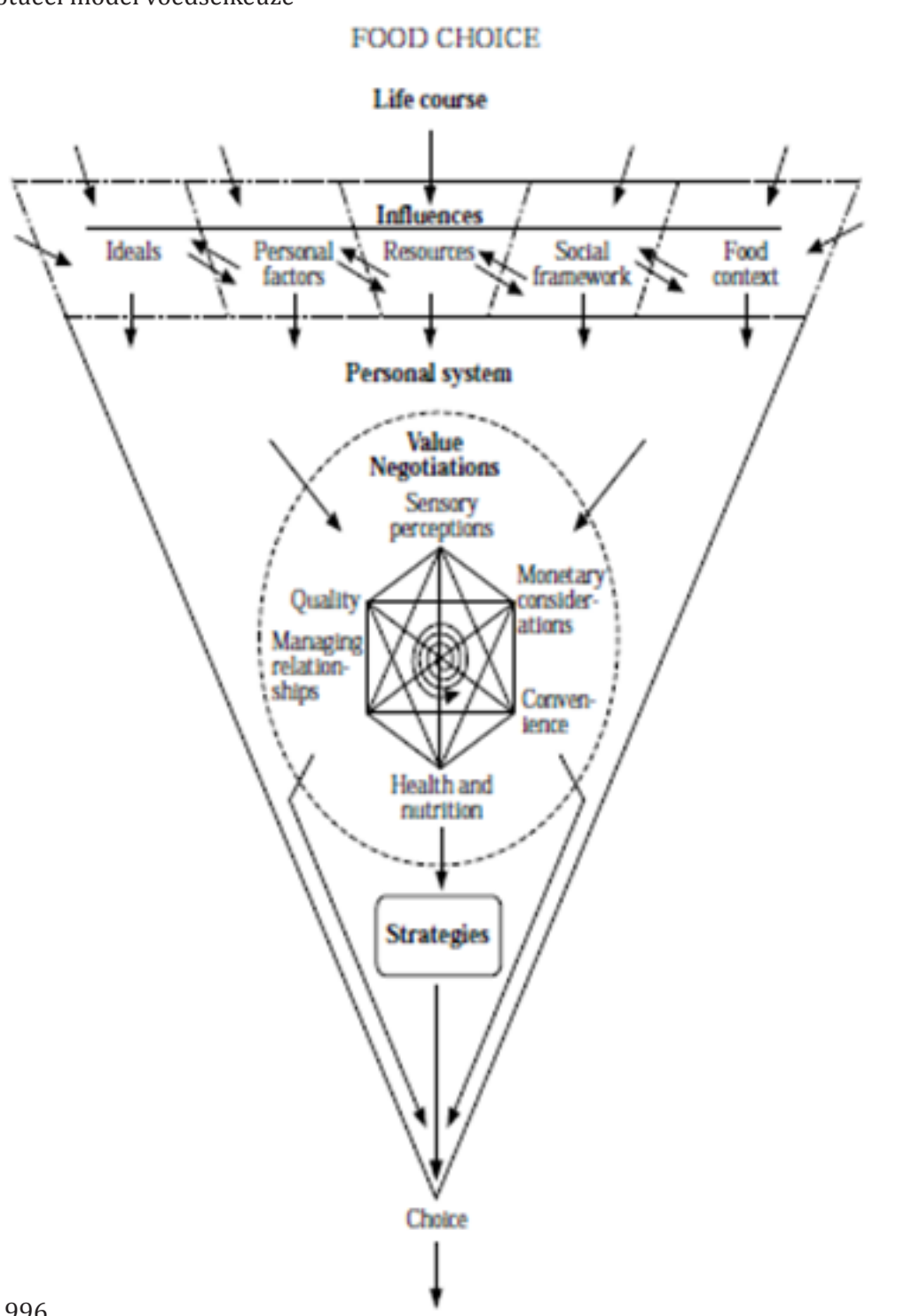
2.2 Voedselkeuze

2.2.1 Kwalitatief onderzoek naar voedselkeuze

Furst et al. (1996) deden kwalitatief onderzoek naar voedselkeuze op basis van diepte-interviews met participanten. Het onderzoek vond plaats in stedelijk gebied in Upstate New York en de deelnemers waren voornamelijk van Kaukasische etniciteit met een middenklasse inkomen. Deze keuze werd gemaakt omdat deze groep de grootste consumentengroep in de Verenigde Staten omvat (Furst et al. 1996). Uit de interviews, die voor het grootste deel plaatsvonden in supermarkten, werd volgens de

principes van grounded theory een model ontwikkeld dat de voedselkeuze van mensen moest verklaren. De interviews waren semigestructureerd en breed opgezet, hierdoor beperkten de resultaten zich niet tot het huishouden, maar kwamen ook restaurants en andere voedselomgevingen aan bod. Figuur 2.1 toont het opgestelde conceptuele model. Het model onderscheidt drie belangrijke componenten: *Life course*, *Influences* en *Personal system*. De relatie tussen deze componenten genereert het proces of pad dat leidt tot de keuze (Furst et al. 1996, p250).

De life course – vanaf nu *levensloop* – behelst de persoonlijke rollen en de sociale en fysieke omgevingen waaraan een individu is blootgesteld (Furst et al. 1996, p250). Het mag duidelijk zijn dat dit voor ieder individu een verschillend beeld oplevert. De levensloop genereert een vijftal influences – vanaf nu *invloeden* – die in de volgende trede van het model naar voren komen. Deze invloeden zijn: idealen, persoonlijke factoren, hulpbronnen, sociale raamwerken en voedselcontext. Deze invloeden informeren en vormen op hun beurt de personal systems – vanaf nu *persoonlijke systemen* – van mensen waarin bewuste en onbewuste overwegingen en strategieën worden aangewend (Furst et al., 1996, p250).
 Figuur 2.1: Conceptueel model voedselkeuze

Bron: Furst et al, 1996

De *value negotiations* – *waardeoverwegingen* – in het persoonlijke systeem zijn zeer dynamiek en veranderlijk van aard, terwijl de gekozen strategieën dat niet zijn. Deze zijn over het algemeen gebaseerd op routines (Furst et al., 1996, p251).

A. Levensloop

De levensloop en de ideeën die een persoon heeft over voedsel zijn over de jaren gevormd. Enkele factoren hebben een grote invloed op de ontwikkeling hiervan. Zo zijn veel eetgewoonten cultureel bepaald en heeft ook het gezin een grote invloed op het beeld van voedsel waarmee een persoon opgroeit. Er zijn verschillen te zien wanneer het aankomt op leeftijd en generatie. Oudere generaties werden groot met ander voedsel dan kinderen nu doen. Dit blijkt een sterke invloed te hebben op de factoren die de voedselkeuze bepalen. Hierbij kan ook gedacht worden aan een oorlogsverleden of armoede: situaties waarin men eet om te overleven en de mogelijkheid tot kieskeurigheid niet bestaat. De levensloop richt zich in dit model niet puur op het verleden. Het behelst ook de rollen die individuen zich toedichten, zowel in het verleden en heden als in de toekomst. De levensloop is de onderliggende bron van veel factoren die de voedselkeuze vormen (Furst et al. 1996, p252).

B. Invloeden

De vijf eerder genoemde invloeden in het model zijn allen op elkaar van invloed en vormen zodoende de andere invloeden. De grenzen zijn vaak vaag maar elke invloed heeft een duidelijk centraal thema. Alle vijf de invloeden hebben een duidelijke invloed op het voedselkeuzep proces (Furst et al., 1996, p252). De invloeden, zoals ze naar voren kwamen in het onderzoek van Furst et al. (1996), zullen hier kort behandeld worden.

Idealen zijn misschien wel de belangrijkste invloed. Hierbij moet gedacht worden aan opvattingen die mensen hebben over 'hoe het hoort' en 'een echte maaltijd'. Deze idealen verschillen van persoon tot persoon, maar horen soms bij grote groepen. Gebruiken als een cake bij een verjaardag vallen onder de noemer idealen. Furst et al. (1996) vatten niet alleen idealen maar ook *standaarden* onder dit kopje. De sociaal-economische klasse waar mensen zich in bevinden heeft invloed op de uitvoering van de idealen; mensen met meer financiële middelen hebben vaak meer mogelijkheden om aan hun standaarden te voldoen. De invloed van idealen in dit model behelst verwachtingen van en aannames over eten. Het gaat voornamelijk om het beeld van de idealen en standaarden die nageleefd of nagestreefd worden (Furst et al 1996, p253).

Persoonlijke factoren is een invloed die erg individueel is. Het gaat hierbij om persoonlijke voorkeuren als smaak en het belang van eten in het dagelijks leven. Van persoon tot persoon verschilt de smaak en het komt voor dat individuen zo nu en dan een onweerstaanbare trek in bepaald type voedsel krijgen. Bij persoonlijke factoren spelen ook fysieke aspecten een rol: allergieën voor bepaald voedsel en simpelweg de mate van honger. Daarnaast is elk individu op een andere manier met voedsel bezig. Dit kan gaan om gezondheidsredenen of simpelweg koken als hobby of beroep beoefenen (Furst et al. 1996, pp253-254).

Elk gezin en elk individu beschikt over bepaalde *middelen* die een rol spelen bij het voedselkeuzep proces. Er zijn tastbare en niet tastbare middelen. Tastbare middelen zijn geld, opslagruimte, koelkasten, vriezers, andere keukenapparatuur en ga zo maar door. Furst et al. (1996) geven aan dat vooral geld een belangrijke rol speelt bij het maken van beslissingen. Bij niet tastbare middelen gaat het om kennis van voedsel en de vaardigheden die nodig zijn om bepaald voedsel te bereiden en ook tijd die beschikbaar is om dit te doen. Met name geld en tijd zijn middelen die gebruikt worden om afwegingen te maken (Furst et al. 1996, pp254-255).

Het *sociale raamwerk* heeft invloed op voedselkeuze van individuen. De sociale omgeving blijkt een grote rol te spelen. Er zijn bepaalde verwachtingen in een huishouden. Vaak is één persoon verantwoordelijk voor de voeding van het huishouden en leggen de andere leden verwachtingen op waaraan deze persoon moet voldoen. Aan de andere kant kunnen individuen binnen een bepaalde sociale set-

ting de voedselkeuze van anderen proberen te beïnvloeden. Dit komt vaak voor in gezinnen maar ook in andere sociale situaties, zoals tussen collega's (Furst et al. 1996, pp255-256).

Voedselcontext beschrijft de context waarin de voedselkeuzes gemaakt worden. Hierbij kan gedacht worden aan de aanwezigheid van bepaalde winkels en producten in het seizoen. Een zonnige dag en een nabijgelegen park kan een context zijn waarin het mogelijk is om voor een picknick te kiezen. Deze context kan ook sociaal zijn – en zodoende overlappen met het sociale raamwerk – doordat de aanwezigheid van eetpartners een context is die invloed heeft op de voedselkeuze. Het is mogelijk dat de voedselcontext werkt als een invloed die mogelijkheden biedt, of als een invloed die juist beperkingen oplegt aan de voedselkeuze van individuen. De aanwezigheid van eetgelegenheden als cafetaria's in de buurt van een werkplaats geeft meer keuzemogelijkheden dan bij een werkplaats op een afgelegen industrieterrein (Furst et al. 1996, p256).

C. Persoonlijk systeem

Door het steeds opnieuw plaatsvinden van voedselkeuzes hebben individuen persoonlijke systemen geconstrueerd bij het kiezen van voedsel. Deze persoonlijke systemen bestaan enerzijds uit *waardeoverwegingen* die bewust plaatsvinden en anderzijds uit *strategieën* die gebaseerd zijn op gewoonte. Zoals in het model te zien is zijn de waardeoverwegingen onderverdeeld in zes hoofdthema's, in tegenstelling tot de strategie. De hoofdthema's zullen, evenals de invloeden, kort behandeld worden (Furst et al. 1996, p257).

Zintuiglijke waarnemingen zijn vaak de dominantste overwegingen bij het maken van voedselkeuzes. In de eerste plaats gaat het hier om smaak en zodoende varieert deze overweging sterk tussen individuen. Zintuiglijke waarnemingen veranderen ook gedurende de levensloop van een mens als deze meer dingen 'leert eten' of juist een negatieve associatie krijgt met bepaald voedsel nadat ze er ziek van zijn geworden. Deze waardeoverweging is vaak in conflict met financiële overwegingen en gemak. Doordat lekker eten vaak duurder is – of als duurder wordt gezien – en het zelf bereiden van lekker eten vaak meer tijd kost botsen de eerder genoemde overwegingen regelmatig bij het maken van voedselkeuzes (Furst et al. 1996, pp257-258).

Financiële overwegingen mogen enigszins voor zich spreken. Wanneer een individu niet over de financiële middelen beschikt om bepaald voedsel te aan te schaffen of om gebruik te maken van bepaalde eetgelegenheden, dan heeft dit een directe invloed op de voedselkeuze. Financiële redenen zijn belangrijk bij de voedselkeuze in de winkel. Men let veel op de prijs van voedsel en dit conflicteert vaak met voorkeuren voor smaak en kwaliteit. Door de noodzaak van genoeg financiële middelen is het een beperking die een hoge prioriteit heeft bij het maken van voedselkeuzes (Furst et al. 1996, p258).

De overwegingen met betrekking tot *gemak* richten zich voornamelijk op tijd. Tijd wordt gezien als een *commodity* die ingezet kan worden en waarop bespaard kan worden. Tijd kan ook beperkend werken. Hoeveel tijd er is om voedsel te kopen en te bereiden bakent de mogelijkheden van de voedselkeuze af. Er wordt onderscheid gemaakt tussen lange en korte termijn: op de korte termijn kan een gebrek aan tijd leiden tot het kopen van een snack, op de lange termijn kan tijdgebrek voorzien worden en zodoende kan eten gemaakt worden dat wordt bewaard door bijvoorbeeld invriezen. Gemak richt zich ook op de bereiding en de nabijheid van voedsel. Het kan per individu verschillen wat makkelijk gevonden wordt om klaar te maken. Daarnaast zijn individuen afhankelijk van de locatie van voedsel en de toegang tot transportmiddelen om binnen een bepaalde voedsel aan te schaffen (Furst et al. 1996, p258).

Gezondheid en voedingswaarde is een overweging die op verschillende manieren invloed heeft op de voedselkeuze van individuen. Gezondheidsgerelateerde keuzes kunnen preventief zijn, maar ook medisch. Het gaat hier vaak om verschillende soorten van kanker, hart- en vaatziekten en overgewicht. Deze overweging kan botsen met smaak. Omdat smaak per individu verschilt zal niet iedereen 'gezond eten' even lekker vinden. Er is veel discussie over wat gezond is, maar uit het onderzoek van Furst et al. (1996) blijkt dat mensen in ieder geval in meer of mindere mate rekening houden met hun perceptie

van wat gezond is en welk voedsel in hun ogen de benodigde voedingswaarden bezit (Furst et al. 1996, pp258-259).

Het onderhouden van relaties heeft betrekking op de verschillende eisen die individuen in een sociale situatie stellen aan voedsel. Dit speelt voornamelijk in gezinnen waarin rekening moet worden gehouden met wensen van de verschillende leden. Deze overweging speelt een rol in situaties waarin het van belang is om rekening te houden met wensen van anderen. Gezinsleden en collega's zijn mensen waarmee vaak contact is en waarvoor het dus belangrijk is dat de verhoudingen niet verstoord raken (Furst et al. 1996, p259).

Kwaliteit is een overweging die verschillende betekenissen heeft voor verschillende individuen. Het zelf bereiden van voedsel in plaats van kant-en-klaarmaaltijden kan worden gezien als kwaliteit, maar meestal gaat het om de keuze in de schappen van een winkel. Kwaliteit kan een doorslaggevende factor zijn als er meerdere keuzes gemaakt kunnen worden tussen soortgelijke producten (Furst et al. 1996, pp259-260)

Strategieën

Strategieën zijn de gewoontes die zijn ontstaan bij het maken van voedselkeuzes en zijn in wezen gebaseerd op de eerdere factoren in het conceptuele model. Toch zijn de aangewende strategieën in elke keuze uniek, al zijn ze voor het leeuwendeel routineus en zodoende deels onbewust. Strategieën zijn redelijk stabiel maar staan wel open voor flexibiliteit. Op den duur kunnen strategieën dus veranderen. Veranderingen kunnen ontstaan door veranderingen in andere delen van het model. Een financiële situatie die verandert kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat bepaalde producten die standaard in de winkelwagen belandden, niet meer worden gekocht. De strategieën die door individuen gebruikt worden hebben als voornaamste doel om het voedselkeuzeproces te vergemakkelijken. Het is ook mogelijk dat de strategieën gebruikt worden om conflicten te voorkomen. Wanneer in een sociale situatie de overwegingen botsen – bijvoorbeeld de smaak van gezinsleden – kan het een strategie zijn dat bepaald voedsel alleen genuttigd wordt in een restaurant of als een bepaald lid van het gezin afwezig is bij de maaltijd. De strategieën worden ingezet in verschillende voedselgerelateerde contexten, zoals het gezinsleven, werk, winkelen, omgaan met gezondheidsproblemen, enzovoorts.

2.2.2 Eetpatronen en omgevingsfactoren

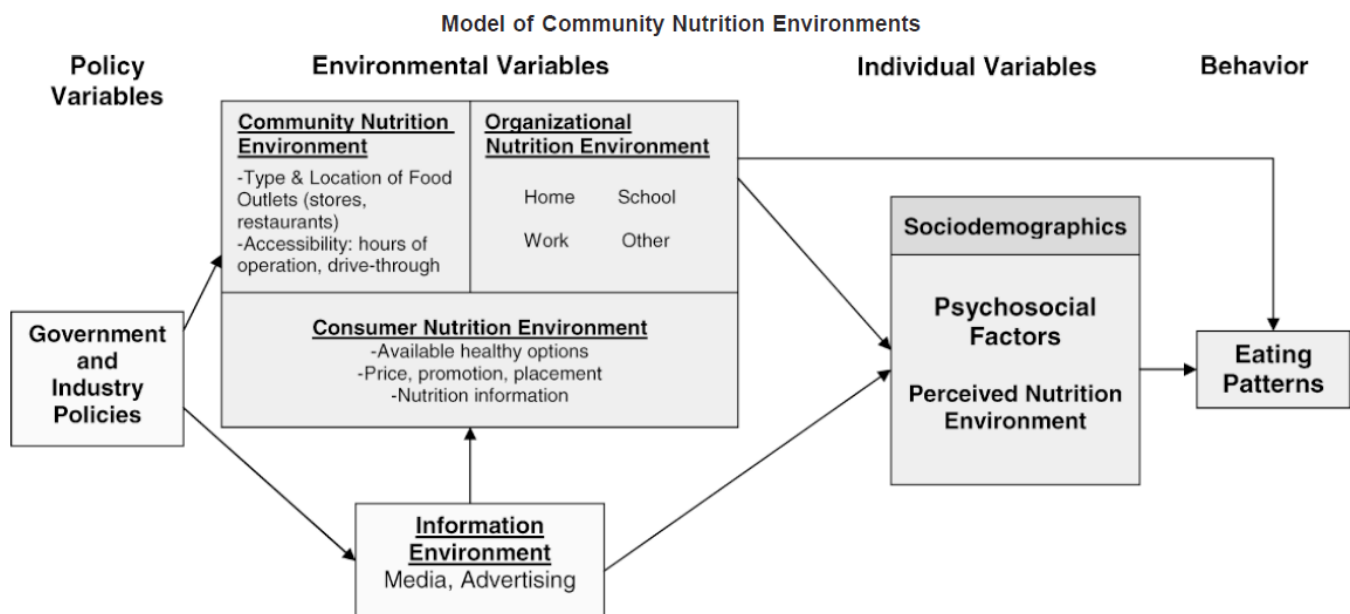
Glanz et al. presenteren in 2005 een model dat bedoeld is als basis voor verder onderzoek en waarvan de uitkomst *eetpatronen* is. In tegenstelling tot het model van Furst et al. (1996) draait het in dit model niet om een combinatie van interne en externe invloeden, maar speelt de externe invloed de hoofdrol. In het model wordt de nadruk gelegd op de voedselomgeving en de bijbehorende variabelen. Individuele variabelen worden ook behandeld maar spelen een minder grote rol dan bij Furst et al. (1996).

Glanz et al. (2005) onderscheiden vier voedselomgevingen: voedselomgeving van de gemeenschap, voedselomgeving van consumenten, voedselomgeving van instituten en de voedselgerelateerde informatieomgeving. Deze omgevingsvariabelen staan bloot aan invloeden vanuit overheidsbeleid en beleid van het bedrijfsleven. De omgevingsvariabelen hebben op hun beurt weer invloed op eetpatronen van individuen. Dit kan direct zijn, maar dit kan ook via afwegingen op individueel niveau (Glanz et al. 2005, p331). Het zwaartepunt van dit model ligt bij de voedselomgevingen, daarom zullen deze vier omgevingen kort worden. Glanz et al. (2005) leggen de nadruk op de voedselomgeving van de gemeenschap en de voedselomgeving van de consument. Zij willen dit belichten omdat deze twee onderwerpen volgens de auteurs nog weinig onderzocht zijn en mogelijk grote invloed kunnen hebben op voedingspatronen (Glanz et al. 2005, p331).

Voedselomgeving van de gemeenschap

Bij de voedselomgeving van de gemeenschap wordt gekeken naar de aanwezigheid en toegankelijkheid van voedingsgerelateerde instellingen. De aanwezigheid en locatie van restaurants, het aantal restaurants en de openingstijden zijn allemaal goede voorbeelden. Maar ook de aanwezigheid van super-

Figuur 2.2: Model van voedselomgevingen

Bron: Glanz et al., 2005

markten, fastfoodketens en andere plaatsen waar voedsel gekocht kan worden staan hierbij centraal (Glanz et al. 2005, p331). Dit is een zeer kwantitatieve, meetbare methode waarbij gebruik gemaakt kan worden van Geographic Information Systems (GIS) en waar de afstanden tussen bepaalde typen voedselverkooppunten en de bereikbaarheid met verschillende vervoersmiddelen berekend kan worden (Black et al. 2014, p230). Een belangrijk punt om in ogenschouw te nemen bij de voedselomgeving van de gemeenschap is het verschil tussen landen. Waar de toegang tot voedsel in de VS sterk verdeeld is en er zelfs sprake is van *food deserts* – plaatsen waar er beperkte of geen toegang is tot gezond voedsel – ligt dit in Nederland anders. Volgens onderzoek van Oxfam Novib staat Nederland in de absolute wereldtop als het op de aanwezigheid en toegankelijkheid van voldoende en gezond aankomt (Oxfam Novib 2014, Corrigan 2011).

Waar Glanz et al. (2005) menen dat dit onderwerp nog niet goed genoeg onderzocht is, zien Black et al. (2014) hier toch verandering in. Van de hier beschreven voedselomgevingen is consumentenomgeving de meest onderzochte. Veel van deze onderzoeken hebben plaatsgevonden na het opstellen van het model door Glanz et al. (2005). Terugkerende uitkomsten zijn relaties tussen hoge concentraties fastfoodketens en achtergebleven gebieden. Onderzoeken tonen ook aan dat er verbanden zijn tussen de – mate van – aanwezigheid van bepaalde voedselverkooppunten en voedingspatronen van individuen in dezelfde omgeving (Black et al. 2014, pp231-232).

Voedselomgeving van consumenten

Voedselomgeving van consumenten komt een stapje dichterbij het daadwerkelijke voedsel dan voedselomgeving van de gemeenschap. Bij de voedselomgeving van consumenten draait het om wat er binnen in een winkel, restaurant, fastfoodketen of ander voedselverkooppunt gebeurt. Onderzoek naar dit deel van de omgeving moet antwoord geven op vragen als ‘wat is de kwaliteit van het voedsel?’, ‘hoe is het voedsel (aan)geprijsd?’ en ‘wat zijn de keuzes die een consument kan maken?’. Er wordt dus dieper ingegaan op wat voor voedsel er daadwerkelijk wordt aangeboden op een locatie en op welke manier (Glanz et al. 2005, p332). Onderzoek naar deze variabelen is minder overzichtelijk dan onderzoek naar de voedselomgeving van de gemeenschap.

Black et al. (2014) beschrijven hoe onderzoeken in deze richting uitgevoerd worden door bezoeken aan de verschillende voedselverkooppunten af te leggen en met een behulp van een checklist kwantitatieve, bruikbare data te genereren. Het is echter, vanwege gebrek aan geld en tijd, niet verwonderlijk dat dit soort onderzoek minder is uitgevoerd dan onderzoek naar de voedselomgeving van de gemeenschap (Black et al 2014, pp230-231). Uitkomsten zijn dat er relaties zijn tussen de voedselomgeving

van consumenten en socio-economische variabelen van de locatie. Uit de voedselomgeving ontstaan weer voedingspatronen. De verbanden zijn echter minder sterk en duidelijk dan bij de voedselomgeving van de gemeenschap, alhoewel ze volgens verschillende onderzoeken cruciaal zijn omdat de voedselomgeving van consumenten net het verschil in prijs en beschikbare producten kan maken. Over het algemeen werd waargenomen dat gezonder eten meer beschikbaar was in welvarende buurten en dat de prijzen lager waren in achtergebleven buurten. Dit geldt zowel voor de VS als voor andere ontwikkelde landen (Black et al. 2014, p235).

Voedselomgeving van instituten

Sommige voedselomgevingen zijn alleen toegankelijk voor een bepaalde groep in plaats van voor de hele populatie van een gebied. Dit soort instituten zijn bijvoorbeeld schoolkantines, bedrijfskantines, ziekenhuizen en huiselijke omgevingen. De thuisomgeving wordt door Glanz et al. (2005) als zeer complexe en dynamische omgeving. Een selecte groep individuen is afhankelijk van een individu dat het voedsel koopt, de kasten vult en het eten bereidt. Vooral kinderen nemen hier een speciale rol in, omdat zij compleet afhankelijk zijn. Maar ook werknemers kunnen afhankelijk zijn van bedrijfskantines, zeker wanneer het aanbod van andere voedselverkooppunten in de directe omgeving van de plaats waar gewerkt wordt, gering is (Glanz et al. 2005, p331). De rol van deze omgeving is volgens Black et al. (2014) nog nauwelijks aan bod gekomen in de wetenschappelijke literatuur. Settings als hierboven beschreven kunnen echter een grote impact hebben op het dagelijks leven van individuen (Black et al. 2014, p235).

Informatieomgeving

De informatieomgeving is een omgeving die enigszins los staat van de andere omgevingen, zoals ook te zien is in het model en die draait om media en reclame. Deze omgeving wordt beïnvloed door zowel het bedrijfsleven als door de politiek. Reclame en media hebben op hun beurt weer invloed op de andere voedselomgevingen en op de individuele variabelen van individuen. De auteurs zien een unieke positie voor de informatieomgeving omdat deze opereert op meerdere schaalniveaus. Landelijke advertenties en andere media hebben invloed op individuele variabelen en voedselomgevingen, maar op regionaal niveau geldt dit ook. Zelfs de media en advertenties binnen in voedselverkooppunten hebben hun impact op de uiteindelijke voedingspatronen van individuen (Glanz et al. 2005, p332).

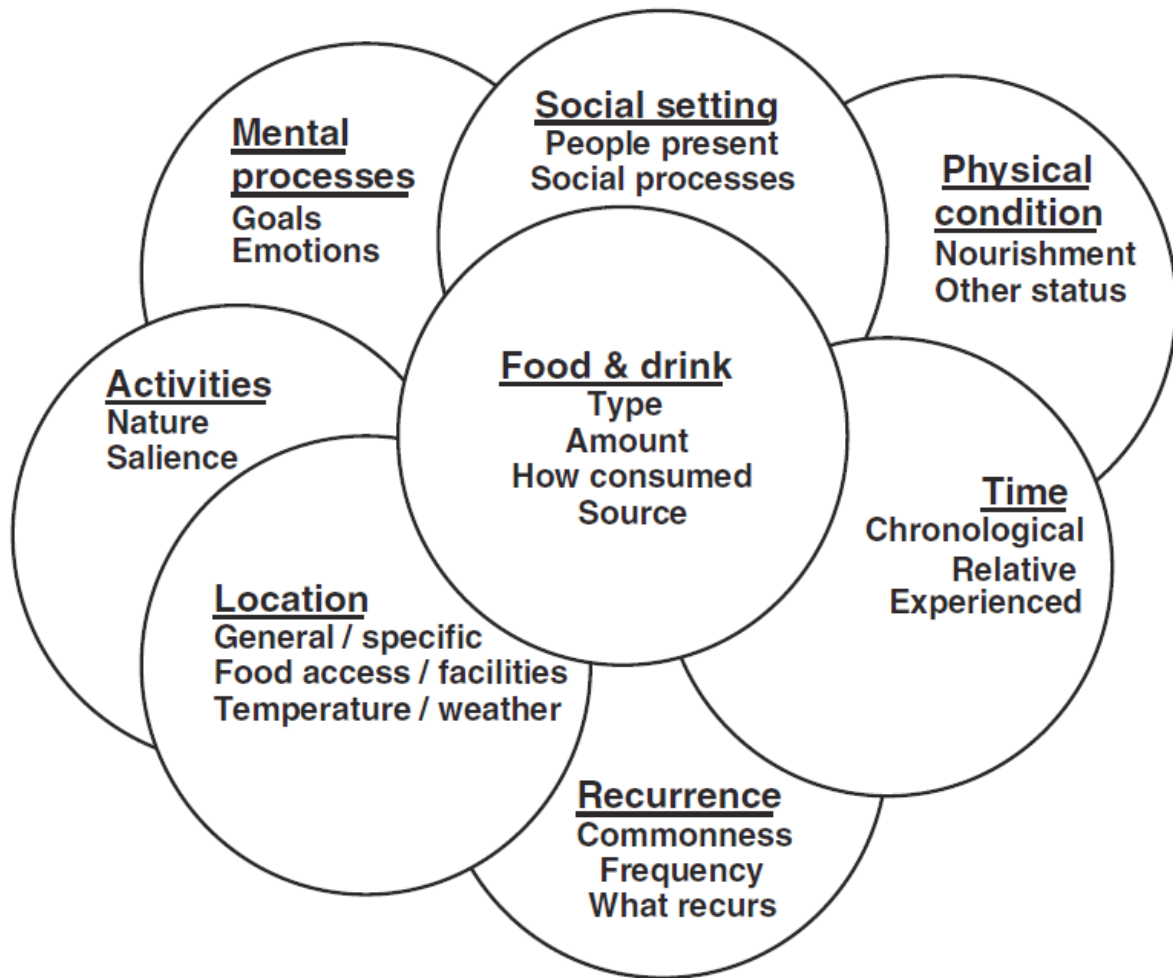
2.2.3 De benadering van voedselconsumpties

Bisogni et al. beschrijven hoe verschillende wetenschappers verschillend kijken naar het consumeren van voedsel door individuen. Sommige wetenschappers spreken van maaltijden en snacks, andere wetenschappers gebruiken termen die proefpersonen altijd gebruiken. Om inzicht te krijgen in hoe eten en drinken wordt ingepast in het alledaagse leven beschouwen Bisogni et al. (2007) alle momenten waarop voedsel genuttigd wordt als *episodes*. Deze episodes zijn compleet op zichzelf maar zijn tegelijkertijd kleine onderdelen van een groter geheel. Bisogni et al. (2007) proberen de ervaringen van de 'beleefde dag' te begrijpen. Een dergelijke dag wordt gezien als een serie van uitgevoerde episodes. Participanten gaven inderdaad aan dat de episodes deel uitmaakten van hun dagelijkse schema, dit versterkt het gebruik van de term episodes (Bisogni et al. 2007, pp218-219). De studie die door Bisogni et al. (2007) is uitgevoerd is kwalitatief van aard. Participanten werden zeven dagen gevolgd en op gezette tijden geïnterviewd over hun voedingsepisodes. Het doel was om te zien in welke situaties bepaalde voedslepisodes zich voordeden. Het conceptueel framework dat voortvloeide uit de resultaten is hier te zien in figuur 2.3. Het behelst acht dimensies en elke dimensie representeert een cluster van kenmerken die kunnen worden gebruikt om een episode te karakteriseren. De dimensies overlappen en sluiten elkaar niet uit. Het is mogelijk dat slechts één dimensie van toepassing is, of juist alle acht (Bisogni et al. 2007, p221). Hieronder zullen de dimensies kort worden toegelicht. Voor dit onderzoek zullen met name de dimensies *tijd*, *locatie*, *activiteiten* en *herhaling* van belang zijn.

Eten en drinken

Om een voedslepisode te beschrijven blijkt het type voedsel een grote impact te hebben op hoe personen de episode benaderen. Het gaat hierbij om het eten zelf (e.g. vlees, brood, kaas), de stijl van berei-

Figuur 2.3: Dimensies om voedslepisodes in te delen

Bron: Bisogni et al, 2007

den (e.g. gekookte aardappels, gebakken vis) of een combinatie van beide. Ook de plaats van bereiding en de hoeveelheid speelt een rol bij de typering (e.g. een halve bezorgpizza, een schaal zelfgebakken koekjes)(Bisogni et al. 2007, p222).

Tijd

Tijd speelt op drie verschillende vlakken een rol bij het consumeren van voedsel. In de eerste plaats is er uiteraard de chronologische tijd die wordt aangegeven met onder andere klokuren en kalenderdagen. Daarnaast wordt tijd door individuen gebruikt om aan te geven wanneer een episode plaatsvond in relatie tot andere gebeurtenissen. Hierbij kan gedacht worden aan het drinken van een kop koffie na het opstaan of tijdens het doen van huishoudelijke werkzaamheden. Een derde manier waarop tijd gebruikt wordt betreft het aangeven van de tijdsdruk tijdens een situatie waarin een episode plaatsvond. Het hebben van haast of het wachten bij een bushalte zijn hier goede voorbeelden van. Uit het onderzoek blijkt dat er een algemene consensus is van wanneer bepaalde episodes plaatsvinden. Ontbijt valt binnen een bepaalde tijdspanne, evenals lunch en avondeten. Episodes die snacks werden genoemd vielen hier juist tussenin. Wanneer het niet mogelijk is om een dagelijks ritme te hebben dat binnen deze conventionele lijnen valt werden veranderingen waargenomen. Individuen die in de nacht werkten noemden de episode die plaatsvond in het midden van hun werkdag 'lunch', terwijl dit midden in de nacht kon zijn. In dit geval wint de relationele tijd het van de chronologische tijd (Bisogni et al. 2007, p222-223).

Locatie

Net als tijd heeft locatie op drie verschillende manieren verbanden met voedslepisodes. Om te beginnen heeft elke dimensie een algemene locatie zoals thuis of op het werk. Elke dimensie heeft ook een verder gespecificeerde locatie. 'Aan tafel', 'voor de TV', 'in de slaapkamer' zijn hier voorbeelden van. Een derde aspect van locatie is de toegang tot voedsel en plekken om voedsel te bereiden. Niet

alle werkplekken faciliteren een keuken waar je zelf je brood kunt smeren en niet alle locaties hebben evenveel toegang tot eet- en drinkgelegenheden in de directe omgeving. Zo is locatie op uiteenlopende manieren van belang bij het tot stand komen van voedslepisodes. Een bijkomende conditie die aan locatie kan worden gekoppeld is de toestand van de fysieke omgeving zoals de temperatuur en het weer. De conventionele labels als ontbijt, lunch en avondeten worden gebruikt voor episodes die zich afspelen in de thuissituatie en in horecagelegenheden. Deze labels worden echter nauwelijks gebruikt wanneer episodes plaatsvinden op het werk of in de auto (Bisogni et al. 2007, p223).

Activiteiten

Tijdens de meeste voedslepisodes zijn individuen tegelijk bezig met andere activiteiten. Dit kunnen activiteiten van verschillende aard zijn zoals huishouden, autorijden, werken en lezen. Tijdens deze activiteiten kan de aandacht primair bij de voedslepisode liggen of primair bij de andere activiteit. Dit is een glijdende schaal en daarom is het niet altijd aan te wijzen welke activiteit de meeste aandacht opeist. Wel is duidelijk dat het nuttigen van de maaltijden vaak plaatsvindt bij sedentaire activiteiten als tv kijken terwijl snacks episodes zijn die vaak gepaard zijn met actieve nevenactiviteiten. Bij episodes op het werk heeft het werk vaak de primaire aandacht en is de episode de activiteit die het minste aandacht krijgt toebedeeld (Bisogni et al. 2007, p223).

Sociale situatie

Bij sommige episodes speelt de sociale situatie een belangrijke rol. Het gaat hier om personen waarmee de episode gedeeld wordt en om de sociale verhoudingen tussen de personen. Ontbijt wordt vaak niet geassocieerd met sociale situaties, in tegenstelling tot avondeten en uit eten gaan. Sociale verhoudingen kunnen verschil maken in de beleving van de episode. Een partner die de episode deelt en die de sfeer verbetert zal voor een prettige ervaring zorgen. Naast het dagelijks leven zijn er bepaalde sociale situaties die met voedslepisodes geassocieerd kunnen worden. Dit zijn bijvoorbeeld verjaardagstaarten of een vaste eetavond van een vriendengroep (Bisogni et al. 2007, p223).

Mentaal proces

Bij het mentale proces worden doelen in ogenschouw genomen die individuen hebben bij een voedslepisode. Een doel kan gezondheid zijn, of direct aan voeding gerelateerd: een lekkere maaltijd op tafel zetten. Naast de doelen spelen ook emoties een belangrijke rol. Emoties kunnen plezierig of onplezierig zijn en intens of vlak. Emoties die kunnen loskomen zijn bijvoorbeeld simpelweg het genieten van de smaak van het eten of drinken. Daarnaast bestaan er gevoelens die aan andere gebeurtenissen zijn gekoppeld en tijdens de voedslepisode aanwezig zijn (Bisogni et al. 2007, pp223-224).

Fysieke toestand

De meest voor de hand liggende fysieke toestand die een rol speelt bij voedingsepisodes is het hebben van honger of dorst. Individuen beschrijven episodes regelmatig in deze context en gebruiken de episode om de fysieke toestand te verbeteren. Een andere fysieke toestand is ziekte of andere lichamelijke pijn. Voedingsepisodes hebben een relatie doordat individuen bepaald voedsel tot zich nemen om bijvoorbeeld 'de maag te kalmeren'. Evenals bij honger en dorst hebben voedslepisodes bij deze fysieke toestanden de mogelijkheid om ingezet te worden voor verbetering van de toestand (Bisogni et al. 2007, p224).

Herhaling

Sommige episodes komen vaker terug en sommige settings komen vaker terug. Het is belangrijk te zien dat soms de setting hetzelfde is en de episodes verschillen en soms andersom. Een voorbeeld van een terugkerende setting is een vriendenavond. Het voedsel kan verschillen, de sociale setting blijft hetzelfde. De andere kant op is ook mogelijk. Wanneer bijvoorbeeld dagelijks één blikje frisdrank gedronken wordt, kan dit op verschillende tijden en op verschillende plaatsen voorkomen. De episode blijft echter hetzelfde (Bisogni et al. 2007, p224).

De dimensies zoals beschreven door de auteurs kunnen gebruikt worden bij het verwerken, categori-

seren en begrijpen van voedingsepisodes. Een episode kan voor verschillende dimensies verschillend werken en geobserveerd worden. De auteurs geven een voorbeeld dat dit verduidelijkt:

The second example is a “half-lunch”[...] described by a truck driver. He consumed a chopped ham and turkey sandwich, a Diet Pepsi, and a lollipop candy (Food and drink: type) at 11:00 a.m. on a workday (Time: chronological, relative). He was driving his truck (Location: general, specific; Activity: nature, salience) and thinking, “Well, I guess I’m hungry” (Physical condition: hunger). He said that he was also feeling “a little uptight because of the weather, you know, the road conditions,” explaining that before he eats “you like to pick a spot where you can drive with one hand” (Mental processes: emotions, goal). Reporting that his “half-lunch” was a typical workday episode, he said, “I guess I just got into that type of routine” (Recurrence). He stated that he spreads his food and beverage consumption out over the workday and reported that “around 12:45, I ate my second sandwich.

Bisogni et al. 2007, pp225-226

Dit voorbeeld laat zien hoe het model van Bisogni et al. (2007) in de praktijk gebruikt kan worden bij het doen van onderzoek naar voedingsepisodes. De auteurs benadrukken dat het een holistisch beeld is en dat de situatie, het individu en de voeding niet worden gescheiden. Een kanttekening die de auteurs echter maken is dat het model is gebaseerd op een onderzoek van een vrij homogene groep op een bepaald moment in de tijd (Bisogni et al 2007). In tegenstelling tot het model van Furst et al. (1996) kunnen bij dit model daarom niet grote verscheidenheden aan culturele achtergronden en geschiedenis gebruikt worden.

2.2.4 Het categoriseren van voedsel

Om onderzoek te doen naar voeding zal het noodzakelijk zijn om groepen voedsel te clusteren. Waar veel literatuur met betrekking tot voedselkeuze categorieën opstelt met betrekking tot gezondheid is dat voor dit onderzoek niet strikt noodzakelijk. Het is vooral van belang dat er categorieën worden opgesteld die voor alle deelnemers aan het onderzoek duidelijk zijn en die het onderzoek werkbaar maken. Blake et al. (2007) hebben onderzoek gedaan naar hoe volwassenen voedsel categoriseren in verschillende situaties. Zij stellen dat de categorieën die individuen gebruiken afhankelijk zijn van de context (Blake et al. 2007, p500). Bij voedselkeuzes gebruiken individuen schema's, die zijn geconstrueerd uit ervaringen in het verleden en die georganiseerde categorieën bevatten die gedrag in bekende contexten sturen (Blake et al. 2007, p501). De onderzoekers deden interviews om de schema's die personen construeerden te achterhalen en daarnaast werden deelnemers gevraagd kaarten met daarop voedsel te categoriseren en daarbij rekening te houden met verschillende contexten. De uitkomst was twaalf manieren waarop voeding gecategoriseerd kan worden. Dit zijn er drie gebaseerd op persoonlijke ervaringen; 6 gebaseerd op context en 3 gebaseerd op het type voeding.

Gebaseerd op persoonlijke ervaringen: Routine; voorkeur; welzijn.

Gebaseerd op context: Maaltijd/tijd; type maaltijd; gemak; locatie; bron; persoon

Gebaseerd op type voeding: Voedselgroep; samenstelling voedingswaarden, fysieke kenmerken (Blake et al. 2007, pp505-506)

Voor dit onderzoek zijn lang niet alle twaalf mogelijkheden tot categoriseren van toepassing. Enkele mogelijke manieren zullen worden uitgelicht. Dit zijn: Maaltijd/tijd; gemak; locatie; bron. Routine is niet opgenomen in dit rijtje omdat het bij de indelingen van Blake et al. (2007) niet gaat om de dagelijkse routine, maar om de regelmaat waarmee bepaald voedsel genuttigd wordt (Blake et al. 2007, p504).

Maaltijd/Tijd

Voedingsepisodes worden vaak ingedeeld naar het moment waarop ze zich afspelen in het dagelijks ritme van een individu. Voorbeelden hiervan zijn uiteraard het ontbijt, de lunch en het avondeten. Het kan ook breder getrokken worden: sommige gerechten worden alleen gegeten in het weekend,

wanneer er meer tijd is om te koken. Het komt ook voor dat bepaalde typen voedsel als winter- of juist zomermaaltijd worden gezien. Eten als een verjaardagstaart kan hier als *feest-eten* worden gecategoriseerd. Het gaat bij deze vorm van categoriseren om de plek die de episode heeft tussen andere episodes en in het dagelijks ritme van een individu (Blake et al. 2007, p504).

Gemak

Deze vorm van categoriseren behelst zowel tijd als locatie als toegankelijkheid. Een episode kan vlug zijn, of juist erg uitgebreid. Gebrek aan tijd kan leiden tot een snelle hap. Een andere categorie die van dit type bestaat is draagbaarheid. Sommige maaltijden kunnen worden meegenomen en genuttigd onderweg, andere niet. Bij toegankelijkheid en locatie moet worden gedacht aan de aanwezigheid van voedsel, moet het bereid worden of pak je het zo uit het schap? Daarnaast is duur voedsel niet toegankelijk (Blake et al. 2007, p504).

Locatie

In het geval van categoriseren moet de plaats waar de episode plaatsvindt niet worden verward met de plaats waar voedsel wordt gekocht. In het geval van categoriseren van episodes wordt er in de vooraf gekeken naar waar het eten wordt genuttigd. Dit kan thuis zijn, aan een tafel, in de auto of op werk. Naast deze voorbeelden zijn er natuurlijk ook eetgelegenheden waar veel episodes plaatsvinden. De plaats van aanschaf komt vooral aan bod bij onderscheid op gemak en/of bron (Blake et al. 2007, p504).

Bron

Er bestaat een enorme verscheidenheid aan voedselbronnen. Genuttigde voeding kan thuis bereid zijn, maar ook voorverpakt gekocht worden. Daarnaast zijn er restaurants, cafetaria's en ook andere bronnen als snoepautomaten die stuk voor stuk een bron kunnen zijn van voeding (Blake et al. 2007, p504).

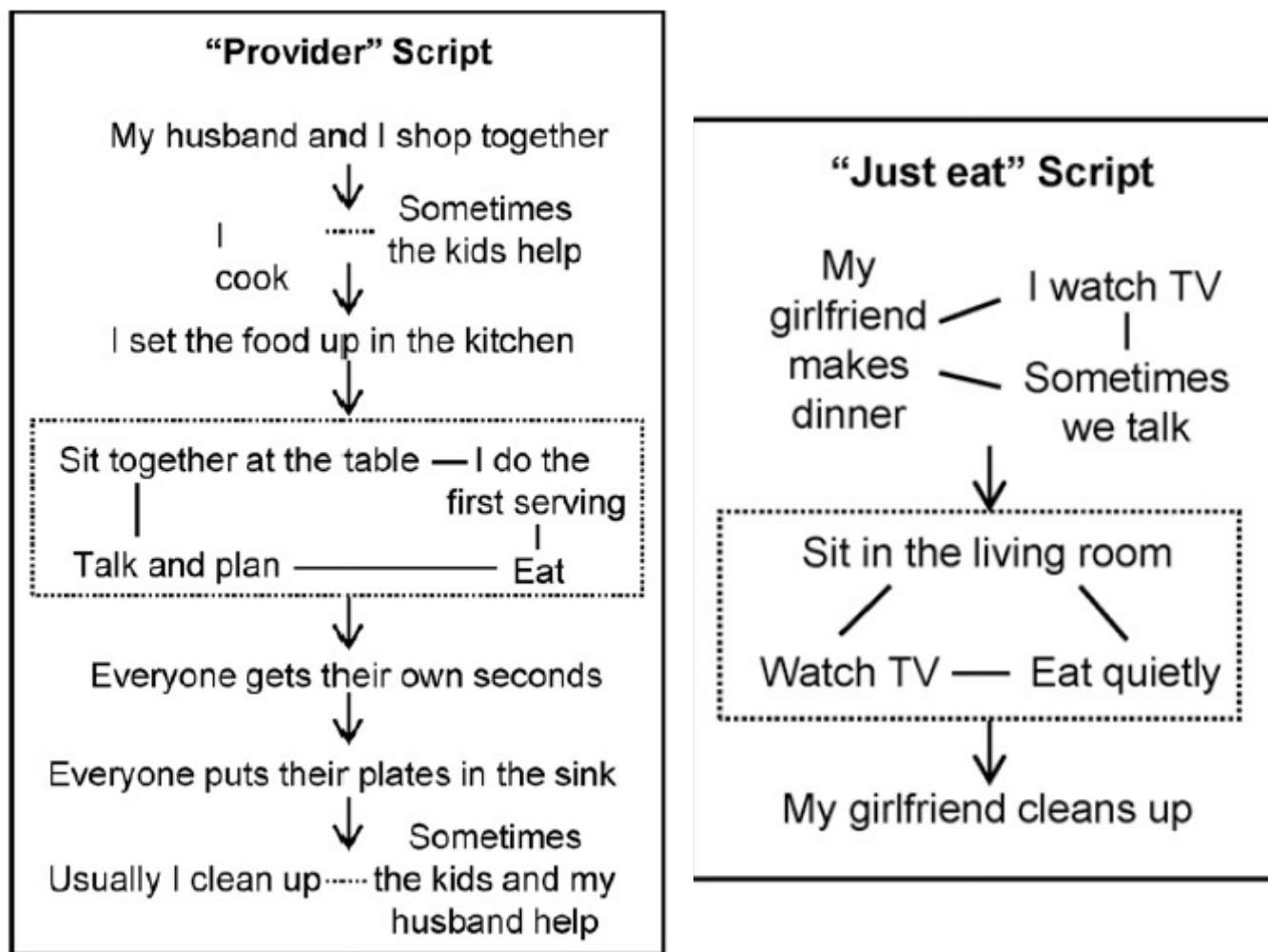
De hierboven genoemde typen van categoriseren kunnen zeer bruikbaar zijn in dit onderzoek. Het mag duidelijk zijn dat er veel overlap bestaat en dat een snelle maaltijd bij een tankstation ingedeeld kan worden als: een tussendoortje, een draagbare snack, voedsel dat in de auto genuttigd wordt en voedsel dat buitenshuis machinaal bereid is. Door deze manieren van categoriseren te blijven scheiden ontstaat er overzichtelijkheid die het onderzoek duidelijk moet houden.

2.2.5 Schema's en scripts en de totstandkoming van maaltijden

Furst et al. (1996) beschreven dat er sprake is van zowel een cognitief element in voedselkeuze als van een onbewust component. Blake et al. (2008) hebben hierop voortgeborduurd en zijn de cognitieve keuzes gaan onderzoeken. Hierbij is gebruik gemaakt van de dimensies van Bisogni et al. (2007) en de categorieën van Blake et al. (2008). De uitkomsten die beschreven worden kunnen worden gezien als scripts die een maaltijd tot stand laten komen. In dit onderzoek gaat het voornamelijk om de avondmaaltijd. Uit het onderzoek blijkt dat er *dominante waarden* zijn die individuen zien als doel van de avondmaaltijd. Hierbij kan gedacht worden aan 'gezellige familietijd'. Dominante waarden zijn breed en kunnen ook belangrijk zijn in de zin van het goed verzorgen van een gezin. Naast dominante waarden zijn er ook *algemene verwachtingen*. Dit kunnen verwachtingen zijn in de zin van bijvoorbeeld een kloktijd en een locatie (de verwachting om tussen 18:00 en 19:00 thuis aan tafel te eten), maar ook dat het eten op een bepaalde manier smaakt of zorgt voor gezelligheid. Over het algemeen zijn individuen tevreden met hun maaltijd wanneer er aan de verwachtingen en de waarden wordt voldaan. Om de waarden en verwachtingen tegemoet te komen ontstaan wat Blake et al. (2007) noemen *scripts*. Deze scripts beschrijven het proces van de voedselkeuze, -bereiding en -nuttiging. Het script beslaat dus niet alleen het nuttigen van de maaltijd maar ook het kopen, bereiden, erover nadenken en alle andere activiteiten die met de episode in verband gebracht kunnen worden. Om beter aan de waarden en verwachtingen te voldoen gebruiken individuen ook *gedragsstrategieën en procedures* die direct invloed hebben op de situatie. Het aan de gang houden van een gesprek aan tafel kan hiervan een voorbeeld zijn, maar ook tv kijken tijdens het eten. Een andere strategie is bijvoorbeeld het nemen van de leiding bij het eten, door aan het hoofd van de tafel te gaan zitten en het gesprek te controleren (Blake et al.

2008, p657). De scripts die het hele proces beschrijven verschillen per individu. Een script kan lang zijn doordat het individu al vroeg begint met voorbereiden, of juist kort doordat er een makkelijke maaltijd wordt bereid of doordat een ander de maaltijd voor het individu bereidt. In figuur 2.4 is te zien hoe zo een script er mogelijk uit kan zien.

Figuur 2.4: Voorbeeldscripts voor de totstandkoming van avondmaaltijden

Bron: Blake et al, 2007

Deze twee verschillende scripts zijn voorbeelden van de mogelijke gang van zaken. Verschillende waarden, verwachtingen en strategieën leiden tot verschillende scripts. Blake et al. (2008) zijn tot de conclusie gekomen dat er acht basisscripts zijn waarop de individuele scripts zijn te herleiden, te weten: Verstrekker; gelijke rollen; worstelaar; alles kan; familiekok; tafelhoofd; entertainer; gewoon eten (Blake et al. 2008, pp658-659). Het is geen noodzaak om alle scripts toe te lichten. Wel is het van belang te weten dat alle scripts de uitkomsten zijn van waarden, verwachtingen en strategieën en op die manier een belichaming zijn van de cognitieve aspecten in de voedselkeuze (Furst et al. 1996, Blake et al. 2008).

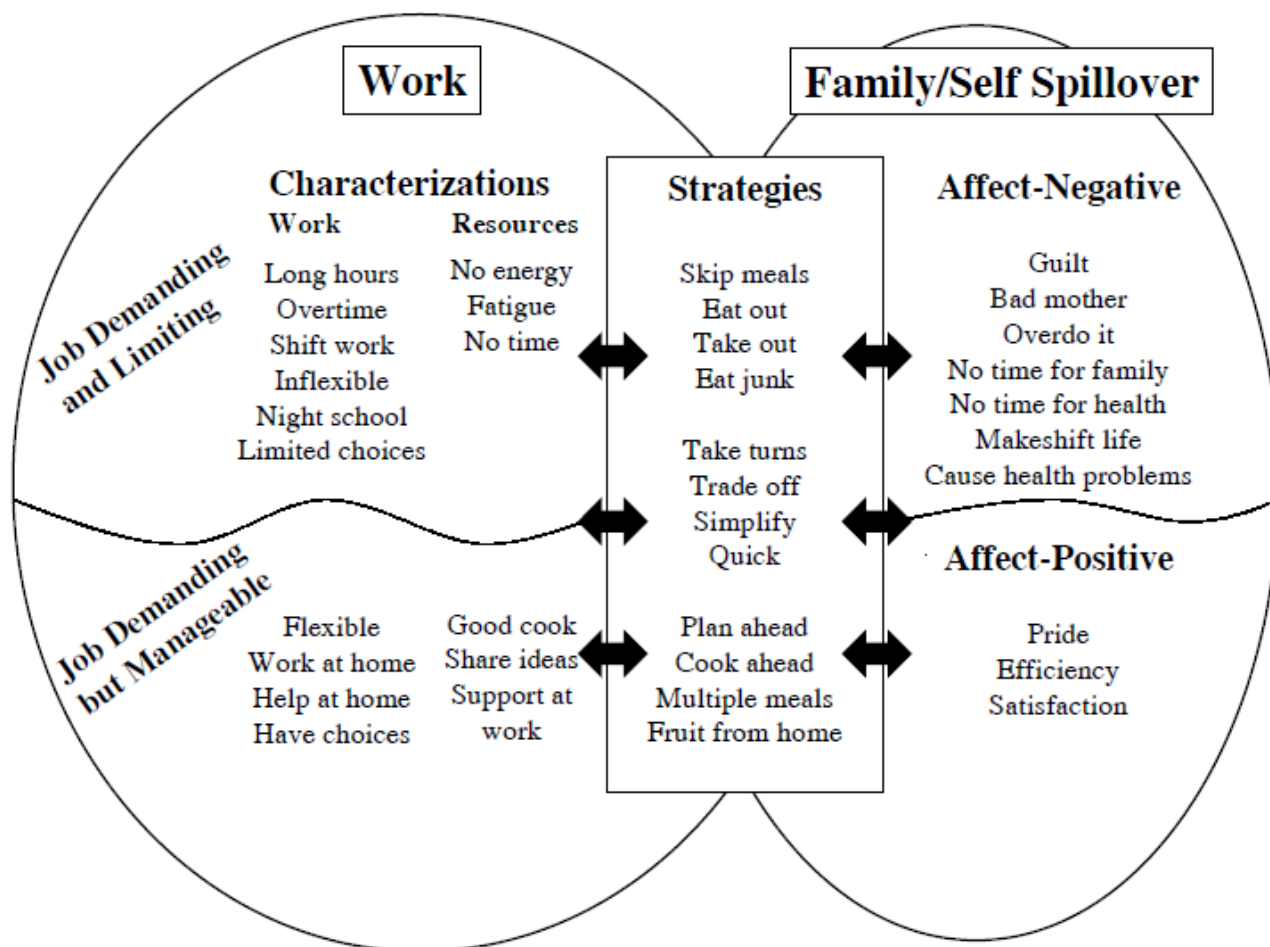
2.2.6 Voedselstrategieën en balans tussen werk en huishouden

Naast de bovengenoemde modellen bestaan in de wetenschappelijke literatuur enkele andere onderzoeken die raakvlakken hebben met voedselkeuzetheorieën. Een onderzoek dat belangrijk is om kort aan te halen is dat van Devine et al. (2003). Zij deden onderzoek naar de invloed van de werk/thuisverhouding op voedselkeuzes. In het onderzoek komt – aansluitend bij de bovenstaande theorieën – naar voren dat tijd een belangrijke beperking is in het voldoen aan persoonlijke voorkeuren wat betreft voedselkeuze. Lange, inflexibele uren op het werk worden hiervoor als belangrijke oorzaak genoemd (Devine et al. 2003, p621). Het komt regelmatig voor dat personen in een huishouden verschillende schema's hebben. Hierdoor kruisen de paden elkaar slechts voor korte periodes, waarin in de regel samen wordt gegeten. Vaak ook wordt het eten op de werkvloer afgewogen tegen het eten thuis. Het heb-

ben van een partner met een dusdanig schema dat hij/zij voedsel kan bereiden kan hierin de doorslag geven (Devine et al. 2003, p621). Deze benadering kent sterke tijdgeografische aspecten. Strategieën die door individuen worden gebruikt zijn onderhevig aan de inhoud en grootte van hun *action space*, de ruimte die zij hebben om zich in voort te bewegen (Devine et al. 2003). Het model dat Devine et al. (2003) opstelden spreekt voor zich en zal niet – zoals de andere modellen – stap voor stap besproken te hoeven worden:

In het model wordt zoals gezegd vooral gekeken naar de beperkingen die werk oplegt in het kader van tijd, de strategieën die derhalve gehanteerd worden en de wisselwerking met de thuissituatie. Een uitkomst als deze is een voorbeeld van een uitkomst van een onderzoek naar voedselkeuze en door werk opgelegde beperkingen in de tijd. Echter, de locatie is in dit model niet opgenomen.

Figuur 2.5: Verhoudingen tussen thuis- en werkomgeving met betrekking tot voedselkeuze

Bron: Devine et al, 2003

2.2.7 Voedseltheorieën in relatie tot dit onderzoek

Geen van de bovenstaande modellen en onderzoeken koppelen de voedselkeuzetheorieën aan de tijd-geografie. Verschillende aspecten komen echter aan bod en bieden handvatten voor dit onderzoek. Furst et al. (1996) geven het meest holistische beeld van de processen die van invloed zijn op het maken van voedselkeuzes. Tijd blijkt een factor die kan worden ingezet als een commodity, een middel waarin ruimte gevonden kan worden om uitgebreid te koken of die beperkingen kan opleggen waardoor voor een snelle en/of eenvoudige oplossing gekozen kan worden. Het model kan voor iedereen anders worden ingevuld en leidt zodoende tot een oneindigheid van verschillende strategieën die door individuen ontplooid worden.

De enige theorie die echt duidelijk tijd en locatie betreft bij het onderzoek doen naar voedselkeuze is de theorie van Glanz et al. (2005). Openingstijden van voedselaanbieders en de nabijheid van deze gelegenheden spelen volgens Glanz et al. (2005) een sleutelrol en zouden meer onderzocht moeten

worden. Het model focust zich meer op de externe invloeden en is zodoende een goede aanvulling bij het model van Furst et al. (1996). Door de totaal verschillende aanpak – kwantitatief tegenover kwalitatief, externe factoren tegenover een holistisch beeld – zijn deze theorieën complementair en bieden de uitkomsten gezamenlijk een goede visie op de individuele voedselkeuze. Ook het model van Devine et al. (2003) kent tijd en locatie als factoren, zij het indirect. De verhouding tussen werk en huishouden is namelijk onderhevig aan de aanwezigheid van een reistijd tussen verschillende locaties.

Het is van belang om de context van de voedselkeuzes in de gaten te houden. Om een overzicht te krijgen in de vele variabelen bieden Bisogni et al. (2007) een handvat. Acht verschillende dimensies om voedselkeuzes in te analyseren bieden een goede basis, voor dit onderzoek zal er voornamelijk gelet worden op tijd, locatie, activiteit en herhaling.

Blake et al. (2007, 2008) hebben onderzoeken gedaan met uitkomsten die aanvullend zijn op de uitkomsten van Bisogni et al. (2007). Waar Bisogni et al. (2007) naar de contexten kijken om voedselkeuzes te categoriseren, zoeken Blake et al. (2007) een manier om voedsel zelf te categoriseren. Hier is uiteraard sprake van een overlap omdat contexten van belang zijn bij het categoriseren van voedsel zowel als voedselkeuzes. De schema's die Blake et al. (2008) opstellen zijn goede voorbeelden van uitwerkingen van strategieën. Door ze te bekijken is het duidelijk hoe individuen op verschillende wijze voedsel episodes kennen door verschillende strategieën te ontplooiën, die uiteraard op verschillende waarden en middelen gebaseerd zijn (Blake et al. 2008, Furst et al. 1996).

2.3. Tijdgeografie

2.3.1 Inleiding Tijdgeografie

Wanneer voedselkeuzes in het licht van dagelijkse schema's, tijden en locaties gesteld worden komt de onderzoeker onherroepelijk uit op tijdgeografische theorieën. In de tijdgeografie worden paden van individuen door tijd en ruimte beschreven. Belangrijker voor dit onderzoek: er bestaan beperkingen – constraints – die ervoor zorgen dat een individu op een bepaald moment wel of niet op een bepaalde plaats kan zijn (Hägerstrand 1970). Om te kijken hoe voedsel episodes van individuen worden beïnvloed door het dagelijks leven en de daarmee gepaarde paden door tijd en ruimte moet eerst de tijdgeografie belicht worden. De tijdgeografie kwam als eerst naar voren in 1970 en is opgesteld door Torsten Hägerstrand. Hägerstrand geeft de basis voor het bekijken van dagelijkse paden van individuen en beschrijft de beperkingen die eraan verbonden zijn. De basisprincipes van de tijdgeografie komen naar voren in onderstaande uitwerking van de theorie van Hägerstrand (1970). Een recenter werk door Dijst (2009) gaat dieper in op de principes en laat zien hoe de theorie in dit informatietijdperk nog steeds toepasbaar is.

2.3.2 Klassieke opvattingen tijdgeografie

De tijdgeografische theorie van Hägerstrand (1970) richt zich in eerste instantie op het individu in plaats van op de samenleving in het groot. De bewegingen door tijd en ruimte van het individu worden gebruikt om grotere maatschappelijke problemen te verklaren dan wel onderzoeken (Hägerstrand 1970, p8).

Aan de basis van de theorie staat dat elke locatie naast ruimtelijke coördinaten ook tijdcoördinaten kent. Een plaats staat altijd in verbinding met dezelfde plaats eerder in de tijd (Hägerstrand 1970, p10). Een combinatie van ruimtelijke en tijdcoördinaten is zodoende uniek en komt maar één keer voor. Door op deze manier naar ruimte en tijd te kijken kan gesteld worden dat elk individu bezig is aan een constante reis door ruimte en tijd. Er wordt een pad door tijd en ruimte afgelegd van de geboorte tot aan de dood. Dit pad kan opgedeeld worden in kleinere gedeeltes, zoals dagelijkse paden (Hägerstrand 1970, p10).

Wanneer een individu een bestaande samenleving binnentreedt – dit kan door bijvoorbeeld geboorte

of migratie – is dit individu onderhevig aan beperkingen bij het uitvoeren van acties. Hierdoor is het niet mogelijk om een compleet vrij pad door tijd en ruimte te kiezen (Hägerstrand 1970, pp11-12). Hägerstrand (1970, p12) legt uit dat er drie beperkingen – constraints – zijn die de grenzen van de tijdruimtepaden bepalen. Dit zijn: *capability constraints*, *coupling constraints* en *authority constraints*. Hieronder zullen deze constraints behandeld worden.

2.3.3 Tijdgeografische beperkingen

Capability constraints:

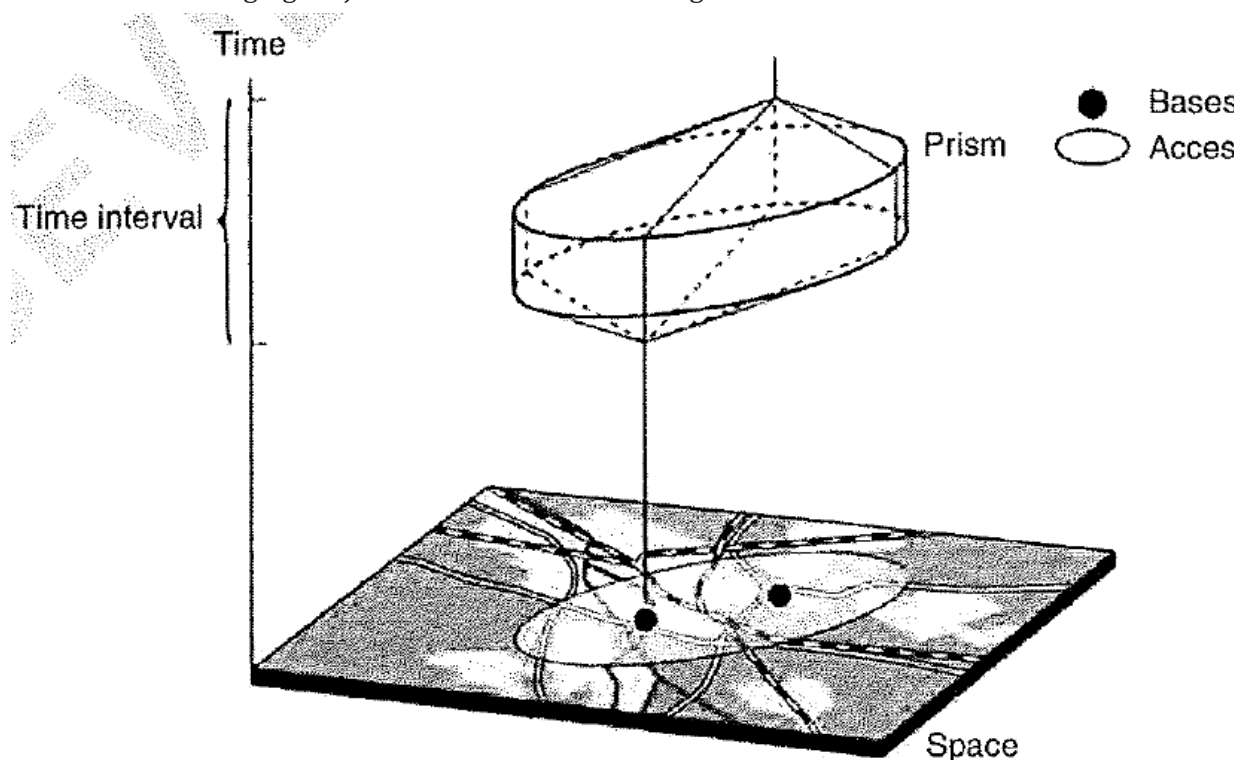
Elk individu heeft biologische grenzen. Zo heeft een mens slaap nodig en voedsel, dit gaat beide gepaard met enige vorm van regelmatigheid. Daarnaast heeft het menselijk lichaam een beperkte reikwijdte, die enigszins vergroot kan worden door gereedschappen. Dit bepaalt de directe fysieke aanwezigheid en een mens trekt met zijn lichaam een soort tunnel door tijd en ruimte (Hägerstrand 1970, p12). Deze tunnel kan niet door andere individuen betreden worden, maar wel dicht benaderd door bijvoorbeeld een omhelzing of een vechtpartij.

Een basis als vertrek- en eindpunt van een dag of andere tijdseenheid is eveneens een beperkende factor. Door ergens in de ochtend te vertrekken en in de avond terug te moeten keren wordt de reikwijdte danig ingeperkt. Het mag duidelijk zijn dat individuen met de beschikking over een auto een grotere ruimtelijke bewegingsvrijheid hebben dan individuen die zich lopend voortbewegen. Er is dus een kring voor te stellen om automobilisten die groter is dan om wandelaars. Wanneer een individu zich met het vliegtuig voortbeweegt zijn er kleine eilandjes te tekenen om vliegvelden die bereikt kunnen worden. Het is belangrijk om deze verschillen onder ogen te zien. Voordat technische ontwikkelingen deze verschillende transportmogelijkheden mogelijk maakte kende elk individu ongeveer een gelijke reikwijdte (Hägerstrand 1970 pp12-14). De bewegingsvrijheid die individuen op een dag hebben is voor te stellen als een prisma, te zien in figuur 2.6. Het pad dat een individu door tijd en ruimte aflegt zal altijd binnen dit prisma vallen.

Coupling Constraints:

Binnen het prisma is er sprake van 'coupling constraints'. De beperkingen bepalen welke pad er wordt afgelegd, om specifieker te zijn: wanneer je waar bent. Deze beperkingen worden opgelegd door tijden waaraan individuen zich moeten houden. Dit kunnen werktijden zijn, doktersafspraken of collegetijden.

Figuur 2.6: Prisma dat de bewegingsvrijheid van een individu weergeeft

den. Wanneer individuen met meerdere mensen op een bepaalde plek zijn ontstaan er bundels van tijdruimtepaden op deze locaties en op deze tijden. Doordat mensen op tijd moeten zijn is het niet mogelijk om te ver van het voorgestelde pad af te wijken, wanneer dit wel gebeurt is het onmogelijk om op tijd op de afgesproken tijd te zijn (Hägerstrand 1970, pp14-15). Jonge schoolkinderen hebben afspraken en zijn afhankelijk van vervoer door ouders. Zij zijn dus erg afhankelijk van opgelegde tijden en schema's hebben zodoende veel last van coupling constraints. Aan de andere kant zullen alleenstaande volwassenen met een flexibele baan minder onder invloed staan van coupling constraints.

Authority constraints:

In de samenleving gelden regels en beperkingen die ervoor zorgen dat niet alle plekken voor iedereen altijd toegankelijk zijn. Hierbij kan gedacht worden aan openingstijden van winkels, snelheidslimieten, maar ook aan kaartjes die recht geven op een bepaalde stoel bij een theatervoorstelling. Zodoende kunnen plaatsen en tijden binnen prisma's van individuen vallen, maar toch ontoegankelijk zijn. Naast de eerder genoemde voorbeelden kan er ook aan directe macht gedacht worden: het claimen van een favoriete stoel, of het sturen van een uitnodiging aan bepaalde individuen (Hägerstrand 1970, p16).

Aan de grondslag van deze beperkingen liggen acht, fundamentele restricties die altijd op mensen van toepassing zijn:

1. Mensen en veel andere levende en niet levende entiteiten zijn ondeelbaar.
2. Mensen en veel andere levende en niet levende entiteiten hebben een beperkte levensduur.
3. Mensen en veel andere levende en niet levende entiteiten hebben beperkte mogelijkheden om in meer dan één activiteit tegelijk deel te nemen
4. Alle taken hebben een bepaalde duur.
5. Beweging door de ruimte kost tijd.
6. Ruimte heeft een beperkte opslagruimte
7. Elk territorium heeft een grens, zoals een huis, een stad, een land of de aarde als geheel.
8. Elke situatie is onvermijdelijk geworteld in vorige situaties en daaraan gekoppeld door het tijdruimtepad van een individu.

Dijst (2009, p2)

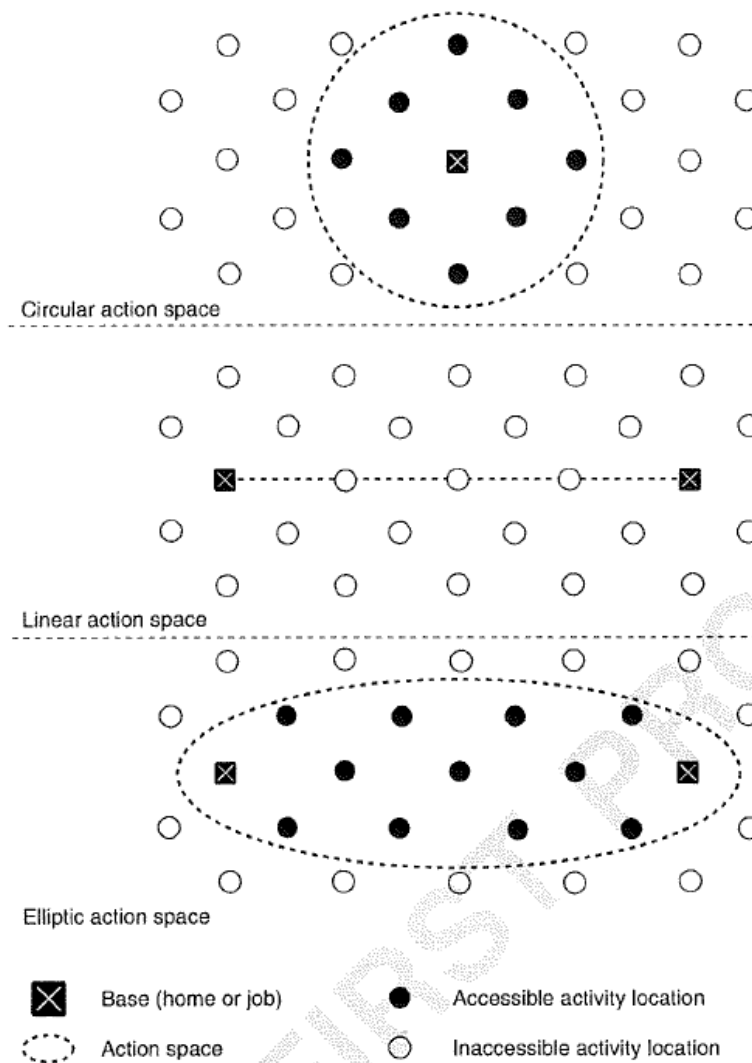
De drie beperkingen interacteren en zorgen dat bepaalde domeinen in tijd en ruimte wel toegankelijk en andere niet toegankelijk zijn voor bepaalde individuen. Wanneer dit terugslaat op voedselkeuze is het duidelijk dat deze beperkingen bepalen of individuen wel of niet toegang hebben tot een supermarkt, een binnenstad vol winkels, of ze tijd hebben die ze zelf in kunnen delen om eten te bereiden en ga zo maar door. De tijdgeografie laat zien dat mensen met een flexibele baan en verschillende transportmiddelen tot hun beschikking een groter prisma hebben waarbinnen bewogen kan worden. Individuen die hierover beschikking hebben kunnen makkelijker voedsel kopen bij een tankstation of wegrestaurant dan individuen die niet over auto's beschikken en een strak schema hebben.

2.3.4 Potential action space

Een recenter werk van Dijst (2009) werkt de nog steeds actuele ideeën van de tijdgeografie nogmaals uit en geeft aanwijzingen voor de toepassing van tijdgeografie in wetenschappelijk onderzoek. Het prisma dat eerder door Hägerstrand (1970) werd beschreven wordt in het artikel van Dijst (2009) – evenals in de rest van dit onderzoek – de potential action space genoemd. Dijst (2009) beschrijft onder andere drie typen – en dus ook vormen – *potential action space* en de factoren die deze vormen bepalen.

Action spaces van individuen kunnen worden ingedeeld in drie ideale basisvormen: cirkelvormig, lineair en elliptisch. Bij een cirkelvormige potential action space is de basis vanwaar een reis start dezelfde als de basis waar de reis eindigt. Een rit van huis naar de supermarkt en weer terug is hier een goed voorbeeld van. Een lineaire potential action space ontstaat wanneer er van de een naar de andere plek gereisd moet worden en er exact genoeg tijd is om deze reis te volbrengen. Dit is vaak van toepassing

Figuur 2.7: Standaardvormen van de potential action space

Bron: Dijkstra, 2009

wanneer forensen naar hun werk reizen. Eenzelfde reis met meer tijd leidt tot een elliptische potential action space: het is dan mogelijk om tijdens de reis enige uitstapjes te maken en toch op tijd te komen (Dijkstra 2009, p3). Ter verduidelijking staan de drie verschillende vormen potential action space afgebeeld in figuur 2.7. Wanneer ze in 3D vertaald worden zou de cirkel een bal worden, de lijn een lijn blijven en de ellips de vorm krijgen van een rugbybal.

Uiteraard zijn deze vormen ideale vormen. Door factoren als de ruimtelijke configuratie van wegnetwerken, of door natuurlijke obstakels als rivieren en bergen, zullen de daadwerkelijke action spaces andere vormen aannemen (Dijkstra 2009, p3).

Naast verschillen in de vorm van potential action spaces zijn er uiteraard verschillende invullingen die individuen hieraan kunnen geven. Het is mogelijk dat een individu op één plek blijft, reist van de ene naar de andere plek en terug zonder tijd te besteden aan activiteiten of daar tussenin: Reizen, tijd besteden aan een activiteit en terugreizen. Het is echter aan te nemen dat individuen hun reistijd en activiteitentijd balanceren. Een reistijdratio kan uitgedrukt worden tussen 0 en 1, waarbij 0 staat voor niet reizen en alleen tijd aan activiteiten besteden en 1 voor louter reizen zonder deel te nemen aan activiteiten (Dijkstra 2009, p3).

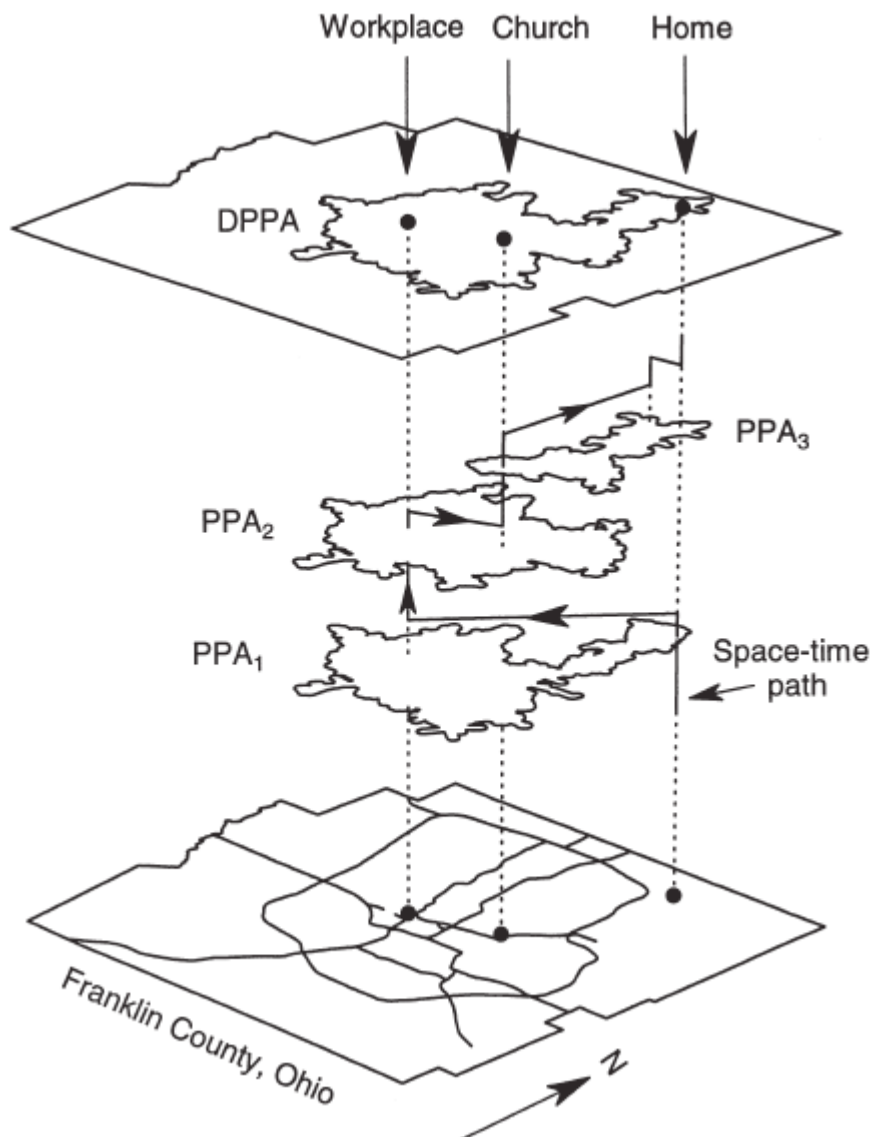
Modellen zijn opgesteld die het mogelijk maken om praktische uitkomsten te genereren. Hierbij kan gedacht worden aan de impact van het creëren van bushaltes, het veranderen van openingstijden van winkels, aanpassen van de dichtheid van activiteitsgebieden (Dijkstra 2009, p4). Dit model – het MAS-TIC-model – kent vier onafhankelijke variabelen die de grootte, de vorm, en de locatie in tijd en ruimte van potential action spaces bepalen. Dit zijn: afstand tussen de bases, de lengte van het tijdvenster,

de snelheid van de voornaamste transportmodus en de reistijd ratio (Dijst 2009, p4). Deze variabelen kunnen van groot belang zijn bij dit onderzoek, gezien zij het reisgedrag is het dagelijks leven van individuen omschrijven. Om dit soort onderzoek uit te voeren is het noodzakelijk om van respondenten te verwachten dat gedetailleerd hun activiteiten bijhouden. In het geval van onderzoek naar transport en reistijd kan dat een reisdagboek zijn. Een voorbeeld wordt gegeven door Dijst (2009, pp5-8) waarin Zoetermeer als forensenstad is onderzocht.

Een ander voorbeeld komt eveneens van de hand van Dijst (1999). Hij onderzocht in 1999 de verschillen in action space tussen mannelijke en vrouwelijke forensen in de gemeente Houten. Drie dagen lang moesten de participanten hun reisgedrag bijhouden en daarnaast werden er andere onafhankelijke variabelen gevraagd. Dit leidde tot de mogelijkheid van het opstellen van clusters en typeren van verschillende transportgerelateerde gedragingen (Dijst 1999, pp197-202).

Wanneer bovengenoemde potential action spaces op een situatie worden toegepast blijken de hierboven abstract weergegeven potential action spaces uiteraard veel grilliger vormen te vertonen in visuele weergaves. Mei-Po Kwan (1999) deed tijdgeografisch onderzoek in Franklin County, Ohio. In onderstaand figuur 2.8 staan de potential path areas (PPA) op verschillende momenten, het space-time path en de totale dagelijkse potential path area (DPPA) weergegeven.

Figuur 2.8: Potential action spaces en het tijdruimtepad

Bron: Kwan, 1999

In dit figuur is goed te zien wat de mogelijkheden tot reizen zijn van een individu op verschillende momenten op de dag.

2.3.5 Kritiek op tijdgeografie

Reeds in 1970 besprak Hägerstrand mogelijke kritieken op de tijdgeografie. Zoals duidelijk is gemaakt in bovenstaande alinea's draait het bij tijdgeografie om de plaats in en beweging door tijd en ruimte van individuen. De fysieke aanwezigheid is echter niet de enige mogelijkheid tot contact en interactie. Door middel van telecommunicatie is het voor individuen mogelijk om van de ene bundel naar de andere te 'springen' zonder of met zeer gering verlies van tijd (Hägerstrand 1970, pp15-16). De communicatie over afstand is de laatste jaren uiteraard enorm toegenomen en maakt het daarom mogelijk om deze kritiek op tijdgeografie uit te breiden. Andere kritieken worden besproken door Dijst (2009). Bij tijdgeografie wordt uitgegaan van een bepaalde bewegingsvrijheid en mogelijkheden die het menselijk lichaam in staat stellen te bewegen door tijd en ruimte. De ruimte wordt weer als een 3D-model gezien met objectieve grenzen. Er wordt op deze manier voorbij gegaan aan emoties van mensen en indrukken die verschillende omgevingen op verschillende individuen maken (Dijst 2012, pp12-13). Het blijkt echter mogelijk te zijn om emoties en *embodied experiences* te koppelen aan tijdgeografie. McQuoid & Dijst (2012) doen onderzoek naar dagelijks transportgebruik van vrouwen en zorgen ervoor dat in de opgestelde dagboeken ook gevoelens die bepaalde plekken oproepen vastgelegd worden. Dit kan door te schrijven maar bijvoorbeeld ook met behulp van foto's, zo nodig voorzien van bijschrift.

Daarnaast is het goed voor te stellen dat er marges in de genoemde beperkingen te bedenken zijn. Coupling constraints bepalen dat een persoon die om vijf uur klaar is met werken en om half zes een volgende afspraak heeft gebruik kan maken van een half uur om zich te verplaatsen. Dit is wat de klassieke tijdgeografie stelt (Hägerstrand 1970). Het is echter denkbaar dat iemand eerder vertrekt van de plaats waar gewerkt wordt en het laatste werk mee naar huis neemt, of simpelweg een andere dag tijd inhaalt. Ook authority constraints zijn wellicht minder streng te interpreteren. Een lang persoon op de eerste rij bij een voorstelling kan van plaats ruilen met een kind dat achter hem zit, om maar een voorbeeld te geven.

2.4 Conceptueel model, hoofdvraag en deel- en onderzoeksvragen

2.4.1 Conceptueel model

Eerdergenoemde theorieën geven weer dat enorm veel factoren een rol spelen bij de totstandkoming van een avondmaaltijd. De voedselkeuze zoals omschreven door Furst et al (1996) kent tal van processen die teruggaan in de complete levensgeschiedenis van het individu. In het opgestelde conceptueel model zijn deze keuzeprocessen vereenvoudigd tot *vaardigheden, voorkeuren en attributen*. Deze vaardigheden, voorkeuren en attributen hebben invloed op de *logistiek van de maaltijd*. Dit is de vertaalslag van mogelijkheden naar een avondmaaltijd. Een andere bron van invloed zijn de drie tijdgeografische beperkingen. Uiteindelijk komt uit de logistiek van de maaltijd de daadwerkelijke avondmaaltijd naar voren. Hieronder zullen de verschillende delen van het conceptueel model worden toegelicht, alsmede hun op basis van de theorie verwachte invloed op elkaar.

2.4.2 Vaardigheden, attributen en voorkeuren

De vaardigheden, attributen en voorkeuren geven een vereenvoudigde weergave van een deel van de voedselkeuze zoals in het begin van dit theoretisch kader beschreven.

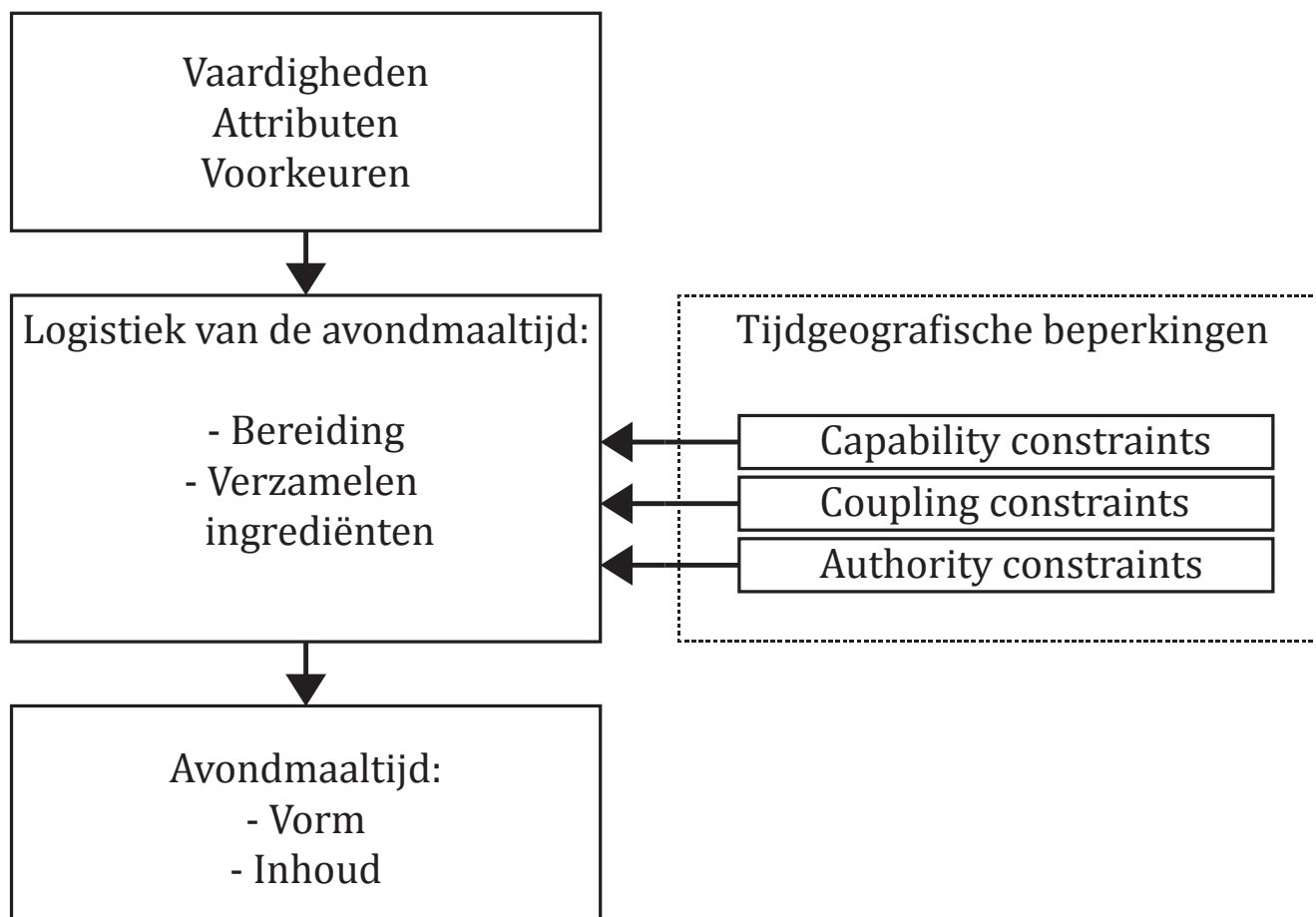
De vaardigheden stellen het individu in staat om voor bepaald voedsel te kiezen. Een Indonesische rijsttafel bereiden zal meer vaardigheden vragen van een individu dan het afbakken van een diepvriespizza. Het bezitten van deze vaardigheid zal dus een bepalende factor kunnen zijn in de totstandkoming van de voedselkeuze. Dit komt overeen met de middelen die beschreven zijn door Furst et al. (1996). Een andere vaardigheid is kennis over voedsel, voedingswaarden en gezondheid. Deze kennis heeft invloed op de voedselkeuze doordat er op een bepaalde manier wordt gekeken naar de kwaliteit en de gezondheidseffecten van bepaald voedsel. Deze vaardigheid strookt wederom met het model van Furst et al. (1996), maar er moet ook rekening worden gehouden met invloeden van buitenaf. Media en overheden kunnen hier een belangrijke rol vervullen (Glanz et al. 2005). Veranderingen in deze

vaardigheden kunnen een verandering van de voedselkeuze teweegbrengen. Individuen kunnen leren en hun vaardigheden uitbreiden. Aan de andere kant kunnen fysieke beperkingen ervoor zorgen dat de vaardigheden juist kleiner worden doordat bepaalde activiteiten als boodschappen doen niet meer mogelijk zijn.

Attributen behelzen de middelen die individuen in kunnen zetten bij het bereiden van een maaltijd of bij het doen van boodschappen. Fornuizen en ovens zijn goede voorbeelden van attributen die ingezet kunnen worden, maar ook vervoersmiddelen kunnen gelden als attributen. Wanneer iemand beschikt over een oven zal deze de mogelijkheid hebben om te kiezen voor voedsel dat daarin bereid kan worden. Iemand zonder oven kan dit niet of zal creatief met een gekocht product om moeten springen, wat dan weer een vaardigheid is. De beschikking over vervoersmiddelen met een bepaalde laadruimte heeft ook invloed op de mogelijke voedselkeuzes. Op een fiets kan een individu minder boodschappen te gelijk vervoeren en is bovendien de actieradius vaak kleiner. Dit laatste punt komt overeen met het model van Glanz et al. (2005) waarin de mogelijkheid tot voedselaankopen in de directe omgeving wordt benadrukt als een invloedrijke factor voor voedselaankopen. Wederom beschrijven Furst et al. (1996) dit deel van het model wanneer zij spreken over middelen. Naast de tastbare attributen zijn ook de financiële mogelijkheden van belang bij attributen. De beschikbaarheid van een bepaald budget heeft onvermijdelijk grote invloed op de voedselkeuze van individuen en wordt door Furst et al. (1996) genoemd bij de waardeoverwegingen in het persoonlijke systeem. De financiële middelen en andere attributen zullen hun weerslag hebben op de voedselkeuze en ook op de strategieën die ontplooid kunnen worden (Furst et al. 1996, Devine et al. 2003)

Het laatste kopje in het bovenste blok van het conceptueel model heet voorkeuren. Deze voorkeuren zijn zeer breed en beschrijven de persoonlijke voorkeuren van individuen. De idealen, cultuur, kwaliteit en andere onderdelen van het model van Furst et al. (1996) vallen hieronder. Deze leiden tot gewenste smaken en andere voorkeuren. De voorkeuren zijn niet altijd overwogen keuzes. Diëten om

Figuur 2.9: Conceptueel model

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

bijvoorbeeld gezondheidsredenen en allergieën vallen ook onder deze voorkeuren. Een individu dat allergisch is voor schaaldieren zal deze uiteraard niet kopen en zodoende heeft dit invloed op de voedselkeuze. In een gezin zal er rekening moeten worden gehouden met verschillende voorkeuren. Dit zal leiden tot verschillende strategieën (Furst et al. 1996, Devine et al. 2003). Bij het maken van keuzes omtrent voorkeuren in een gezinssituatie is het van belang de sociale context, zoals beschreven door Bisogni et al. (2007) in de gaten te houden. Als het van belang is voor een huishouden om met het hele gezin hetzelfde te eten zal ieders voorkeur bekend moeten zijn en gehandhaafd worden. Het is ook mogelijk dat iedereen iets anders een of dat er kleine delen verschillen. Dit laatste is voor te stellen wanneer een of meerdere personen binnen de sociale context vegetariër zijn en andere personen niet.

2.4.3 Tijdgeografische beperkingen in het conceptueel model

De drie tijdgeografische beperkingen worden in dit deel van het conceptueel model apart genoemd omdat ze een verschillende uitwerking hebben op de logistiek van de maaltijd. De verwachte invloed zal daarom per constraint worden uitgewerkt. De meeste nadruk zal liggen op de coupling constraints en de potential action spaces als een uitkomst van alle beperkingen samen.

De capability constraints hebben op verschillende manieren invloed op de totstandkoming van de avondmaaltijd. Een persoon moet een basis hebben om te slapen, heeft een werkplek en heeft eten nodig. Dit zijn vaststaande feiten die voortkomen uit de capability constraints (Hägerstrand 1970). Dit onderzoek richt zich op huishoudens met een dubbel inkomen dus het hebben van een werkplek is een vereiste in dit onderzoek. Wanneer er dagelijks tussen werk en huis gereisd wordt zorgt dit voor een beperkte reikwijdte. Dit zal invloed hebben op de totstandkoming van de avondmaaltijd doordat het niet mogelijk is om producten te kopen die te ver van beide basissen afliggen. Daarnaast moet er voedsel binnengekregen worden omdat een mens simpelweg niet zonder kan. Een andere invloed is de beschikking over bepaalde vervoersmiddelen wanneer er van en naar het werk gereisd wordt. Iemand met een auto beschikt over meer reismogelijkheden dan iemand die aangewezen is op het openbaar vervoer. De laatste persoon heeft in het openbaar vervoer enkele plekken waar hij zijn boodschappen eventueel zou kunnen doen (stations) terwijl de reiziger die de auto gebruikt flexibeler is. De mogelijkheid tot het gebruiken van verschillende vervoersmiddelen zal zo zijn weerslag hebben op de totstandkoming van de avondmaaltijd. Een andere beperking is de directe woon- en/of werklocatie van een individu. Het valt te verwachten dat er in steden meer plekken zijn waar verschillende soorten voedsel aangeschaft dan wel genuttigd kunnen worden dan in kleine dorpjes of op afgelegen industrieterreinen. Het platteland heeft aan de andere kant misschien meer te bieden als het aankomt op het zelf produceren van voedsel of het betrekken van lokale voedselproducenten. In het theoretisch kader komen deze veronderstellingen niet als zodanig aan bod, maar dat de woon- en/of werkomgeving invloed heeft op de aanwezige voorzieningen en dus wellicht op de totstandkoming van de maaltijd mag in de ogen van de onderzoeker aangenomen worden.

Een van de belangrijkste factoren die in dit onderzoek wordt bestudeerd is de invloed van coupling constraints op de totstandkoming van – en daarmee dus ook de uiteindelijke – avondmaaltijd. Zoals beschreven hebben coupling constraints een grote invloed op de indeling van onze dag. Individuen hebben afspraken, verplichtingen (Hägerstrand 1970). Werkende individuen moeten – meestal – op een bepaalde tijd werken en zijn pas op een bepaalde tijd klaar. Dit zorgt voor een beperking van de tijd die mogelijk is om de logistiek van de maaltijd te verzorgen en heeft zodoende een impact op de uiteindelijke avondmaaltijd. Niet alleen de afspraken voorafgaand aan de avondmaaltijd zijn van belang, later geplande activiteiten hebben een even grote invloed doordat zij de tijd vanaf de andere kant van de maaltijd in kunnen perken. Waar Hägerstrand (1970) werktijden als een harde grens ziet, is het goed voor te stellen dat verschillende mates van flexibiliteit een grote invloed hebben op de totstandkoming van de avondmaaltijd. Wanneer een individu tussendoor weg kan om boodschappen te doen en vervolgens langer doorwerkt komt de maaltijd anders tot stand dan wanneer een individu exact van negen tot vijf op de werkplek wordt geacht te blijven. Daarnaast zijn thuiswerken, in het weekend werken en onregelmatig werken factoren die de tijd die er is om de avondmaaltijd tot stand te laten komen kunnen verlengen of verkorten. Een persoon die halve dagen werkt kan in de ochtend of juist

de middag al voorbereidingen treffen voor eten, terwijl dat niet mogelijk is bij een persoon die hele dagen werkt. De laatste zou echter een andere strategie toe kunnen passen, namelijk op vrije momenten voor meerdere dagen boodschappen doen of koken. Afspraken na de maaltijd hebben hun weerslag op de avondmaaltijd doordat de tijd voor de maaltijd vanaf de aanvang niet onbeperkt is. Kinderen of ouders die moeten sporten, werken, of andere verplichtingen hebben zijn een beperkende factor. De aard van de afspraak kan ook invloed op de maaltijd hebben: een zware maaltijd met een alcoholische versnapering zal minder snel voor een intensieve sportsessie worden genuttigd dan een makkelijk verteerbare maaltijd. In sommige gevallen is het denkbaar dat de avondmaaltijd zelfs helemaal komt te vervallen doordat er niet genoeg tijd is. Omdat eten noodzakelijk is voor de mens zal er dan op een andere manier worden gegeten die niet als avondmaaltijd kan worden geclassificeerd (Blake et al. 2007). Wanneer dit zich voordoet verandert ook de situatie van de avondmaaltijd voor de rest van het gezin. Eerdergenoemde voorbeelden van invloeden van coupling constraints hebben een sterke relatie met de strategieën die door Devine et al. (2007) worden beschreven en de uitgewerkte voedselscripts van Blake et al. (2008).

Als laatste van de drie beperkingen is er de invloed van authority constraints op de totstandkoming van de avondmaaltijd. Hierbij wordt gekeken naar de beperkingen die wet- en regelgeving en sociale conventies opleggen aan de mogelijkheden van het individu (Hägerstrand 1970). Openingstijden van winkels, restaurants en andere gelegenheden die met voedsel te maken hebben leggen een beperking op aan individuen die van deze gelegenheden gebruik zouden willen maken. De woon- en/of werkplaats van het ene individu zal wellicht andere openingstijden kennen dan die van een ander individu. Hierdoor zal de woon- en/of werkplaats – capability constraint – nogmaals een belangrijke rol spelen. Ook sociale conventies hebben hun invloed op de totstandkoming van de avondmaaltijd. Wanneer een gezin een strikte traditionele Nederlandse rolverdeling hanteert zal dit ertoe leiden dat de vrouw kookt, ook als zij andere beperkingen ondervindt. Deze sociale conventies kunnen ook doorgevoerd worden naar de vorm van de avondmaaltijd zelf. Een vaste zitplek voor alle leden van het gezin is niet ongebruikelijk en zal invloed hebben op de sociale situatie om de maaltijd heen. Een ander, simpel voorbeeld van een authority constraint is de maximumsnelheid op de weg. Wanneer deze wordt verlaagd kunnen individuen later thuiskomen van werk, wat ertoe leidt dat er minder tijd is om de avondmaaltijd tot stand te laten komen.

De drie beperkingen leiden tot de potential action space, zoals beschreven door Dijst (2009) en Mei-Po Kwan (1999). Bepaalde gebieden zijn voor bepaalde individuen op bepaalde tijden te begaan, andere niet. Dit conceptueel model stelt dat de drie beperkingen hun invloed hebben en een potential action space creëren als kader waarbinnen de logistiek van de avondmaaltijd plaats dient te vinden.

2.4.4 Logistiek van de avondmaaltijd

De logistiek van de avondmaaltijd is de spil van dit conceptueel model. Onder invloed van de eerder benoemde factoren zorgt de logistiek van de maaltijd voor de totstandkoming of juist afwezigheid van de avondmaaltijd. De logistiek van de avondmaaltijd vraagt: wie doet wat wanneer? Het gaat hier om de strategieën die worden omschreven door zowel Furst et al. (1996) als Devine et al. (2003) en de uitvoering van de logistiek is te benaderen als de scripts van Blake et al. (2008). Waar Blake et al. (2008) vooral naar de avondmaaltijd en het voorafgaande koken kijken, is het in dit onderzoek ook van belang waar, wanneer en door wie de boodschappen worden gedaan. Het kan een strategie zijn om één keer in de week grote boodschappen te doen omdat hier doordeweeks geen tijd voor is, maar het kan ook een strategie zijn om boodschappen te doen op weg van werk naar huis of andersom. Het verzamelen van de benodigde ingrediënten en het bereiden van de maaltijd is wat de logistiek van de avondmaaltijd behelst. Het bereiden van voedsel en het boodschappen doen kunnen ook juist afwezig zijn. Het kan een strategie zijn om eten te laten bezorgen, af te halen of kant-en-klaarmaaltijden te kopen. In het laatste geval is er wel sprake van boodschappen maar niet van een bereiding. Deze verschillende strategieën bepalen hoe de avondmaaltijd eruit komt te zien en staan onder invloed van zowel de vaardigheden, attributen en voorkeuren als de tijdgeografische beperkingen. Wanneer de voorkeur is om zeer uitgebreid te koken, maar de tijd beperkt is door een lange werkdag en voetbaltraining van

kinderen kan het zo zijn dat de voorkeur niet gehaald kan worden door tijdgeografische beperkingen. Andersom is het mogelijk dat er bijna geen tijd is om samen te eten door tijdgeografische beperkingen, maar dat het voor een gezin zodanig van belang is om in een sociale context aan tafel te eten, dat er een maaltijd uit de vriezer wordt opgewarmd om toch aan deze voorkeur te voldoen. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van strategieën die kunnen worden aangewend en die uiteindelijk bepalen hoe de avondmaaltijd eruit komt te zien.

2.4.5 De vorm en inhoud van de avondmaaltijd

De avondmaaltijd kan vanuit tal van verschillende hoeken en op verschillende manieren bekeken worden. Uit de voedselscripts van Blake et al. (2008) en de theorie van Devine et al. (2003) komt naar voren dat de vorm of uitvoering van groot belang is naast de maaltijd zelf. De maaltijd zelf kan ook weer inhoudelijk bekeken worden (Bisogni et al. 2007, Blake et al. 2007). Onderzoeken naar gezondheid zullen diep op de voedingswaarden van een maaltijd ingaan, dat is in dit onderzoek niet mogelijk en daarom zal de inhoud tot een zekere grens worden onderzocht.

Bij de vorm van de maaltijd moet gedacht worden aan de samenstelling van de sociale context. Het aantal personen dat mee-eet, de plaats die zij hebben binnen een gezin en dergelijke sociale aspecten. Naast aanwezigheid kan afwezigheid ook een belangrijke factor voor het onderzoek zijn. Er wordt ook gekeken naar de plek waar de maaltijd genuttigd wordt. Is dit een restaurant? Is dit thuis? Zit iedereen aan een tafel of met het bord op schoot op de bank? Het kan voorkomen dat niet iedereen tegelijk de maaltijd nuttigt. Ook dit is een uitkomst die onderzocht wordt bij de vorm van de avondmaaltijd. De context, omschreven door Bisogni et al. (2007), is hier dus van groot belang. De vorm van de maaltijd komt terug in de voedselscripts van Blake et al. (2008) en is daar dat deel van de avondmaaltijd waar de maaltijd wordt genuttigd.

De inhoud is een lastig onderwerp. Zoals eerder gezien is een maaltijd op veel verschillende manieren in te delen (Blake et al. 2007, Bisogni et al. 2007). Er kan bijvoorbeeld gekeken worden naar de kwaliteit, de voedingswaarde en de prijs. Dit onderzoek bekijkt de inhoud van de maaltijd tot op zekere hoogte. De aanwezigheid van bepaalde producten wordt gevraagd, bijvoorbeeld groente, fruit, vlees en vis. Daarnaast wordt naar de herkomst van het voedsel gekeken. Is dit diepvries, vers, uit blik of op een andere manier aangekocht dan wel bewaard geweest? De resultaten kunnen misschien zeer globale gezondheidseffecten impliceren, het is echter ook van belang te beseffen dat bepaalde vormen van voedselbewaring makkelijker zijn en zorgen voor een flexibelere avondmaaltijd. Dit is een verwachte uitkomst in relatie tot de tijdgeografische beperkingen enerzijds en voorkeuren, vaardigheden en attributen anderzijds.

2.4.6 Hoofdvraag, deelvragen en onderzoeksvragen

De bestaande literatuur leidt tot enkele veronderstellingen die in het conceptueel model tot uiting komen. Dit onderzoek beschrijft de relaties tussen de verschillende delen van het conceptueel model en de hoofdvraag luidt:

Hoe hebben tijdgeografische beperkingen een invloed op de totstandkoming en de uiteindelijke uitvoering van avondmaaltijden in huishoudens met een dubbel inkomen en hoe verhouden deze invloeden zich tot de voorkeuren, vaardigheden en attributen die deze groep heeft?

Bij deze hoofdvraag zijn deelvragen opgesteld om zo een overzichtelijker beeld te krijgen:

Wat zijn de tijdgeografische beperkingen van huishoudens met een dubbel inkomen en hoe beïnvloeden deze de totstandkoming en uitvoering van avondmaaltijd?

Wat zijn de voorkeuren, vaardigheden en attributen van huishoudens met een dubbel inkomen en hoe beïnvloeden deze de totstandkoming en uitvoering van avondmaaltijd?

Hoe verhouden de voorkeuren, vaardigheden en attributen van huishoudens met een dubbel inkomen zich qua invloed op de totstandkoming en uitvoering van de avondmaaltijd tot de tijdgeografische beperkingen van de doelgroep?

Er moet naar veel verschillende facetten onderzoek gedaan worden om deze vragen te kunnen beantwoorden. Hiervoor zijn enkele onderzoeksvragen opgesteld die hieronder vermeld staan:

Wat zijn de tijdgeografische beperkingen van huishoudens met een dubbel inkomen?

Hoe komt de avondmaaltijd in huishoudens met een dubbel inkomen tot stand?

Hoe ziet de avondmaaltijd van huishoudens met een dubbel inkomen eruit, qua vorm en inhoud?

Wat zijn de voorkeuren, vaardigheden en attributen van huishoudens met een dubbel inkomen met betrekking tot de avondmaaltijd?

Het beantwoorden van de onderzoeks- en deelvragen moet leiden tot een compleet antwoord op de hoofdvraag. Hier zal in de conclusie op worden gereflecteerd.

3 Methodologie

In dit hoofdstuk worden de keuzes die zijn gemaakt voorafgaand aan het onderzoek toegelicht. Er zal ook besproken worden hoe de verschillende delen van de theorie gedekt worden door het onderzoek en hoe de data gebruikt zal worden bij het extraheren van resultaten en trekken van conclusies.

3.1 Kwalitatief en kwantitatief onderzoek

Dit onderzoek is om verschillende, voornamelijk praktische redenen een kwantitatief onderzoek. Door een kwantitatief interpreteerbare enquête op te stellen is data te verzamelen over de verschillende onderdelen van het conceptueel model. Richting in de verbanden en modellen wordt gegeven door de bestaande literatuur, waar het conceptueel model op is gebaseerd. Dit zorgt voor een uitleg en een duidelijk beeld van welke zaken op welke andere zaken invloed hebben.

3.2 Keuze van de doelgroep

In de theorie komt naar voren dat verschillende groepen individuen op verschillende manieren voedselkeuzes maken. Dit heeft te maken met lifestyle, sociaal economische klasse en veel andere factoren die deel uitmaken van de context waarin voedselkeuzes plaatsvinden. Om dit onderzoek te focussen en behapbaar te maken is er gekozen voor huishoudens met tweeverdieners. Wanneer in een huishouden twee mensen werkzaam zijn ligt het voor de hand dat tijdgeografische beperkingen een invloed hebben op de totstandkoming van voedselscripts. Immers, het is niet mogelijk voor tweeverdieners om alle tijd in een huishouden te steken. Daarnaast zal er in veel gevallen sprake zijn van een forensenleven met de bijbehorende tijd- en ruimtepaden. Om tot een gedegen onderzoek te komen is gekozen voor de populatie van tweeverdieners die in totaal voor minimaal 1,5 fte werkzaam zijn. Dit komt – uitgaande van een 40 uur durende werkweek – neer op 60 uur in de week. Een maximum wordt niet gesteld omdat het juist interessant is om te kijken wat de verschillen in mogelijke tijdgeografische beperkingen zijn tussen huishoudens met verschillende werktijden. De populatie is om praktische redenen Nederlands en de leeftijden van de participanten moeten op moment van onderzoek binnen de grenzen van de beroepsbevolking vallen. De leeftijdsgrenzen van de beroepsbevolking zijn niet exact af te bakenen aangezien de pensioengerechtigde leeftijd op moment van onderzoek verschuift van 65 naar 67 jaar. Daarom is ervoor gekozen dat iedereen die 18 jaar of ouder is en jonger dan 68 jaar mee kan doen, zolang de partner uiteraard ook binnen dezelfde leeftijdsgrenzen valt. Daarnaast moet voldaan worden aan de eis van twee werkende partners, gezamenlijk minimaal 1,5 fte.

Jastran et al. (2009) geven aan dat het onderweg zijn invloed heeft op eetpatronen van individuen, dagelijkse routines zijn belangrijk bij het tot stand komen van voedselscripts (Jastran et al. 2009, p131). Het valt te verwachten dat huishoudens met tweeverdieners een relatief druk bestaan leiden en zodoende moeten leunen op dagelijkse routines. De verwachting is dan ook dat deze doelgroep routines en strategieën – zoals omschreven door Devine et al. (2003) – zal aanwenden om tot voedselscripts te komen. Uit eerdere onderzoeken – zoals dat van Devine et al. (2003) – blijkt dat de balans tussen werk en het familieleven onderhevig is aan spanningen die gerelateerd zijn aan voedselscripts. De keuze voor een populatie huishoudens met tweeverdieners is ook daarom een logische.

3.3 Manieren van meten

Hieronder zal worden uiteengezet hoe de verschillende aspecten van het conceptueel model worden gemeten met als doel de eerder gestelde vragen te beantwoorden. In de enquête wordt naar algemene strategieën gevraagd, maar in het bijzonder naar *de dag van gisteren*. De respondenten zullen vragen beantwoorden over de avondmaaltijd van gisteren, de totstandkoming en de tijdgeografische beperkingen van die dag. Dit om gedetailleerde informatie te kunnen vergaren.

3.3.1 Het meten van tijdgeografische beperkingen

De tijdgeografische beperkingen zijn verweven in alle activiteiten die een individu uitvoert en zodoende ook in de bovengenoemde scripts. De tijdgeografische beperkingen zullen echter voor dit onderzoek idealiter losgemaakt moeten worden om tot een degelijke analyse te komen. Dit houdt in dat er in de enquête veel vragen komen die betrekking hebben op de tijdgeografische beperkingen en de tijdruimtepaden van respondenten. De afstanden die dagelijks worden afgelegd, de vervoersmiddelen, de bestemmingen en het tijdschema zijn van groot belang. Omdat respondenten op verschillende geografische locaties verschillende services tot hun beschikking hebben is het nodig te achterhalen hoeveel tijd het kost om boodschappen te doen en wat de mogelijkheden zijn met betrekking tot openingstijden van bepaalde services. Uiteindelijk zal uit het onderzoek moeten blijken of verschillen in tijdgeografische beperkingen ook leiden tot verschillen in strategieën en scripts voor de avondmaaltijden.

De tijdgeografische beperkingen moeten voornamelijk blijken uit de vragen die gesteld worden, niet direct uit de voedselscripts. Er zal zodoende gekeken worden naar de tijden waarop gewerkt, gekookt en gegeten wordt. Daarnaast is het van belang of er boodschappen zijn gedaan en of een of meerdere deelnemers aan de maaltijd activiteiten na de maaltijd gepland hadden. Op deze manier ontstaan *maaltijdwindows*; een tijdspanne waarbinnen de maaltijd moet plaatsvinden binnen de dagelijkse activiteiten. Er zal worden gekeken naar de reistijd, de woonplaats (ruraal of urbaan) de bereikbaarheid en openingstijden van winkels en andere gedetailleerde tijdgeografische beperkingen die in relatie staan tot de avondmaaltijd.

3.3.2 Het meten van voorkeuren, vaardigheden en attributen

Om de voorkeuren, vaardigheden en attributen nader te bestuderen zijn deze factoren ruim in de enquête opgenomen. De respondenten dienen veel stellingen in te vullen over de avondmaaltijd die leiden tot bijvoorbeeld een beeld van hun kunde in de keuken. Ook worden er vragen gesteld over het belang van de avondmaaltijd binnen het huishouden. Hierbij kan gedacht worden aan de sociale plaats die de avondmaaltijd in kan nemen. Een andere voorkeur kan gezondheid zijn, het belang van de herkomst van producten en ga zo maar door. De attributen worden onder de loep genomen door middel van een afvinklijst. Over welke apparatuur beschikken de respondenten? Zoals eerder al opgemerkt beperken de attributen zich niet tot keukengerei, er zal ook worden gekeken naar inkomen en het belang dat respondenten hechten aan de prijs van aangeschafte producten.

Respondenten moeten kiezen in welke mate ze het met verschillende stellingen eens zijn. Hieruit komt naar voren hoe ze hun eigen kookvaardigheden inschatten. Andere stellingen gaan over sociale situaties, dierenwelzijn en meer van dit soort onderwerpen, allemaal in relatie tot de avondmaaltijd. Door middel van factoranalyses zullen enkele factoren worden onderscheiden die aanduiden hoe de mening van de ene respondent zich verhoudt tegenover die van alle respondenten gemiddeld. Deze voorkeuren, vaardigheden en attributen worden met deze stellingen en andere gerichte vragen gedetailleerd gemeten. Het is van belang deze groep variabelen zo goed mogelijk in kaart te brengen om de vergelijking te kunnen maken met de tijdgeografische beperkingen.

3.3.3 Het meten van de logistiek van de maaltijd

Hier ligt het zwaartepunt van het onderzoek en dus ook van de enquête. Er zal specifiek worden gevraagd welke strategieën er zijn toegepast om tot de maaltijd van gisteren te komen. Er zijn hierbij veel verschillende facetten die een rol spelen zoals de boodschappen, de bereiding, de taakverdeling, de aanwezigheid van personen binnen het huishouding en ga zo maar door. Dit alles met het oog op de logistiek van de maaltijd. Allereerst zal gevraagd worden welke strategie is toegepast. Dit kan koken zijn, maar ook een kant en klaarmaaltijd of een bestelling. Vervolgens wordt er goed gekeken wie er waar en wanneer bij betrokken was. Dit is van groot belang om te kunnen vergelijken met de tijdgeografische beperkingen.

Niet alleen de bereiding is van belang maar ook de voorbereiding op de bereiding. Hieronder kunnen de boodschappen worden verstaan van de producten die gebruikt zijn voor de maaltijd. Er wordt hier

wederom gekeken wie daar waar en wanneer bij betrokken is geweest. Zo kan het een strategie zijn om de boodschappen op weg naar huis te doen, of ze juist één keer in de week in bulk aan te schaffen. Een andere mogelijkheid is het eerder prepareren van (een deel van) de maaltijd of het gebruiken van restjes van de vorige keer. Al deze onderdelen van de logistiek komen in de enquête naar voren.

Er wordt er ook gevraagd naar meer algemene strategieën. Dus naast de dag van gisteren wordt er gekeken hoe de logistiek van de maaltijd binnen een huishouden over het algemeen plaatsvindt. Hierbij kan worden gedacht aan hoe vaak er wordt gekookt, hoe vaak er andere strategieën worden toegepast en welke vervoersmiddelen daar normaal gesproken voor worden ingezet.

3.3.4 Het meten van de avondmaaltijd

Om uitspraken te kunnen doen over de invloed van de verschillende factoren is het van belang dat naast de verschillende strategieën ook naar de maaltijd zelf wordt gekeken. Dit wordt gedaan door de respondenten gedetailleerd in te laten vullen wat er gisteren is gegeten. Ze hebben de mogelijkheid om verschillende productgroepen aan te kruisen wanneer deze in de maaltijd waren verwerkt, zoals rijst, aardappels, zuivel en dergelijke. Van drie belangrijke groepen wordt ook gevraagd in welke hoedanigheid het product is aangeschaft: Vers, bevroren, ingeblikt of anders verpakt. Het gaat hierbij om de groepen *Groente*, *Vlees/gevogelte* en *Vis*. Het is altijd mogelijk om dieper in te gaan op de maaltijd, bijvoorbeeld kijkend naar de bereiding, de hoeveelheden van alle producten et cetera. Dit is echter geen medisch onderzoek en de onderzoeker is niet goed genoeg bekend met de exacte voedingswaarden. Bovendien moet ergens een grens getrokken worden. Wanneer het invullen van de enquête te ingewikkeld wordt kan dit de respondenten afschrikken.

De inhoud van de maaltijd is slechts een van de facetten van de avondmaaltijd. De vorm is ook van belang. Hiervoor zijn vragen opgesteld die te maken hebben met de deelnemers aan de maaltijd, de locatie waar gegeten wordt en de duur van de maaltijd. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat niet allebei de partners deelnemen aan de maaltijd of dat ervoor wordt gekozen om een korte periode van tijd aan de maaltijd te besteden. De plaats van de maaltijd kan aan tafel zijn, maar ook voor de televisie of verdeeld, waarbij de deelnemers van de maaltijd niet gezamenlijk eten.

3.4 Statistiek

Bij dit kwantitatieve onderzoek worden de verschillende verklarende variabelen en afhankelijke variabelen onderzocht. Dit zal gebeuren met het programma IBM SPSS Statistics 21 en met behulp van Syllabus Statistiek (De Vocht, 2011) en *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics* (Field, 2013). Alle gezochte verbanden en opgestelde modellen moeten uiteraard ook een theoretisch te verdedigen verband hebben om zo de interne validiteit van het onderzoek te waarborgen. De ruwe data die via de online enquête is verkregen is geëxporteerd naar Microsoft Excel en vervolgens wederom geëxporteerd, nu naar IBM SPSS Statistics. De handmatig ingevulde enquêtes zijn in dezelfde dataset ingevoerd door de onderzoeker zelf.

3.4.1 Zoeken naar verbanden

Bij het zoeken naar verbanden wordt gebruik gemaakt van verschillende statistische toetsen, afhankelijk van het type variabele. Er worden correlaties uitgevoerd, variantieanalyses, Student's T-toetsen en kruistabellen met chi²-toets. De variabelen worden hier en daar aangepast om een betere celvulling te krijgen en daardoor aan de voorwaarden van de toetsen te voldoen. Zo is de mate van stedelijkheid – in eerste instantie gemeten in 5 categorieën – teruggedbracht naar twee categorieën: Stedelijk en niet stedelijk. Zo wordt een ordinale variabele een nominaal dichotome variabele. Dit zorgt aan de ene kant voor een minder exacte indeling van de mate van stedelijkheid, aan de andere kant biedt het veel voordelen voor de statistische analyses. Andere variabelen die zullen worden opgesteld zijn bijvoorbeeld het maaltijdwindow. Dit is de tijd tussen het thuiskomen en het aanvangen van de activiteit na de avondmaaltijd (indien aanwezig). Dit soort variabelen worden niet gevraagd in de enquête maar

worden naderhand door de onderzoeker opgesteld aan de hand van de verkregen data.

Het spreekt voor zich dat er aan alle voorwaarden van de statistische toetsen wordt voldaan. Het gaat hier bijvoorbeeld om de minimale grootte van de groepen bij T-toetsen, de minimale expected count bij chi2-toetsen en het gebruik van de juiste toetsen bij verschillende typen variabelen. Wanneer er om de een of andere reden niet wordt voldaan aan de voorwaarden of wanneer de uitkomst niet significant is kan de toets toch vermeld worden doordat de uitkomst opmerkelijk of belangrijk is. Dan zal er uiteraard nadrukkelijk bij vermeld worden dat de toets niet te gebruiken is voor de resultaten.

Er is alleen gezocht naar verbanden die logischerwijs verwacht mogen worden. Het is dus niet zo dat alle afhankelijke variabelen zijn gecombineerd met alle verklarende variabelen in de zoektocht naar significante verbanden. Er is voortdurend rekening gehouden met het conceptueel model en de theorie die daaraan ten grondslag ligt. Er is gekeken of en hoe de variabelen onder de noemers 'voorkeuren, vaardigheden en attributen' en 'tijdgeografische beperkingen' verband houden met variabelen die de totstandkoming en uitvoering van de maaltijd beschrijven. De gevonden significante verbanden zijn met de uitvoer van SPSS opgenomen in bijlage 7.4. Omdat de steekproef niet erg groot was ($n=119$) en er voortdurend met subgroepen wordt gewerkt is er gekozen voor een significantieniveau van $\alpha=0,10$. Normaal gesproken zou er een significantieniveau van $\alpha=0,05$ aangehouden worden. Het verhogen van het significantieniveau vergroot de kans op fouten, maar biedt ook ruimte voor het doen van uitspraken over verbanden die gevonden worden. Dit onderzoek is een verkennend onderzoek en de uitkomsten zouden een beginpunt kunnen zijn voor volgende, grotere onderzoeken.

In het hoofdstuk Resultaten worden de belangrijkste gevonden verbanden genoemd en nader toegelicht. In het hoofdstuk conclusies wordt besproken wat de implicaties van de verbanden voor het conceptueel model zijn en voor de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek.

3.4.2 Opstellen van modellen

Wanneer er voor een afhankelijke variabele meerdere significante verbanden met verklarende variabelen worden gevonden dient de mogelijkheid zich aan om regressiemodellen op te stellen. In deze modellen wordt de invloed van de verschillende verklarende variabelen vergeleken en worden de significantieniveaus voor elkaar gecorrigeerd. Om deze regressiemodellen op te stellen moeten de verschillende variabelen wel aan bepaalde eisen voldoen. Zo moet voor een lineaire multi-pele regressie de afhankelijke variabele een interval/ratioschaal hebben en moeten de verklarende variabelen hier ook aan voldoen. Wanneer er categorische verklarende variabelen betrokken zijn dan moeten deze worden omgezet in zogeheten dummy's. Op deze manier is het mogelijk om de verschillende variabelen in een model op te nemen.

Een andere vorm van een regressiemodel is de logistische regressie. Deze wordt gebruikt wanneer de afhankelijke variabele een categorische is. De uitkomst van het model is dan 0 of 1. Wanneer een afhankelijke variabele meer dan twee categorieën kent zullen meerdere logistische regressies moeten worden opgesteld en zullen de verschillende categorieën de waarde 1 krijgen tegenover steeds dezelfde referentiecategorie (0). Het voordeel van een logistisch regressiemodel met de uitkomsten 0 en 1 is dat er een kansberekening op kan worden losgelaten. SPSS kan aangeven hoe goed het model is door het model te testen op de data en aan te geven welk percentage van de cases aan de hand van het model goed wordt voorspeld. Vervolgens geven de verandering in log likelihood en de waarde van de Nagelkerke R2 de kwaliteit van het model weer.

Het is de bedoeling dat er zoveel mogelijk significante modellen worden opgesteld die veelomvattend zijn. Hiermee wordt bedoeld dat een groot aantal verklarende variabelen een model kunnen vormen dat de afhankelijke variabelen voor een groot deel verklaart. Dit is in de sociale wetenschappen natuurlijk geen makkelijke taak gezien de myriade aan factoren die meespelen bij het maken van keuzes in het dagelijks leven van mensen. Toch is een zo goed mogelijk model het streven. De logistische regressie kent de gekwadraterde Nagelkerke R-score die een goede indicatie geeft van de kwaliteit van

het model. Daarnaast kan er worden gekeken hoeveel het model bijdraagt aan de voorspelling van de cases in de dataset. Een lineaire regressie kent een gekwadraterde Pearson R – die vergelijkbaar is met de gekwadraterde R in correlaties – waarmee het percentage verklaarde variantie kan worden uitgedrukt. Deze cijfers zullen een indicatie zijn van de kwaliteit en dus bruikbaarheid van de modellen. Uiteraard kan er van uit worden gegaan dat de onderzoeker ervoor zorgt dat aan alle voorwaarden voor het opstellen wordt voldaan. Zo wordt er bij elk model eerst gekeken naar de significantie van de verbanden tussen de verklarende en afhankelijke variabele en worden alle verklarende variabelen getest op multicollineariteit. Wanneer er sprake is van het laatste betekent het dat twee variabelen zo goed als dezelfde onderliggende variabele meten en dat er dus sprake is van een dubbele opname in het model. Dit moet voorkomen worden.

3.5 Operationalisering van de dataverzameling

De data is verzameld door gebruik te maken van enquêtes. De enquêtes zijn bijgevoegd en terug te vinden in bijlagen 7.1 en 7.2. Er wordt hier meervoud gebruikt omdat er een papieren versie en een online versie van de enquête bestaan. Het spreekt voor zich dat in beide gevallen dezelfde vragen worden gesteld. In dit deel van de methodologie zal de zoektocht en benadering van respondenten worden besproken.

3.5.1 Benadering respondenten

De respondenten voor het onderzoek zijn benaderd via het persoonlijke netwerk van de onderzoeker. Door werknemers van verschillende grote en kleine organisaties in te schakelen die vervolgens weer collega's benaderden is er via een sneeuwbal methode een grote groep mogelijke respondenten benaderd, resulterend in 119 ingevulde enquêtes. Er is voor deze methode gekozen omdat de doelgroep bestaat uit mensen die fulltime of parttime werken en omdat de verschillen in de organisaties ervoor kunnen zorgen dat er verdere variatie bestaat tussen de persoonlijke kenmerken van de respondenten. De enquête wordt ingevuld door één van de twee partners in een huishouden met dubbel inkomen, maar heeft betrekking op het hele huishouden. Ook de persoonlijke kenmerken en andere gegevens van de partners zullen worden ingevuld. Dit betekent dat er twee keer zoveel data van individuele personen is gegenereerd dan van huishoudens. Om een zo hoog mogelijke respons te genereren is de enquête zowel online als op papier beschikbaar gesteld.

3.5.2 Meewerkende bedrijven

Er zijn meerdere werknemers die collega's op hun bedrijven hebben ingeschakeld voor het invullen van de enquête. Bij enkele bedrijven komen grote groepen respondenten vandaan, deze zullen hieronder beschreven worden, evenals een beeld van de werknemers.

Phillips Medisize is een producent van medische disposables, wegwerpproducten voor de medische wereld. Bij de locatie van dit bedrijf in Hillegom werken ongeveer 100 werknemers. Deze hebben uiteenlopende leeftijden en opleidingen. In de productieketen werken ongeschoolde werknemers terwijl er in de bedrijfstop gepromoveerde academici werkzaam zijn. Het is mogelijk om een doorsnede van het bedrijf te benaderen en een respons van 25 is te verwachten.

Een centrum voor kinder- en jeugdpsychiatrie in Haarlem dat nog geen toestemming heeft gegeven de officiële naam weer te geven is bereid mee te werken. Op de afdeling die deel wil nemen werken ongeveer 30 personen. Dit zijn psychiaters, psychologen, pedagogen en sociotherapeuten. Deze werknemers zijn soms HBO geschoold en soms academisch. De werkvloer bestaat dus uit hoger opgeleiden. Zeker vijftien werknemers voldoen aan de eisen voor de doelgroep en zullen meedoen aan het onderzoek.

Vijftien werknemers van openbaarvervoerbedrijf U-OV uit Utrecht zullen meedoen aan het onderzoek. Het gaat hier om medewerkers van de klantenservice en het serviceloket. Op een enkeling na bestaat deze groep uit laag opgeleiden die soms eerst buschauffeur zijn geweest maar dit werk om verschil-

lende redenen niet meer kunnen uitvoeren. Deze vijftien respondenten zijn zeker, het is echter goed mogelijk dat meer werknemers de moeite zullen nemen om de enquête in te vullen. Dit kunnen zowel werknemers zijn uit de managementlagen als uit de grote poule van buschauffeurs.

Van drie verschillende scholen hebben werknemers toegezegd mee te willen doen aan het onderzoek. Het betreft een basisschool voor moeilijk opvoedbare kinderen – speciaal onderwijs cluster 4 – uit Amsterdam, een vernieuwende scholengemeenschap in het voortgezet onderwijs uit Utrecht en een categoriaal Gymnasium uit Alkmaar. De werknemers van deze scholen zijn overwegend hoog opgeleid en verschillen in leeftijd. Omdat de scholen in verschillende steden liggen verschilt de geografische woonlocatie ook sterk. Op de school uit Alkmaar zijn meer werknemers in dienst die in ruraal gebied woonachtig zijn dan op de andere scholen. In totaal zullen van deze scholen ongeveer 25 respondenten de enquête invullen.

Andere bedrijven zijn een fabriek in de chemische sector, een administratiekantoor, een specialistische vakgroep voor artsen en een landelijk nieuwsmidium. De bedrijven zijn gesitueerd in Amsterdam, Utrecht, Hilversum en Egmond aan de Hoef. Zoals de omschrijving doet vermoeden is er veel variatie in opleiding, inkomen en andere gegevens van de respondenten. Er mag aangenomen worden dat 20 tot 25 werknemers voldoen aan de eisen en zeker deel zullen nemen.

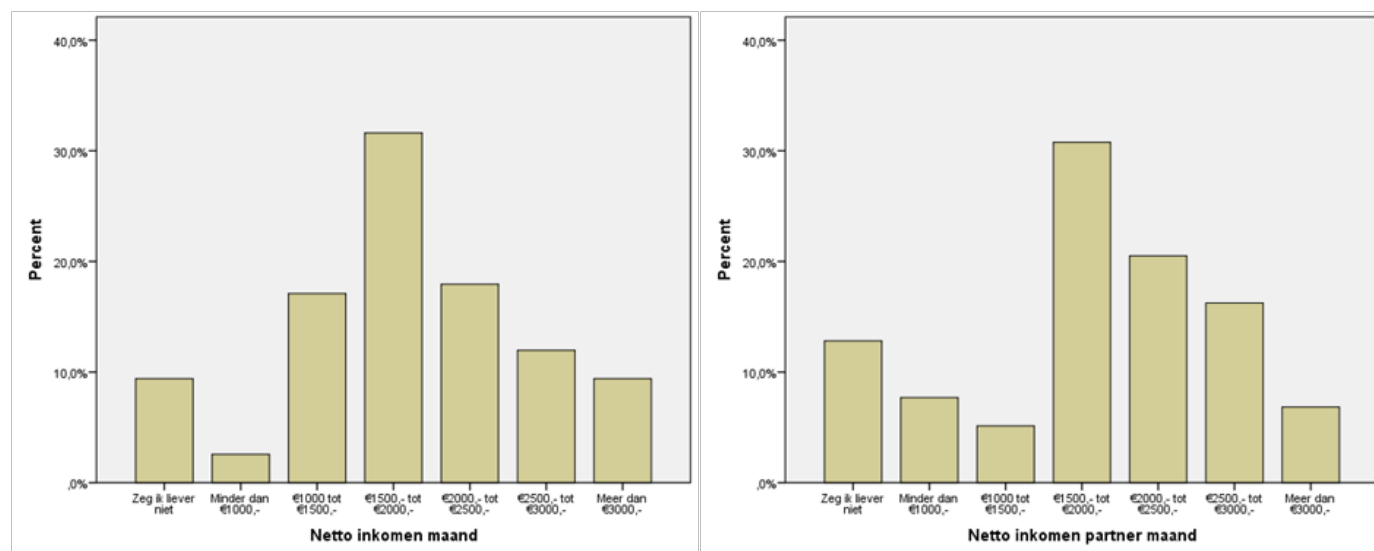
De uiteindelijk behaalde groep respondenten is zoals vermeld 119. Dit is een aardige score, al had de onderzoeker liever een grotere groep gehad met het oog op statistische toetsen. Naast de bovengenoemde bedrijven is de enquête ook naar andere mensen doorgestuurd via de sneeuwbal methode. Dit is vergemakkelijkt door de online enquête die ervoor zorgt dat doorsturen erg eenvoudig is.

3.6 Sociaal demografische beschrijving van de steekproef

De ruwe data geeft direct een beeld van de onderzochte groep. Hieronder zijn de sociaal demografische kenmerken belicht van de 119 respondenten en hun huishoudens. Dit geeft een eerste beeld van de doorsnede van de onderzochte groep en biedt context voor de volgende hoofdstukken met daarin de resultaten en conclusies.

De overgrote meerderheid van de ingevulde enquêtes is ingevuld door vrouwen, dit gebeurde in maar liefst 70% van de gevallen. Mannen vulden hem voor de overige 30% in. Niet alle relaties bestonden uit een man en een vrouw, dit blijkt uit het geslacht van de partners, 67% van de partners is man en 33% vrouw. Er waren 3 same sex couples. De leeftijd van de respondenten is gemiddeld 44 jaar en die van de partners 45 jaar. Op 47 jaar ligt de mediaan en de middelste helft van de respondenten is tussen de 30 en 53 jaar oud.

Figuur 3.1: Verdeling van het netto inkomen van de respondenten en hun partners in 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Voor zowel de respondenten als de partners geldt dat de helft of meer hoog is opgeleid (HBO/WO). Het netto inkomen per persoon kent een zwaartepunt tussen de €1500,- en €2000,- per maand. Meer dan een kwart van de respondenten en de partners valt in deze categorie. De grootste groep daarna is €2000,- tot €2500,-, gevolgd door €2500,- tot €3000,-. Iets meer dan tien procent van de respondenten geeft liever geen antwoord op de vraag. De respondenten werken gemiddeld 33 uur in de week. Dit is 2 uur minder dan de partners die 35 uur in de week werken. Dit komt neer op een gemiddelde gezamenlijke werkweek van 68 uur. Dit is 1,7 fte wanneer 1 fte als een 40-urige werkweek wordt beschouwd. De flexibiliteit van de werktijden op een schaal van 1 (zeer vast) tot 5 (zeer flexibel) was bijna perfect verdeeld. Zowel voor de respondenten als hun partners geldt dat een kwart 'Zeer vaste werktijden' heeft. De rest van de groepen is verdeeld over de andere mogelijkheden.

Ongeveer de helft van de gezinnen heeft geen thuiswonende kinderen. Een vijfde heeft één thuiswonend kind en een kwart heeft er 2. De overige huishoudens hebben 3 of meer thuiswonende kinderen.

4 Resultaten

Door analyse van de antwoorden van de respondenten komen verschillende zaken naar voren. Eerst zal er worden gekeken naar de belangrijkste variabelen en hun voorkomen in de data. Het gaat hier om de gemiddelden en de keuzes van de respondenten die de enquête invulden. Er zijn gegevens over de totstandkoming en uitvoering van maaltijden en de tijdgeografische beperkingen. Daarnaast is er gekeken naar de vaardigheden, attributen en voorkeuren. Deze variabelen zeggen allemaal iets over het conceptueel model. In totaal zijn er 119 enquêtes ingevuld en geanalyseerd.

Na de beschrijving van de verkregen data zal de data dieper worden onderzocht door middel van statistische methoden. Er worden verbanden gezocht tussen de verschillende variabelen. De verbanden waarnaar gezocht wordt zijn die verbanden die volgens het theoretisch kader en het conceptueel model aannemelijk moeten zijn. De gevonden verbanden en de meest opvallende niet-verbanden zullen worden genoemd, waarna met de variabelen die betrokken zijn bij de verbanden regressiemodellen worden opgezet om de aard en de werking van de verschillende variabelen beter te kunnen bestuderen en begrijpen.

4.1 Beschrijving van de data

4.1.1 Strategie

Respondenten beschreven hoe er 'gisteren' een maaltijd tot stand is gekomen. In de overgrote meerderheid van de gevallen (85%) was dit door koken. In 3,4% van de gevallen was er geen duidelijke avondmaaltijd en in de andere gevallen werd er gekozen voor een *gemakkelijke strategie*. De verdeling is te zien in figuur 4.1.

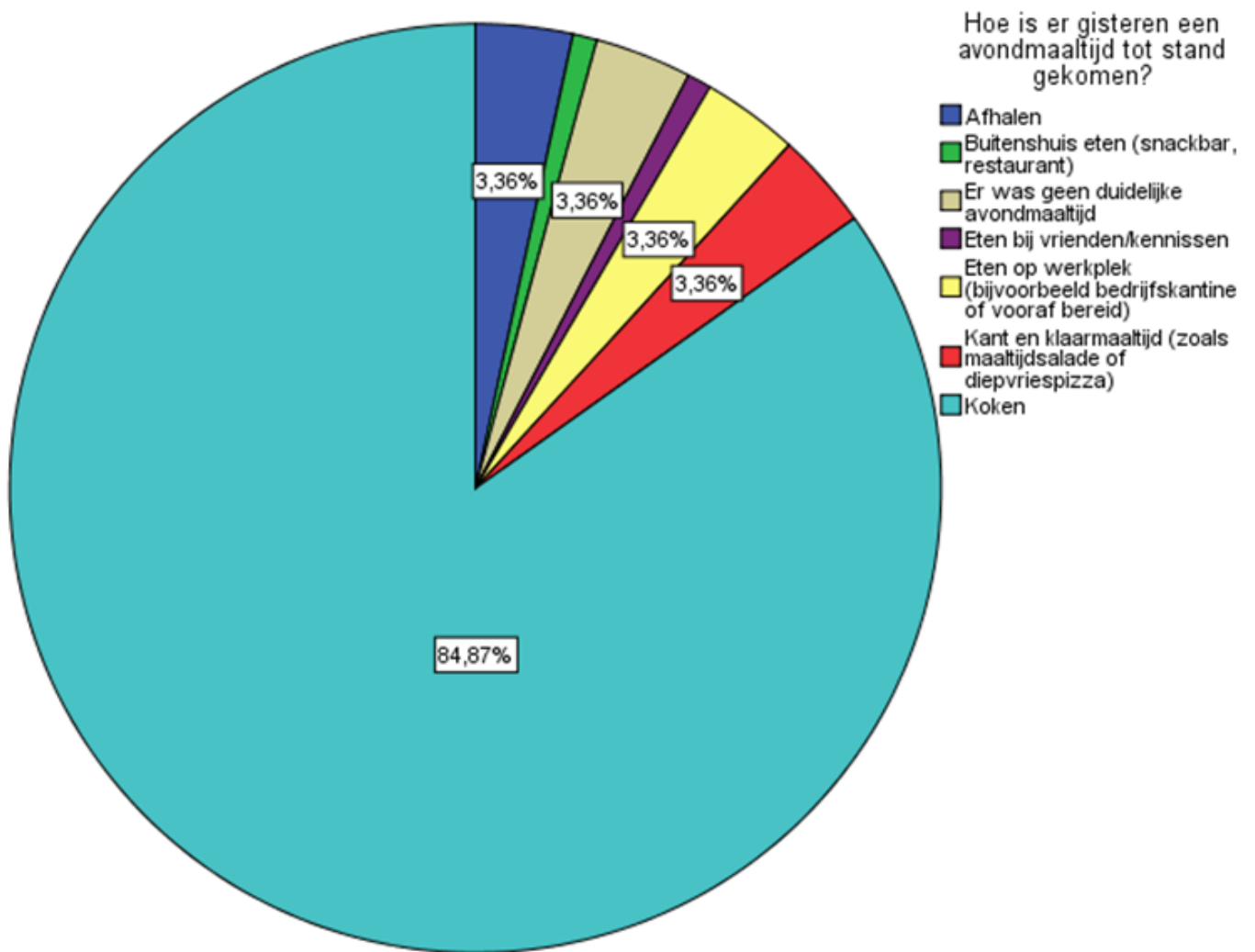
Er werd niet alleen naar de strategie van gisteren gevraagd maar ook naar welke strategie het meeste wordt toegepast. Nog steeds geeft een groot deel van de huishoudens (80%) aan dat er meer dan vier keer in de week gekookt wordt. 17% geeft aan dat er drie tot vier keer in de week wordt gekookt. Slechts een tiende van alle huishoudens geeft aan één keer per week of vaker af te halen, hetzelfde geldt voor laten bezorgen. 13% geeft aan meer dan een keer in de week een kant en klaarmaaltijd te eten 21% eet meer dan een keer in de week op de werkplek. Tenslotte geeft een op de tien respondenten aan meer dan een keer per week geen avondmaaltijd te nuttigen.

4.1.2 Boodschappen

Het doen van boodschappen valt ook onder de totstandkoming van de avondmaaltijd en ook hier zijn meerdere vragen over gesteld. In de helft van de huishoudens wordt 3 tot 5 keer in de week boodschappen gedaan. Een derde geeft aan dat dit 1 tot 2 keer is en zo'n 10% doet dagelijks boodschappen. Driekwart gebruikt regelmatig de auto/motor voor de boodschappen en 60% regelmatig de fiets. Er waren hier meerdere antwoorden mogelijk. Iets minder dan een kwart geeft aan regelmatig lopend boodschappen te doen.

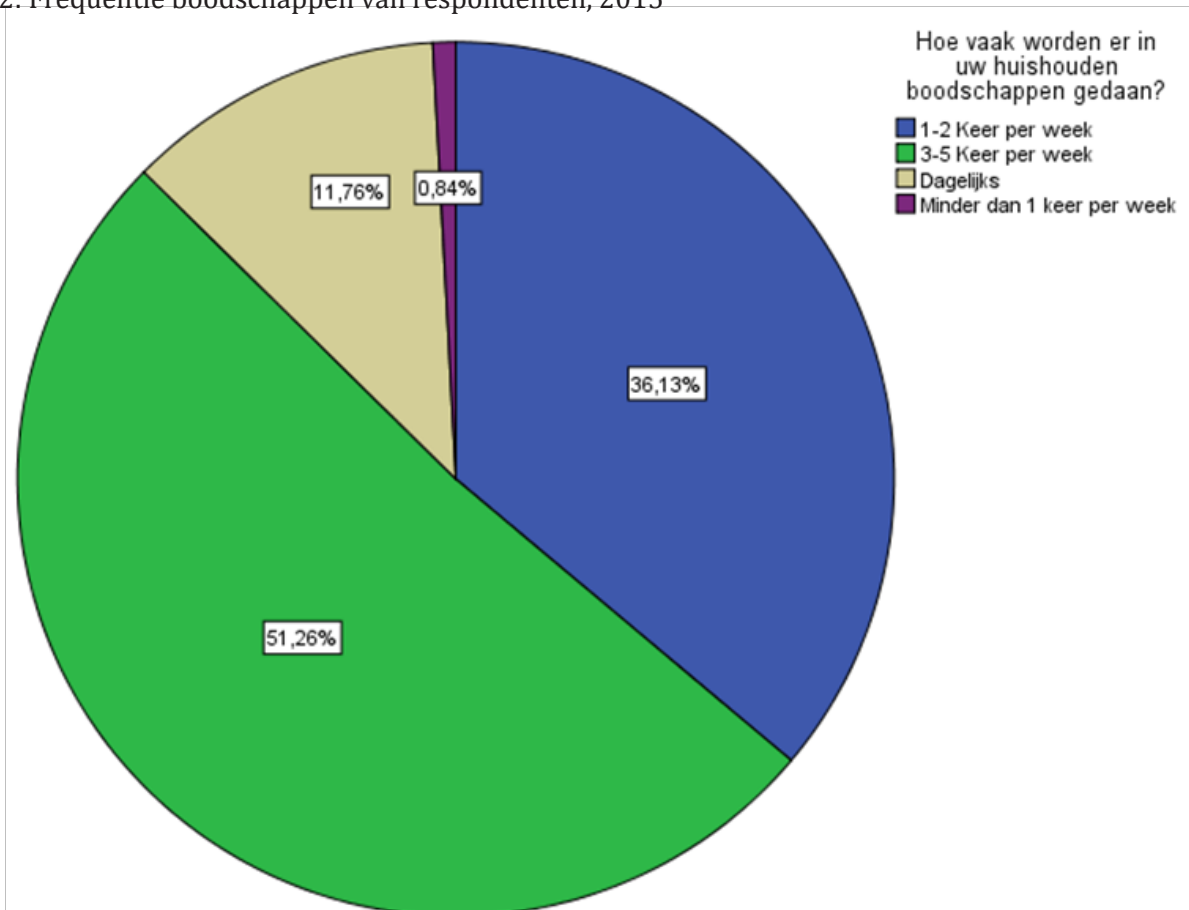
Voor alle ingrediënten geldt dat het merendeel bij de supermarkt was aangeschaft, bijna voor alle verschillende ingrediënten meer dan driekwart. Speciaalzaken werden nauwelijks bezocht, behalve voor vlees en gevogelte, daar waren speciaalzaken in 14% van de gevallen de herkomst. De versmarkt werd nog minder bezocht en maakte voor geen enkele productgroep meer dan 4,5% uit van de herkomst. Voor bijna alle ingrediënten geldt dat ze het vaakst enkele dagen voor het koken waren aangeschaft. Rijst was hierop een uitzondering, in 57% van de huishoudens was de rijst al meer dan een week voor de maaltijd aangeschaft. Vlees en gevogelte en vis waren ook vaker enkele dagen van tevoren aangeschaft dan op de dag zelf. Dit verschil wordt echter kleiner wanneer er gekeken wordt naar de toestand van de producten. Verse producten worden bijna even vaak op de dag zelf gekocht als enkele dagen voor de maaltijd. Een vijfde van de respondenten en partners deed 'gisteren' boodschappen op weg van werk naar huis. Als er per huishouden wordt gekeken kan worden gezien dat 35% procent van de

Figuur 4.1: Strategieën die door respondenten werden toegepast, 2015

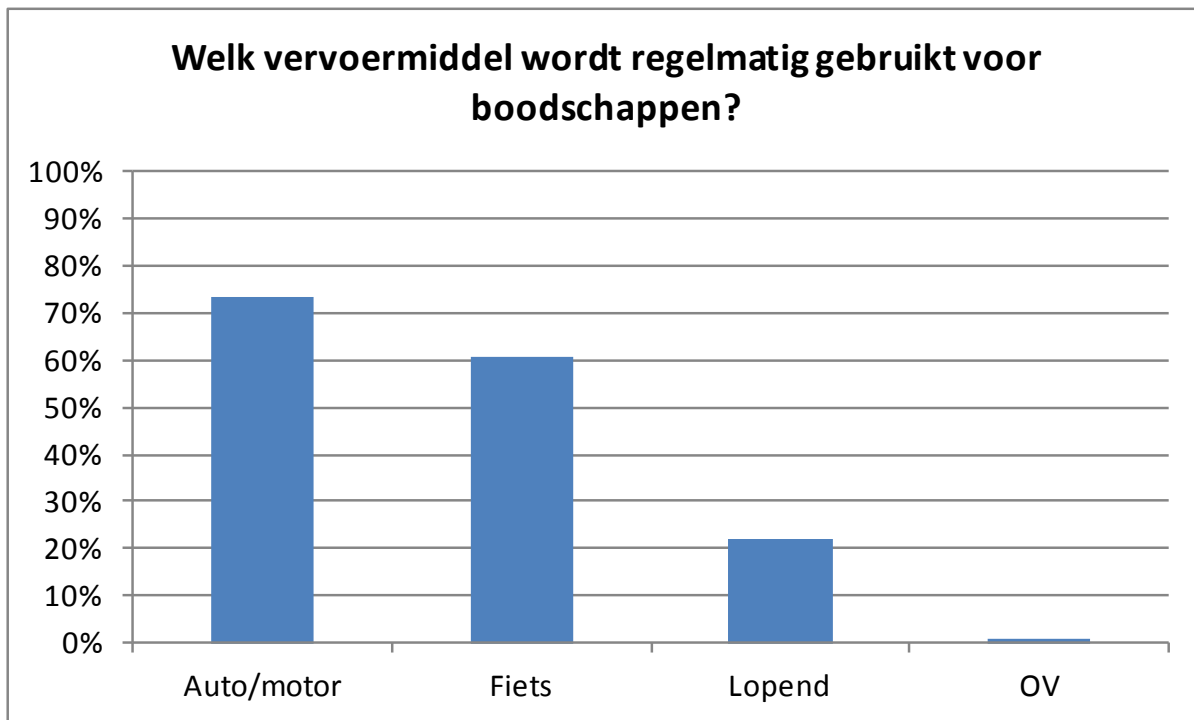
Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Figuur 4.2: Frequentie boodschappen van respondenten, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Figuur 4.3: Vervoersmiddelen die door respondenten worden ingezet voor het doen van boodschappen, 2015

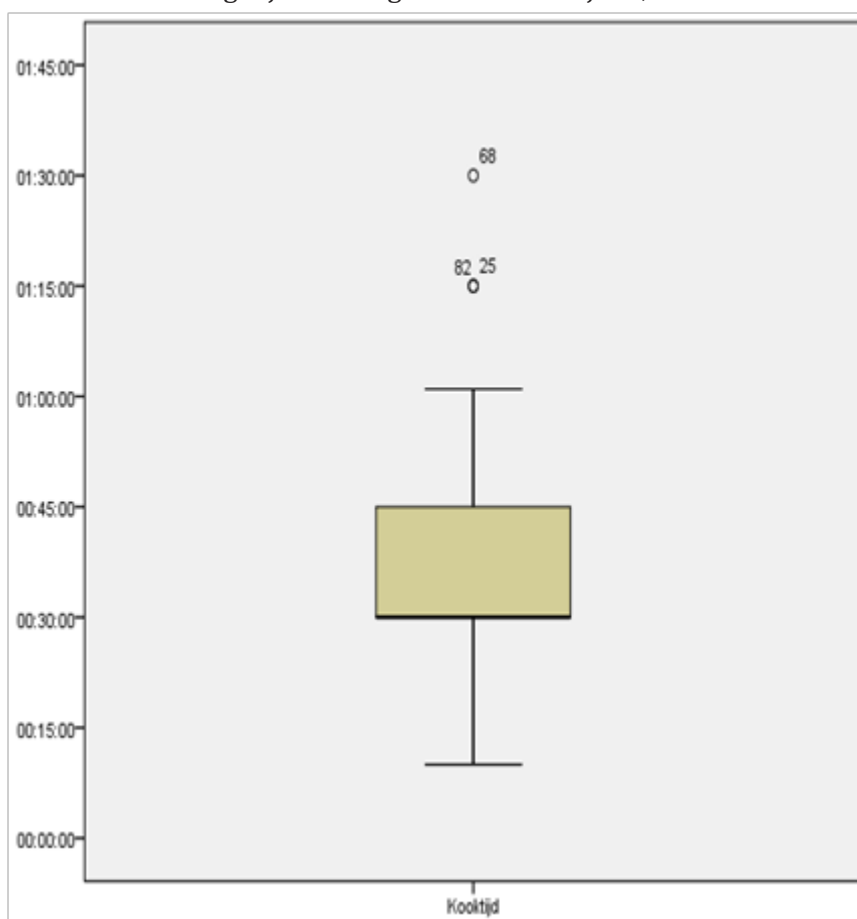
Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

huishoudens op de reis van werk naar huis op de dag van de onderzochte avondmaaltijd boodschappen heeft gedaan.

4.1.3 Koken

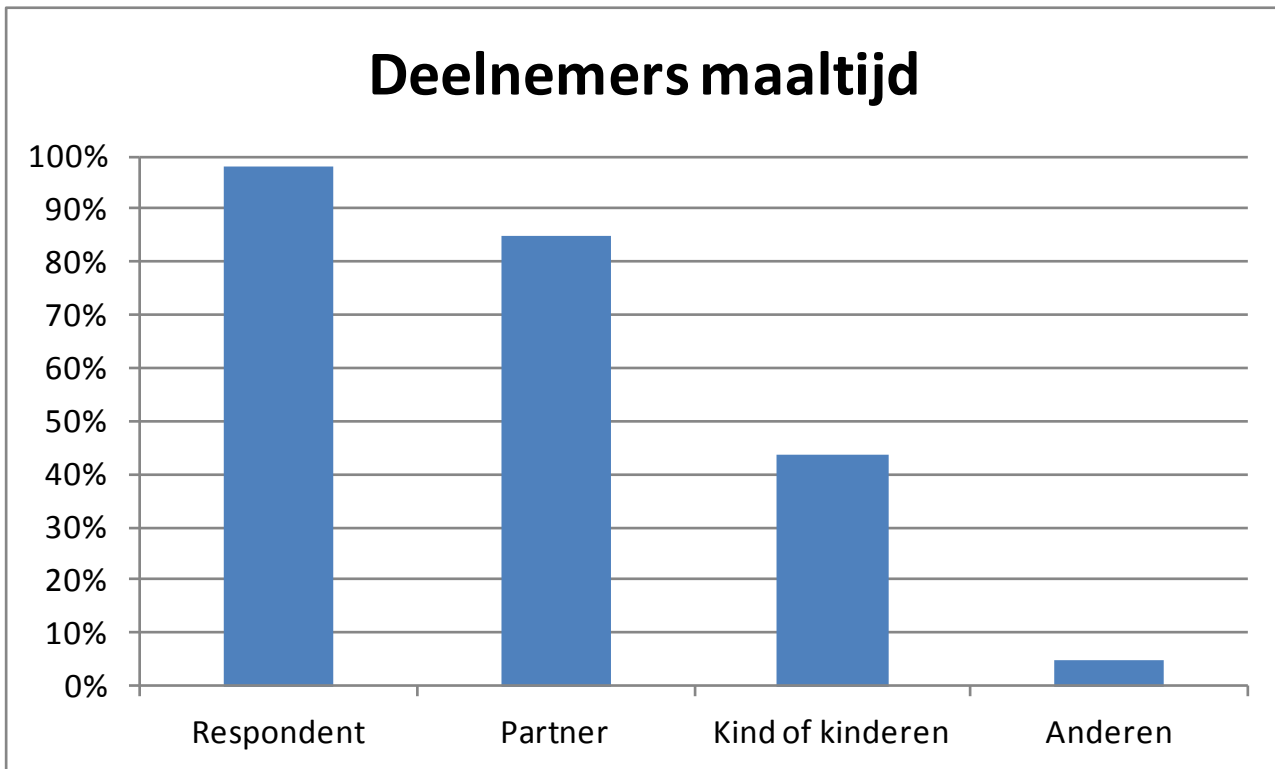
Wanneer er werd gekookt was de kooktijd gemiddeld 38 minuten. De mediaan ligt echter lager, namelijk op 30 minuten. De spreiding is te zien in de boxplot die is weergegeven in figuur 4.4. Het ging in

Figuur 4.4: Boxplot van de bereidingstijd van de gekookte maaltijden, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Figuur 4.5: Deelnemers aan de maaltijd, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

86 procent van de gevallen om een compleet nieuwe bereiding (een bereiding waar geen restjes van andere bereidingen in verwerkt waren). De rest was volledig of deels eerder bereid. De respondenten gaven antwoord op hoe moeilijk de bereiding was op een schaal van 1 (makkelijk) tot 10 (moeilijk). Gemiddeld kwam hier een 3,8 uit. Het was voor 65 procent de respondent die kookte en voor 20 procent de partner. De overige 15 procent van de keren werd er samen gekookt.

4.1.4 De maaltijd

De maaltijden, wanneer er was gekookt, duurden gemiddeld een half uur. De kortste maaltijd duurde tien minuten en de langste anderhalf uur. De setting die het vaakst voorkwam was die van de respondent die samen met de partner at. Dit was bij 44% van alle echte avondmaaltijden het geval. Iets minder vaak waren het de respondent, de partner en een of meer kinderen, namelijk 35%. In 9% van de gevallen at de respondent alleen en bij 5% van de maaltijden was er iemand van buiten het huishouden deelnemer aan de maaltijd. De maaltijden werden voor 71% aan tafel genuttigd en 23% voor de TV. De overige maaltijden werden op andere plekken genuttigd.

Wanneer er wordt gekeken naar de inhoud van de gekookte maaltijden valt op dat alle maaltijden groente bevatten, zonder ook maar één uitzondering. De producten die gebruikt werden bij koken waren meestal vers. Voor groente was dit 85%, voor vlees en gevogelte 78% en voor vis 69%. Ongeveer een kwart van de vis was ingevroren. Van alle gekookte maaltijden was in 40% aardappelen verwerkt, in 35% pasta/graanproducten en in 19% rijst. Elke gekookte maaltijd bevatte zoals gezegd groente, 70% bevatte vlees en 26% bevatte vis. Van alle gekookte maaltijden was 15% helemaal vegetarisch. In figuur 4.6 is te zien welke producten in hoeveel procent van de maaltijden voorkwamen.

4.1.5 Voorkeuren, vaardigheden en attributen

Het belang van de kosten bij het aanschaffen van producten is verdeeld. De helft van de respondenten geeft aan dat kosten enigszins een rol spelen en voor een kwart is dat een redelijk sterke rol. 20% let weinig op de kosten.

De respondenten konden zelf verschillende uitspraken doen over hun kookvaardigheid. Deze uitspraken gecombineerd leiden tot een schaal van 1 tot 5 waarop hun kookkunsten zijn af te lezen. Een 1 betekent hier geen kookkunsten en een 5 betekent erg goede kookkunsten. Het gemiddelde dat hier

uitkwam was een 3,9. Slechts 6,7 procent van de respondenten komt uit onder de 3. Het is belangrijk om hierbij te benadrukken dat het een cijfer is dat de respondenten zichzelf geven. Andere variabelen zijn de voorkeuren van de respondenten. Zij reageerden op enkele stellingen en na factoranalyse bleken er twee duidelijk overkoepelende factoren mee te spelen (KMO and Bartlett's Test was significant). De factoren zijn enerzijds het sociale belang en anderzijds de duurzaamheid en herkomst van producten. Op een schaal van 1 (niet belangrijk) tot 5 (erg belangrijk) scoort de sociale factor gemiddeld een 4,1 en de factor die het belang van duurzaamheid en de herkomst van producten beschouwd een 3,4. Hieronder staat in tabel 4.1 de pattern matrix met daarin de twee componenten. Component 1: Het sociale belang van de avondmaaltijd en het belang van gezonde en gevarieerde voeding. Component 2: Het belang van de herkomst en de duurzaamheid van de producten.

Slechts 3,2% van de respondenten beschikt niet over een fornuis. Van de respondenten die over een fornuis beschikken heeft twee derde vier pitten en een derde 5 pitten of meer. Op één respondent na beschikken alle huishoudens over een oven dan wel combimagnetron. 68% procent van de huishoudens heeft een aparte vriezer.

4.1.6 Tijdgeografische beperkingen

De onderstaande variabelen geven de tijdgeografische beperkingen aan waar de respondenten en hun partners aan onderhevig zijn. Dit zijn zowel capability constraints, als coupling en authority constraints.

De gemiddelde reistijd van respondenten – beschreven over de vorige dag – was 27 minuten. Voor de partners lag dit vijf minuten hoger op 32 minuten. Meer dan de helft van de respondenten en partners gebruikt de auto of motor voor woon- werkverkeer, vaak wel in combinatie met andere vervoersmiddelen. Een kwart gebruikt met regelmaat de fiets en 15% geeft aan zelfs uitsluitend de fiets te gebruiken. Het openbaar vervoer wordt vaak gebruikt in combinatie met andere vervoersmiddelen. De helft van de respondenten was klaar met werken tussen 16:00 en 17:30. De eindtijden liggen echter verspreid van 12:00 tot 23:30, waarbij 4:00 de enige uitschieter is. Ook voor de partners geldt dat de helft

Tabel 4.1: Factoranalyse van de verschillende voorkeuren van respondenten, 2015

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
De avondmaaltijd is belangrijk voor mij	0,763	0,154
Andere activiteiten moeten wijken voor de avondmaaltijd	0,615	0,003
Ik vind het belangrijk gevarieerd te eten	0,767	-0,068
De avondmaaltijd kan een hoogtepunt van de dag zijn	0,719	-0,046
De avondmaaltijd is van groot sociaal belang in ons huishouden	0,829	0,082
Ik vind het belangrijk om gezond te eten	0,642	-0,35
De herkomst van producten is belangrijk voor mij	0,26	-0,776
Rekening houden met het milieu is van belang bij de avondmaaltijd	-0,08	-0,898
Dierenwelzijn is van belang bij de avondmaaltijd	-0,119	-0,921
Eerlijke handel is van belang bij de avondmaaltijd	0,023	-0,838

Extraction Method: Principal Component Analysis.
 Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.^a
 a. Rotation converged in 5 iterations.

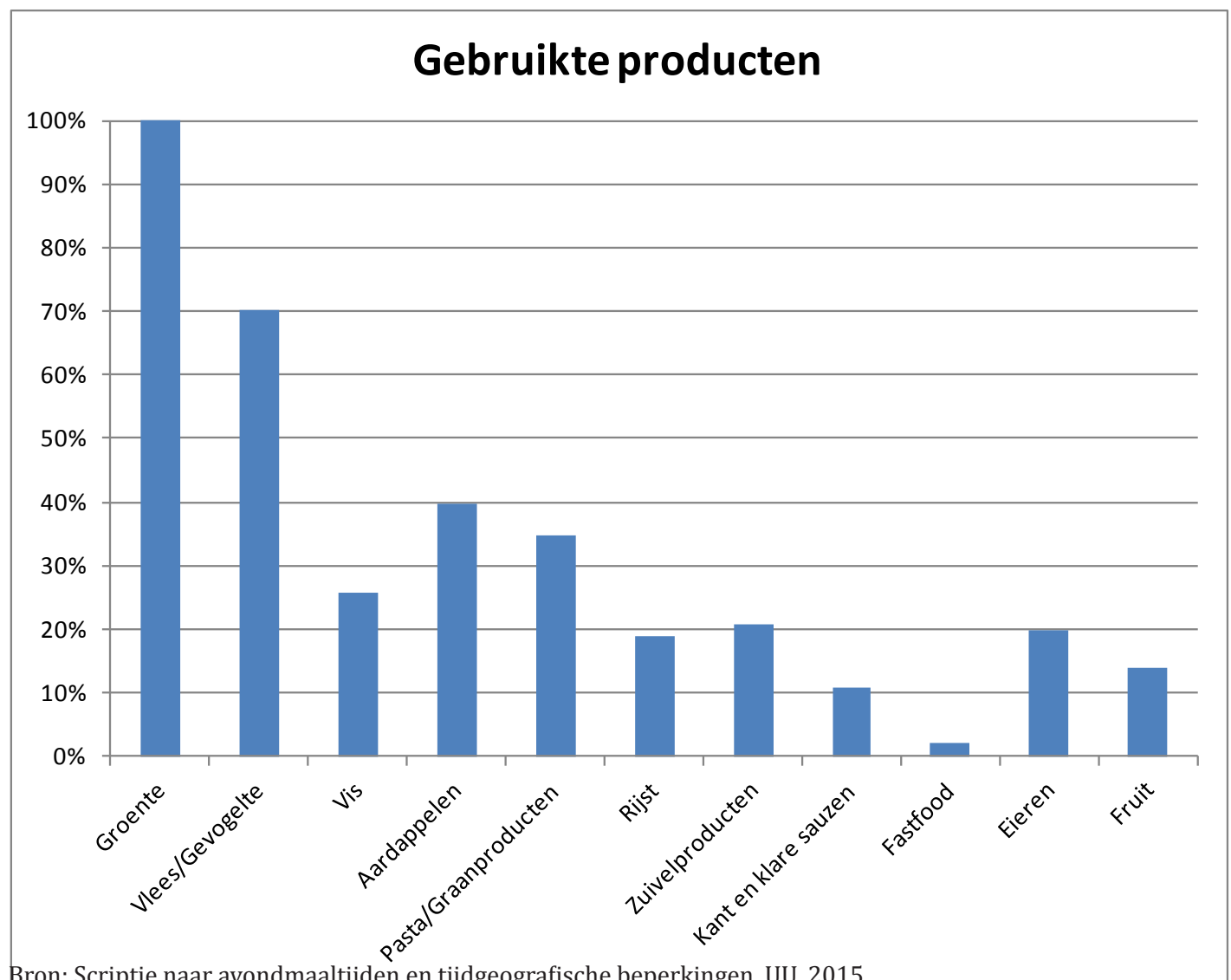
Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

klaar was tussen 16:00 en 17:30. Er is bij de partners echter ook een groep (6%) die aangeeft tussen 00:00 en 7:00 een eindtijd te hebben gehad.

Van de respondenten geeft 42% aan dat hij/zij activiteiten had gepland na de maaltijd, voor de partners is dat lager, namelijk 29%. Ook gecorrigeerd op geslacht blijft dit verschil bestaan. Door de activiteiten ontstond er een 'maaltijdwindow', dit is de tijd tussen het beginnen met koken en het starten met de activiteiten. Wanneer activiteiten buitenshuis plaatsvonden werd gekeken naar het moment van het verlaten van het huis. Gemiddeld is dit window voor respondenten 1:55 groot met een standaarddeviatie van 37 minuten. Voor de partners is dit window gemiddeld bijna net zo groot (1:52) met een standaardafwijking van 45 minuten.

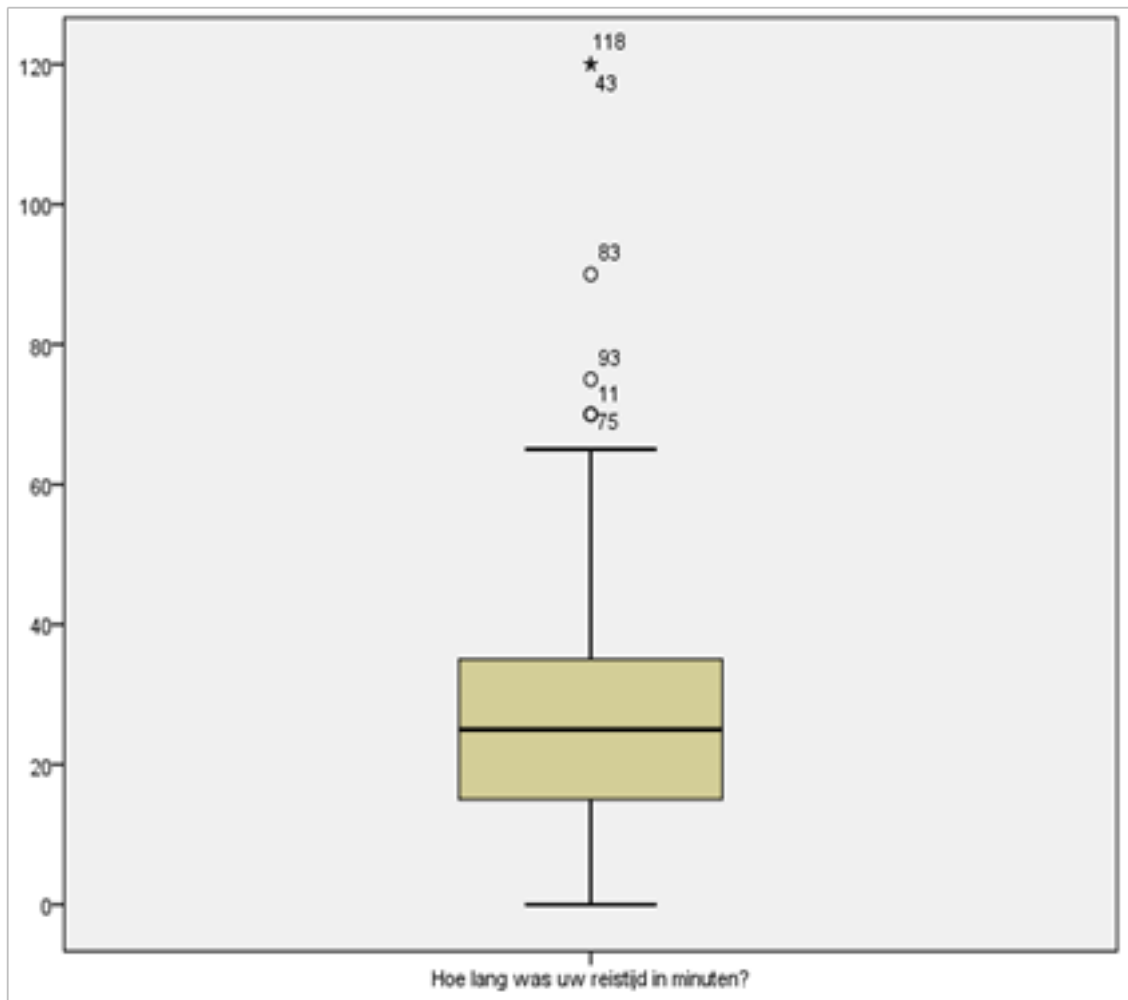
Om te kijken wat de mogelijkheden tot boodschappen doen zijn is onderzocht tot welke tijden de winkels in de buurt van de respondenten open zijn. De helft geeft aan dat winkels tot 19:00 of 20:00 open zijn. Iets minder (40%) woont in een omgeving waar de winkels tot na 20:00 geopend zijn en de rest van de respondenten ziet te grote verschillen per winkel om een goede uitspraak te kunnen doen. Voor meer dan de helft van de huishoudens geldt dat er 2 tot 4 winkels binnen tien minuten reizen zijn. Voor een kwart zijn het er meer dan 4 en 3 procent van de huishoudens heeft geen winkels binnen een straal van tien minuten reistijd. Ook de mate van stedelijkheid is redelijk gelijkmatig verdeeld onder de respondenten. De stedelijkheid is onderzocht omdat verwacht wordt dat de voedselomgeving zoals benoemd door Glanz et al. (2005) anders is in stedelijk gebied dan in ruraal gebied. Hierbij kan gedacht worden aan het aantal winkels en de openingstijden. Er is gebruik gemaakt van de stedelijkheidsindeling van het CBS (2014) om de mate van stedelijkheid te meten. Een kwart van de respon-

Figuur 4.6: Producten die in de maaltijd verwerkt werden, 2015

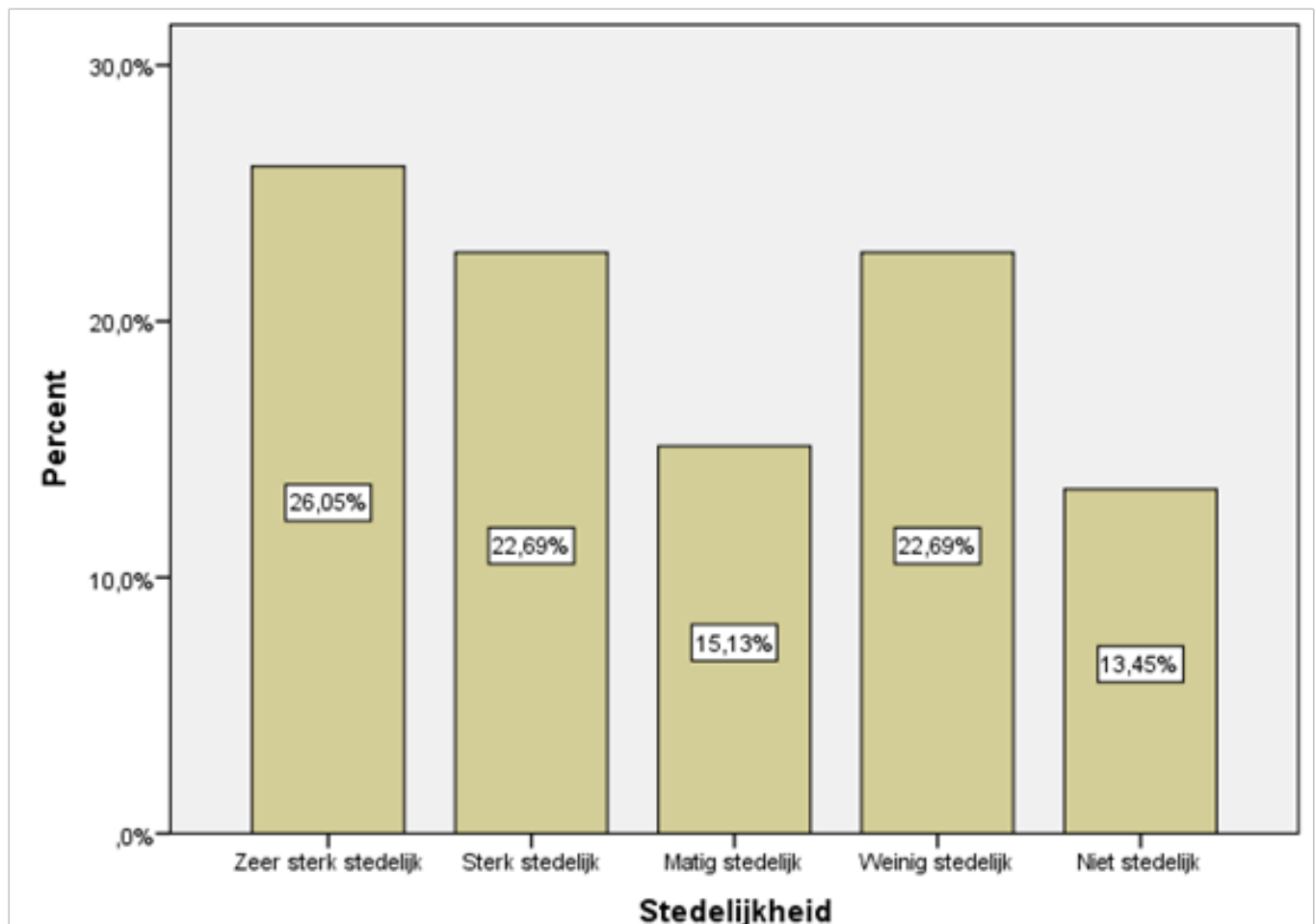
Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Figuur 4.7: Reistijd van de respondenten op de dag van gisteren, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Figuur 4.8: Verdeling van de mate van stedelijkheid van de woonplaatsen van de respondenten, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

dentten woont in zeer sterk stedelijk gebied, een kwart in sterk stedelijk gebied en een kwart in weinig stedelijk gebied. De rest van de respondenten is verdeeld over de laagste categorie 'niet stedelijk' en de middelste categorie 'matig stedelijk'. Dit is te zien in figuur 4.8.

4.2 Statistische analyse

Per afhankelijke variabele zijn er statistische toetsen gedaan die kijken naar verbanden tussen de verklarende variabelen en de betreffende afhankelijke variabelen. Uiteraard is het van belang dat er ook een logisch causaal verband bestaat tussen de twee variabelen om de interne validiteit te waarborgen. Er wordt dus in eerste instantie vooral gekeken naar de verbanden die geëxtraheerd kunnen worden uit het opgestelde conceptueel model. Omdat dit onderzoek een geringe steekproefgrootte heeft ($n=119$) is voor de significantie gekeken naar $\alpha=0,1$ in plaats van de gebruikelijke $\alpha=0,05$. Dit houdt in dat er bij significante uitkomsten een kans van 10% bestaat dat er geen verband is en dat de gevonden relatie berust op toeval. Dit beschrijvende onderzoek moet dan ook voornamelijk worden beschouwd als een verkenning en een opstap naar langere en grotere onderzoeken op het gebied van voedselkeuze in relatie met tijdgeografische beperkingen.

4.2.1 Gekozen strategie

Een verband dat duidelijk kan worden gevonden is dat tussen de kookkunsten die respondenten zichzelf toedichten en de gekozen strategie. Respondenten die voor koken kozen geven zichzelf een 4,0 op een schaal van 1 tot 5 en respondenten die een andere strategie kozen of zelfs helemaal geen avondmaaltijd aten geven zichzelf een 3,5. Voor deze analyse is een Student's T-toets op basis van twee gemiddelden gebruikt, de significantie is 0,001. Een andere T-toets wijst uit dat er een verband is tussen de strategie en de duur van de maaltijd ($\text{sig}=0,045$). Een gekookte maaltijd duurt gemiddeld 30 minuten en een maaltijd op basis van een gemakkelijke strategie slechts 20 minuten. Het is hier niet duidelijk te zeggen of het de strategie is die zorgt voor een kortere maaltijdduur of de beperkte lengte van de maaltijd, voortkomend uit een kleiner maaltijdwindow, die maakt dat respondenten een andere strategie kiezen. Er werd geen significant verband gevonden met het maaltijdwindow dat hierin uitsluitel zou kunnen geven. Voor beide mogelijkheden zijn argumenten aan te dragen. Een derde T-toets wijst uit dat er een verband bestaat tussen de gemiddelde leeftijd in de huishoudens en de strategie die is toegepast. Er is gekeken naar de gemiddelde leeftijd van de partners – in 90% van de huishoudens was het verschil 6 jaar of kleiner – en het blijkt dat jongere huishoudens vaker koken dan oudere huishoudens, met een significantie van 0,090. De gemiddelde leeftijd van de kokers is 43,8 jaar en die van de respondenten die voor een makkelijke strategie kiezen 49,6 jaar. Meer statistische toetsen zijn uitgevoerd om de verschillende variabelen te controleren op verbanden met de gekozen strategie. Er zijn hier echter geen verbanden gevonden die significant zijn of het vereiste significantieniveau dusdanig benaderden dat het de moeite waard was ze op te nemen in een regressiemodel zoals dat is opgesteld in de volgende alinea. Zo bleek de reistijd niet van invloed op de gekozen strategie, evenals het al dan niet woonachtig zijn in stedelijk gebied.

Een logistische regressie is toegepast om te analyseren of de bovengenoemde onafhankelijke variabelen de strategie juist voorspellen. Hierbij is de afhankelijke variabele (waarde 1) de keuze van een makkelijke strategie (zodoende is zelf koken waarde 0). Wanneer deze logistische regressie wordt uitgevoerd blijkt dat het model 92,7% van de gevallen bij toeval goed voorspelt. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het geringe aantal cases waarin er niet voor de strategie van het koken is gekozen. Het model blijkt middelmatig te zijn met een Nagelkerke R kwadraat van 0,283. Het percentage goed voorspelde cases stijgt naar 94,1%, een stijging van 1,4 procentpunt. Op de leeftijd na zijn de verschillende variabelen in de vergelijking nog steeds significant. Om een beter model te creëren is ervoor gekozen om ook de voorkeursfactoren mee te laten wegen. Deze vertonen los net niet significant verband met de toegepaste strategie maar worden logischerwijs wel geacht invloed te hebben. Wanneer de twee variabelen zijn toegevoegd ontstaat een model met een Nagelkerke R kwadraat van 0,352. De kwaliteit van het model is dus een stuk verbeterd. Dit model schat 95,3% van de gevallen goed, 2,6 procentpunt

meer dan het model dat op toeval berust. De verschillende verklarende variabelen zijn gecorrigeerd voor elkaar in dit model en zijn niet meer significant, behalve nu juist wel de leeftijd. Hieronder, in tabel 4.2 is het eerste, meest significante, model te zien en de invloed van de verschillende variabelen. De WALD-score geeft aan hoe belangrijk de variabele is ten opzichte van andere variabelen. Vanwege de geringe significantie is het tweede model niet opgenomen.

Tabel 4.2: Logistisch regressiemodel van de strategie, 2015

Variabelen in de vergelijking							
	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	
Step 1 ^a	Kookvaardigheden	-1,427	0,679	4,41	1	0,036	0,24
	Duur van de maaltijd	-0,124	0,066	3,529	1	0,060	0,883
	Gemiddelde leeftijd	0,047	0,042	1,254	1	0,263	1,048
	Constant	3,626	3,953	0,841	1	0,359	37,545

a. Variable(s) entered on step 1: KookkunstenDEF, Hoelangduurdedemaaltjindinminuten, GemiddeldeleeftijdDEF.

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

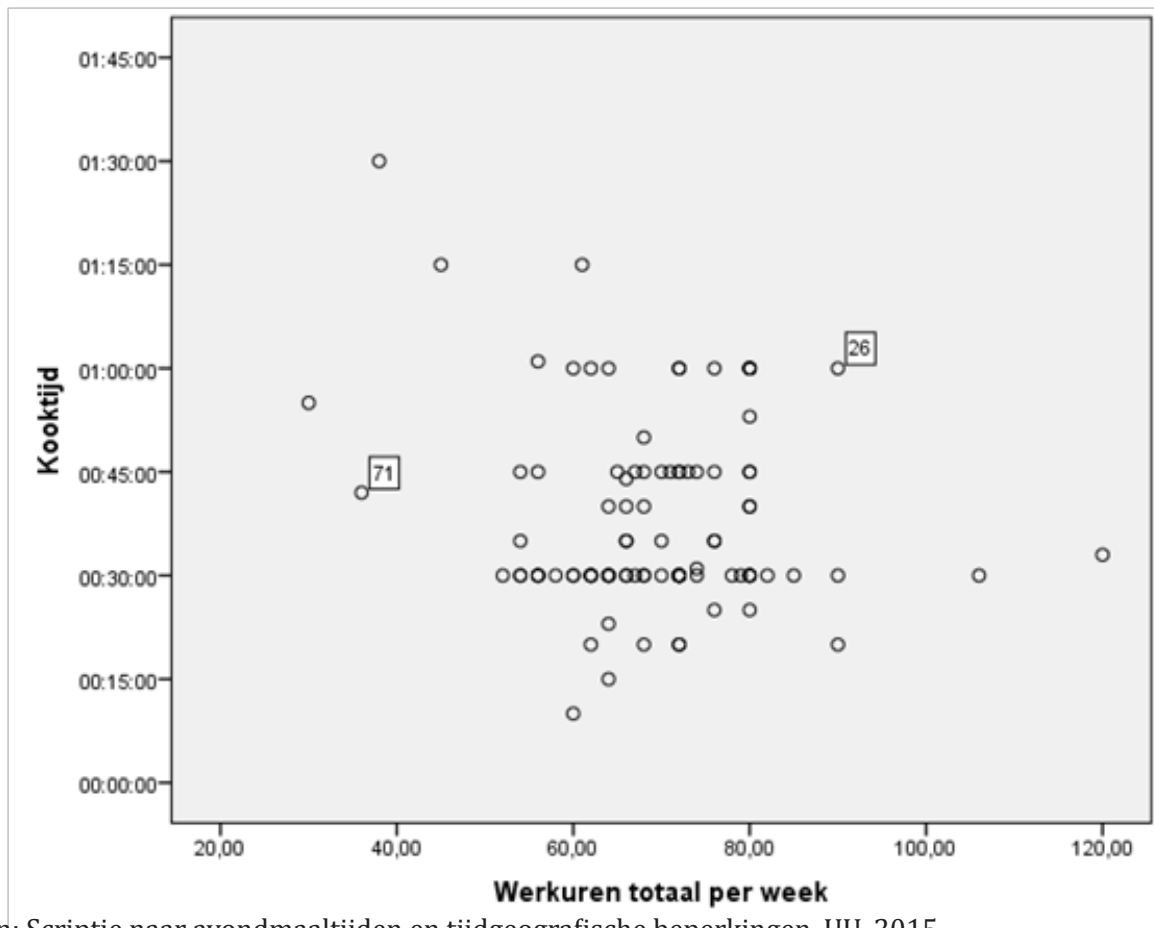
4.2.2 Kooktijd

Wanneer een van de deelnemers aan de gekookte maaltijd in de avond nog activiteiten had gepland was de kooktijd gemiddeld 35 minuten en als niemand een activiteit gepland had was dit 40 minuten. Als er een T-toets gebruikt wordt om dit verband te controleren blijkt het alleen net niet significant te zijn, sig=0,113. Dit mag dan geen significant verband zijn maar het neigt er sterk naar. De tijd die wordt besteed aan het koken correleert wel met de reistijd. Er is hier gekeken naar wanneer de respondent kookte (n=64) en niet wanneer de partner kookte (n=20) omdat dit een te kleine groep gaf. Wanneer reistijd wordt gezien als de verklarende variabele dan houdt een langere reistijd verband met een kortere bereidingstijd volgens de correlatie (sig=0,021, Pearson r=-0,291). Leeftijd blijkt wederom een invloedrijke factor. De gemiddelde leeftijd van het huishouden correleert met de kooktijd (sig=0,032, Pearson r=0,247) en dit is een positief verband. Dat houdt in dat in huishoudens met een hogere gemiddelde leeftijd er langer gekookt wordt. Een tijdgeografische verklarende variabele die invloed lijkt te hebben is het aantal gewerkte uren in het huishouden. Wanneer een correlatie wordt uitgevoerd met de kooktijd levert dit een negatief verband op, dat net niet significant is (sig=0,102, Pearson r=-0,166). Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door enkele outliers zoals te zien op de scatterplot in figuur 4.9. Wanneer de twee outliers worden verwijderd uit de correlatie ontstaat er een significant verband (sig=0,053, Pearson r=-0,198). Het is dus goed om deze verklarende variabele bij de hand te houden voor de multiële regressie. Een significant negatief verband zou betekenen dat meer gewerkte uren verband houden met een kortere kooktijd. Wanneer er wordt gekeken naar de voorkeuren van de respondenten blijkt dat de factor *belang van herkomst en duurzaamheid* correleert met de kooktijd (sig=0,050). Het is een matig negatief verband maar daar moet bij gezegd worden dat de factor de afwijking van het gemiddelde laat zien. Wanneer er puur een gemiddelde uit de scores op de vier vragen die deze factor opbouwen wordt getrokken en die laat correleren met de kooktijd blijkt er een matig positief verband te zijn (sig=0,056). Dit betekent dat respondenten die meer waarde hechten aan duurzaamheid en herkomst van producten langer in de keuken staan dan respondenten die dat minder doen.

Uiteraard is er gezocht naar meer variabelen die verband hebben met de kooktijd. De hier niet genoemde variabelen die dit logischerwijs zouden kunnen hebben bleken niet goed genoeg te correleren met de kooktijd om uitspraken te kunnen doen. Verschillende voorkeuren zijn gecontroleerd, evenals de overige tijdgeografisch beperkende variabelen. Alleen bovengenoemde variabelen gaven een duidelijk of bruikbaar verband en zijn daarom in onderstaand multivariaat regressiemodel opgenomen.

De verklarende variabelen zijn in een regressiemodel geplaatst om een multivariate regressie uit te voeren. Alvorens dit te doen is er gecontroleerd op multicollineariteit tussen de onafhankelijke variabelen. Deze blijkt er niet te zijn, het sterkste verband bestond tussen de leeftijd en het aantal gewerkte

Figuur 4.9: Scatterplot van de werkuren per week ten opzichte van de kooktijd, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

uren, maar dit was slechts een matig sterk verband met een Pearson's R van -0,318. Bij de eerste toetsen en regressie zijn alleen de cases gepakt waar de respondent kookte omdat anders de reistijd niet significant is ($n=64$). Het model blijkt significant te zijn (0,010). Wanneer er wordt gekeken kan uit de gestandaardiseerde Bèta in tabel 4.3 afgelezen worden welke variabele de grootste stempel drukt op de kooktijd.

De reistijd blijkt relatief de meeste invloed te hebben op de kooktijd in dit regressiemodel, gevolgd door de leeftijd en het al dan niet gepland hebben van activiteiten. Het zijn dus niet de voorkeuren die de doorslag geven. De multiële R is 0,560 wat wijst op een matig sterk verband, de gekwadrateerde multiële R is 0,313, wat betekent dat 31,3 procent van de verklaarde variantie van de kooktijd door de bovengenoemde onafhankelijke variabelen wordt verklaard. Wanneer er wordt gekeken naar alle cases en dus de reistijd niet wordt meegerekend komt er geen significant model naar voren. Hieronder staan in tabel 4.3 de coëfficiënten van de significante regressievergelijking.

Tabel 4.3: Gestandaardiseerde coëfficiënten van de verklarende variabelen, 2015

Variabele	Bèta
Activiteiten nee ja dummy	-0,182
Reistijd respondent	-0,436
Leeftijd	0,180
Totaal gewerkte uren	-0,021
Factor duurzame voorkeuren	-0,083

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

Tabel 4.4: Multivariaat regressiemodel van de kooktijd, 2015

Coefficiënten ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	2480,233	1065,143		2,329	0,025
1 Geplande activiteiten	-284,148	210,812	-0,182	-1,348	0,185
Reistijd	-15,092	4,708	-0,436	-3,205	0,003
Gemiddelde leeftijd partners	12,886	10,321	0,18	1,249	0,219
Opgetelde werkuren	-1,79	11,835	-0,021	-0,151	0,881
Voorkeur voor herkomst en duurzaamheid	-75,016	126,655	-0,083	-0,592	0,557

a. Dependent Variable: Kooktijd

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

4.2.3 Maaltijdduur en maaltijdwindow

De tijd die een maaltijd duurde is gemeten en er is gekeken waar die verband mee houdt. Daarnaast is er gekeken of respondenten activiteiten gepland hadden. De tijd tussen het beginnen met koken en het beginnen van een mogelijke avondactiviteit is het maaltijdwindow (wanneer de activiteit buitenshuis plaatsvond is de tijd van het verlaten van het huis gebruikt). Om te beginnen duren maaltijden bij gezinnen met kinderen significant (sig=0,092) langer dan bij gezinnen zonder kinderen. Er is een T-toets uitgevoerd en het blijkt gemiddeld vierehalve minuut te schelen. Gezinnen zonder thuiswonende kinderen aten gemiddeld 27 minuten en 10 seconden, gezinnen met thuiswonende kinderen aten gemiddeld 31 minuten en 38 seconden. Om te kijken of maaltijdwindows en de duur van de maaltijd samenhangen is er onderzocht of deze twee variabelen correleren. Dit blijkt verrassend genoeg niet zo te zijn. Ook de reistijd correleert niet met het maaltijdwindow. Blijkbaar wordt de benodigde tijd niet bij de reistijd en de maaltijdduur gewonnen of verloren. Eerder bleek wel dat de kooktijd verband houdt met de reistijd en het al dan niet hebben van activiteiten. Respondenten konden naast de benodigde tijd voor verschillende activiteiten ook de flexibiliteit van hun werktijden opgeven. Dit deden ze op een schaal van 1 (erg vast) tot 5 (erg flexibel). Wanneer er wordt gekeken of deze variabele correleert met het maaltijdwindow, dan blijkt dat inderdaad zo te zijn. Het is een matig sterk negatief verband (Pearson R=-0,348, sig=0,064) wat wil zeggen dat strikte werktijden verband houden met een langer maaltijdwindow. Dit betekent dat soepelere werktijden de mogelijkheid bieden voor een strakkere planning met een korter maaltijdwindow.

Voor geen van de afhankelijke variabelen was meer dan één verklarende variabele te vinden. Daarom is het helaas niet mogelijk om multiple regressies uit te voeren. De verschillende variabelen die op basis van het conceptueel model, en zodoende de theorie, invloed zouden moeten hebben op de maaltijdduur en de het maaltijdwindow zijn gecontroleerd. Daarnaast werd er uiteraard gekeken naar de sociaal demografische variabelen. Zo duurt de maaltijd in niet stedelijk gebied gemiddeld meer dan drie minuten korter dan in stedelijk gebied, maar door het significantieniveau (sig=0,157) is dit verband niet op te nemen in een mogelijk model.

4.2.4 Inhoud en moeilijkheidsgraad van de maaltijd

Wanneer er wordt gekeken naar de moeilijkheidsgraad van de bereiding die respondenten zelf gaven aan de gekookte maaltijden blijkt er een verband te zijn met de reistijd. Deze twee variabelen correleren (sig=0,011) en het blijkt een matig sterk negatief verband te zijn (Pearson R=-0,313). Dit betekent dat een langere reistijd leidt tot makkelijkere bereidingen. Of er een moeilijke maaltijd werd bereid blijkt ook samen te hangen met de uitgesproken voorkeuren voor het sociale belang van de avondmaaltijd en het belang van de herkomst en duurzaamheid van producten. Voor beide voorkeursfactoren is er een significant verband (sig=0,025 en sig=0,084). De respondenten die de sociale aspecten van de maaltijd van belang vinden maken over het algemeen moeilijker gerechten dan respondenten

die dat niet belangrijk vinden (positief verband, Pearson $r=0,224$). De respondenten echter die de herkomst en duurzaamheid van producten van belang vinden maken over het algemeen makkelijkere gerechten dan respondenten die dat niet belangrijk vinden (negatief verband, Pearson $r=-0,173$).

De inhoud van de maaltijd is moeilijk te toetsen. Dit komt doordat de subgroepen, zoals maaltijden met vlees, met vis, of met diepvriesproducten, al snel erg klein worden. De toetsen zijn dan soms wel significant maar de N is te klein of de celvulling is onvoldoende (in het geval van een kruistabel met een chi2-toets). Alle respondenten die gekookt hebben hadden groente in de maaltijd verwerkt. Het merendeel ook vlees/gevogelte of vis. Wanneer er gekeken wordt naar de hoedanigheid van de producten (vers, diepvries, anders) blijkt dat er zoveel vers wordt gekookt dat de andere groepen erg klein zijn. Zo was 85% van de groente vers en 78% van het vlees/gevogelte. Het lijkt zo te zijn dat de kooktijd en de reistijd van de persoon die kookte enigszins samenhangen met het al dan niet gebruiken van verse groente (sig=0,086 en sig=0,158). Dit komt naar voren uit een T-toets. Beide keren is echter een van de groepen kleiner dan 30 (n=15) en daarom mag er geen uitspraak gedaan worden over deze mogelijke verbanden. Om dit te omzeilen is voor beide variabelen een Mann Whitneytoets gedaan. Hier zijn geen significante verbanden gevonden. Een opvallende uitkomst is dat wanneer één van de twee partners op weg van werk naar huis (of vice versa) boodschappen heeft gedaan, de gekochte groenten minder vaak vers zijn dan wanneer dit niet gebeurd is. Dit bleek uit een chi2-toets met een significantie van 0,030 en voldoende celvulling.

De verklarende variabelen die invloed lijken te hebben op de moeilijkheidsgraad van de maaltijd zijn in een regressiemodel ingevoerd om te kijken in welke mate ze de moeilijkheidsgraad van de gekookte maaltijd beïnvloeden. Er is voor de drie verklarende variabelen geen sprake van multicollineariteit. Een lineair multivariaat regressiemodel blijkt significant te zijn (sig=0,014) wanneer de drie variabelen erin worden opgenomen. De gestandaardiseerde bèta's (B) zijn als volgt:

Factor voorkeur sociale avondmaaltijd:	0,130
Factor voorkeur duurzaamheid en herkomst:	-0,181
Reistijd in minuten:	-0,289

De multiële R is 0,397 wat wijst op een matig sterk verband, de gekwadrateerde multiële R is 0,158, wat betekent dat 15,8procent van de verklaarde variantie van de moeilijkheidsgraad van de maaltijd door de bovengenoemde onafhankelijke variabelen wordt verklaard. Wederom zijn het dus zowel voorkeuren als tijdgeografische factoren die bijdragen. In tabel 4.5 hieronder is het regressiemodel nader te bekijken.

Tabel 4.5: Multivariaat regressiemodel van de moeilijkheid van de bereiding, 2015

Coefficiënten ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	4,153	0,352		11,785	0
1					
Voorkeur voor sociale avondmaaltijd	0,261	0,243	0,13	1,075	0,287
Voorkeur voor herkomst en duurzaamheid	-0,351	0,235	-0,181	-1,493	0,141
Reistijd	-0,026	0,011	-0,289	-2,444	0,017

a. Dependent Variable: Hoe moeilijk was de bereiding van de maaltijd op een schaal van 1 (makkelijk) tot 10 (moeilijk)?

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

4.2.5 Boodschappen

De plaatsen waar boodschappen gedaan kunnen worden die respondenten binnen tien minuten van hun thuislocatie kunnen bereiken hangt zoals verwacht sterk samen met de mate van stedelijkheid. Uit een kruistabel met chi2-toets toets blijkt dat respondenten in meer stedelijke gebieden ook meer plekken tot hun beschikking hebben waar ze boodschappen kunnen doen, binnen een straal van tien minuten (sig=0,022). In stedelijk gebied hebben bezochte winkels latere sluitingstijden blijkt uit een andere chi2-toets (sig=0,000). Het al dan niet wonen in stedelijk gebied heeft daarnaast ook invloed op hoe vaak er boodschappen worden gedaan in de week. Respondenten in stedelijk gebied doen vaker dagelijks boodschappen dan respondenten in niet stedelijk gebied (chi2-toets, sig=0,018). Onderstaande tabel 4.6 geeft de genoemde kruistabellen weer. Dit lijken voor de hand liggende verbanden te zijn maar in dit onderzoek is het zeer van belang omdat het aantal plaatsen dat bezocht kan worden voor boodschappen sterk samenhangt met de tijdgeografische beperkingen. De verklarende variabele voor de bovengenoemde mogelijkheden tot boodschappen is de locatie van de thuisbasis van de respondenten. Er is ook gekeken naar de mate van stedelijkheid in relatie tot het al dan niet doen van boodschappen onderweg van werk naar huis of vice versa. Hier blijkt geen verband tussen te bestaan. Tabel 4.6: Kruistabellen waarin de stedelijkheid wordt vergeleken met het aantal winkels in de buurt; de openingstijden van deze winkels en de frequentie van de boodschappen

Stedelijkheid * Boodschappen Kruistabel					
		Mogelijkheden boodschappen binnen 10 km			Total
		1 of minder	2-apr	Meer dan 4	
Stedelijkheid	Stedelijk	6	28	20	54
	Niet stedelijk	15	35	10	60
	Total	21	63	30	114

Stedelijkheid * Sluitingstijd winkels Kruistabel					
		Tot hoe laat zijn de winkels open?			Total
		Grote verschillen per winkel	Tot 20:00	Tot na 20:00	
Stedelijkheid	Stedelijk	3	18	36	57
	Niet stedelijk	7	42	11	60
	Total	10	60	47	117

Stedelijkheid * Boodschappenfrequentie Kruistabel						
		Hoe vaak worden er in uw huishouden boodschappen gedaan?				Total
		1-2 Keer per week	3-5 Keer per week	Dagelijks	Minder dan 1 keer per week	
Stedelijkheid	Stedelijk	21	25	12	0	58
	Niet stedelijk	22	36	2	1	61
	Total	43	61	14	1	119

De verschillende afhankelijke variabelen kunnen steeds met maar één verklarende variabele significant in verband worden gebracht. Hierdoor is het helaas niet mogelijk om regressiemodellen op te stellen voor deze onafhankelijke variabelen. Het is wel duidelijk dat de tijdgeografische beperkingen duidelijk invloed hebben op het doen van boodschappen en dus het verzamelen van ingrediënten. Er zijn uiteraard veel meer variabelen getest die mogelijk invloed kunnen hebben op de manier van boodschappen doen. Deze blijken allemaal niet significant te zijn. Ook de reistijd niet, waarvan verwacht werd dat deze invloed zou hebben op het boodschappengedrag van de respondenten en de partners van de respondenten. Er is gekeken naar het verschil in reistijd en de persoon die boodschappen doet. Te zien is dat er een verschil van 7 minuten bestaat in reistijd tussen de persoon in het huishouden die wel boodschappen doet en de persoon die dat niet doet. De persoon met de kortere reistijd doet de boodschappen blijkt uit de T-toets. Dit is echter niet significant ($\text{sig}=0,275$), doordat de groepen ook erg klein zijn ($n=40$ en $n=23$). Dit zijn slechts 63 van de 119 cases, in veel gevallen werden er samen boodschappen gedaan of werd voor de optie 'wisselend' gekozen.

4.2.6 Vorm van de maaltijd

Het blijkt dat huishoudens met thuiswonende kinderen vaker aan tafel eten dan huishoudens zonder thuiswonende kinderen. Dit wordt bevestigd door een χ^2 -toets met een significantie van 0,026. Uit drie T-toetsen komen nog drie verbanden naar voren. Ten eerste is er het verband met de voorkeursfactoren. Het is wellicht logisch maar huishoudens met een bovengemiddelde score voor de voorkeur voor een sociale avondmaaltijd eten significant vaker aan tafel dan huishoudens met een benedengemiddelde score hiervoor ($\text{sig}=0,000$). Ook een bovengemiddelde voorkeur voor het belang van duurzaamheid en herkomst van de producten in de maaltijd leidt tot meer aan tafel eten. Dit verband kent een significantie van 0,084. Wanneer er wordt gekeken naar de kookkunsten blijkt dat een hogere score voor kookkunsten leidt tot vaker aan tafel eten ($\text{sig}=0,036$). De leeftijd blijkt ook een belangrijke factor te zijn. In huishoudens waar niet aan tafel wordt gegeten is de gemiddelde leeftijd van de partners 40,6 jaar en in huishoudens waar dit wel gebeurt is de gemiddelde leeftijd 46,1. Een aanzienlijk verschil, dat significant is zoals blijkt uit een T-toets ($\text{sig}=0,055$). Tijdgeografische factoren lijken niet veel uit te maken, het maaltijdwindow, de reistijd, het aantal gewerkte uren, deze zaken vertonen geen verband met de plaats waar de maaltijd plaatsvindt. Een tijdgeografische factor die wel meespeelt is de locatie van het huishouden. Huishoudens in stedelijke omgevingen eten minder vaak aan tafel dan huishoudens in niet stedelijke omgevingen, dit is gemeten met een kruistabel en een χ^2 -toets met een significantie van 0,006.

Er zijn zoals hierboven beschreven veel variabelen die invloed hebben op waar er gegeten wordt. De plaats waar gegeten wordt, aan tafel of niet, is een nominaal dichotome variabele en het is dus mogelijk om een logistische regressie uit te voeren op basis van de bovenstaande significante variabelen. Uiteraard is voor de variabele stedelijkheid een dummy aangemaakt. Alle bovenstaande variabelen zijn toegevoegd aan het model, dat 73,1 procent van de cases goed voorspelt. Wanneer dit zonder de variabelen werd berekend was dit 68,8 procent, een toename van 4,3 procentpunt. De Nagelkerke gekwadrateerde R is 0,225. De kwaliteit van het model is dus niet erg goed maar ook niet erg slecht. Hieronder zijn in tabel 4.7 de verschillende waarden in het model te zien. De WALD-score geeft aan hoe de verschillende variabelen zich ten opzichte van elkaar verhouden wanneer het aankomt op invloed bij het voorspellen van het al dan niet aan tafel eten van de huishoudens. Echter, wanneer voor elkaar gecorrigeerd blijven niet alle variabelen significant.

Wat betreft WALD-score en significantie springen de stedelijkheid en het belang van een sociale avondmaaltijd eruit. Hoe zwaarder het sociale belang van de avondmaaltijd, hoe vaker deze aan tafel wordt genuttigd. In stedelijk gebied wordt er echter minder aan tafel gegeten dan in niet-stedelijk gebied. Dit zijn een voorkeursfactor en een tijdgeografische factor die hier dus van belang zijn.

Tabel 4.7: Logistisch regressiemodel over de vorm van de maaltijd, 2015

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	99,201 ^a	0,16	0,225

a. Estimation terminated at iteration number 4 because parameter estimates changed by less than ,001.

Classification Table ^a					
	Observed		Predicted		Percentage Correct
			Aan tafel gegeten		
			Nee	Ja	
Step 1	Aan tafel gegeten	Nee	11	18	37,9
		Ja	7	57	89,1
	Overall Percentage				73,1

a. The cut value is ,500

Variabelen in de vergelijking						
	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Kookvaardigheid	0,292	0,435	0,451	1	0,502	1,339
Voorkeur voor sociaal	0,469	0,273	2,94	1	0,086	1,598
Voorkeur voor duurzaamheid	-0,361	0,301	1,437	1	0,231	0,697
Gemiddelde leeftijd	0,019	0,022	0,777	1	0,378	1,02
Thuiswonende kinderen	0,174	0,523	0,11	1	0,74	1,19
Stedelijkheid	-1,016	0,522	3,79	1	0,052	0,362
Step 1 ^a Constant	-0,706	2,053	0,118	1	0,731	0,494

a. Variable(s) entered on step 1: KookkunstenDEF, VoorkeurSociaal, VoorkeurDuurzaamhedi, GemiddeldeleeftijdDEF, Dummykinderen, Dummystedelijk.

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

5 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de invloeden van voorkeuren, vaardigheden en attributen enerzijds en tijdgeografische beperkingen anderzijds op de totstandkoming en de uitvoering van de maaltijd in huishoudens met een dubbel inkomen. Niet alleen de afzonderlijke invloeden zijn onderzocht; er zijn ook modellen opgesteld waarin verschillende factoren zijn opgenomen om zo de onderlinge verhoudingen te kunnen uitdiepen. Dit beschrijvende onderzoek is niet eerder op deze wijze uitgevoerd en is daarom wetenschappelijk interessant. De avondmaaltijd heeft natuurlijk ook grote invloed op de gezondheid van de bevolking en daar komt het maatschappelijk belang om de hoek kijken. In dit hoofdstuk zal worden gekeken hoe en of de resultaten overeenkomen met het conceptueel model en hoe en of ze dit model juist ontkrachten. De hoofd- en deelvragen zullen in dit hoofdstuk worden beantwoord. Er zal ook worden bediscussieerd wat de resultaten van dit onderzoek betekenen voor de doelgroep en voor de huishoudens die buiten de doelgroep vallen. Uiteraard zullen de tekortkomingen van dit onderzoek ook worden besproken.

5.1 Conclusies van het onderzoek

5.1.1 Samenvatting van de resultaten

Een van de belangrijkste uitkomsten van dit onderzoek is de keuze voor een bepaalde strategie. Het is op basis van dit onderzoek niet hard te maken dat deze keuze afhangt van tijdgeografische beperkingen. Er is een samenhang met de duur van de maaltijd maar dit kan zowel een gevolg als een oorzaak zijn van de gekozen strategie. Voorkeuren, vaardigheden en sociaal demografische kenmerken hebben wel invloed op de gekozen strategie. Dit is in overeenstemming met de literatuur. Vooral de kookkunsten van respondenten beïnvloeden of er gekookt wordt of niet.

Niet alleen de gekozen strategie maar ook de bereiding van de maaltijd zelf is belangrijk voor de logistiek van de maaltijd. Hier spelen tijdgeografische beperkingen wel degelijk een rol. De reistijd, het gepland hebben van activiteiten en het aantal werkuren per week zijn allemaal indicatoren voor de tijd die er wordt besteed aan het koken van een maaltijd. Hier spelen echter ook voorkeuren een belangrijke rol, zoals het hechten van belang aan de duurzaamheid en de herkomst van producten. Naast de kooktijd is ook de duur van de maaltijd onderzocht. Er blijkt geen verband te zijn met tijdgeografische beperkingen, alleen met de aanwezigheid van kinderen in het huishouden. Het maaltijdwindow dat ontstaat wanneer een van de personen in het huishouden een activiteit gepland heeft is wel afhankelijk van een tijdgeografische beperking. De flexibiliteit van werktijden blijkt hier een indicator voor, waarbij meer flexibiliteit tot een korter maaltijdwindow leidt. De conclusie die hieruit kan worden getrokken is dat het maaltijdwindow wordt verkort wanneer er meer mogelijkheid is tot plannen van de avondmaaltijd en activiteiten. Bij de bereiding van de maaltijd is ook de moeilijkheidsgraad van de bereiding door de respondenten aangegeven. Het zou voor de hand liggen dat beperkende factoren, zowel tijdgeografisch als op het gebied van voorkeuren, leiden tot een eenvoudigere bereiding. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Wanneer er bovengemiddeld belang wordt gehecht aan een sociale avondmaaltijd, wordt er voor een moeilijkere bereiding gekozen. Een langere reistijd leidt echter tot eenvoudigere bereidingen en is sterker dan de eerder genoemde voorkeur. Wanneer respondenten bovengemiddeld waarde hechten aan de duurzaamheid en herkomst van producten blijkt dat er weer eenvoudigere maaltijden worden bereid. Een kanttekening die gemaakt moet worden is dat de respondenten zelf aangaven hoe moeilijk de maaltijd te bereiden was. Wellicht hebben respondenten met de laatste voorkeur meer affectie met koken en vinden ze maaltijden minder snel moeilijk om te bereiden.

Wat er uiteindelijk op het bord van de respondenten ligt is in dit onderzoek niet in verband te brengen met tijdgeografische beperkingen. Een conclusie die getrokken kan worden is dat vooral de bereiding aan invloed onderhevig is maar de uitkomst niet. Een andere conclusie is dat het meten van de inhoud van de avondmaaltijd een studie op zich is. In dit onderzoek is er gekeken naar groente (gebruikt in

100% van de gevallen), vlees/gevogelte, vis en andere producten. Er is echter niet gekeken naar de hoeveelheid van de verschillende producten en de bereiding. Het is niet gek om te denken dat een gebakken spekklap sneller te bereiden is dan een gemarineerde eendenborstfilet. Daarnaast is er iets te zeggen over de gezondheidsimplicaties van beide gerechten. In dit onderzoek vallen ze echter beide onder Vlees/gevogelte en Vers. Om praktische redenen was het niet mogelijk om zeer gedetailleerd naar de maaltijd te vragen. Naast dat het voor respondenten een enorme taak wordt om alles precies in te vullen is het ook niet mogelijk om de resultaten goed te interpreteren zonder te beschikken over een academische kennis van gezondheid. Er is gekeken naar de hoedanigheid waarin de producten zijn aangeschaft. Er is onderscheid gemaakt tussen vers, bevroren en anders verpakt. Omdat het merendeel van de producten vers is aangeschaft en niet iedereen zelf heeft gekookt wordt de groep 'gekookt, geen verse groente' dusdanig klein dat alle toetsen niet significant uitvallen of niet gedaan mogen worden omdat er niet wordt voldaan aan de voorwaarden van de statistische toetsen. De inhoud van de maaltijd is zodoende niet bewezen onderhevig aan tijdgeografische beperkingen, maar biedt wel een hoop ruimte voor nader onderzoek, hier zal later op worden teruggekomen.

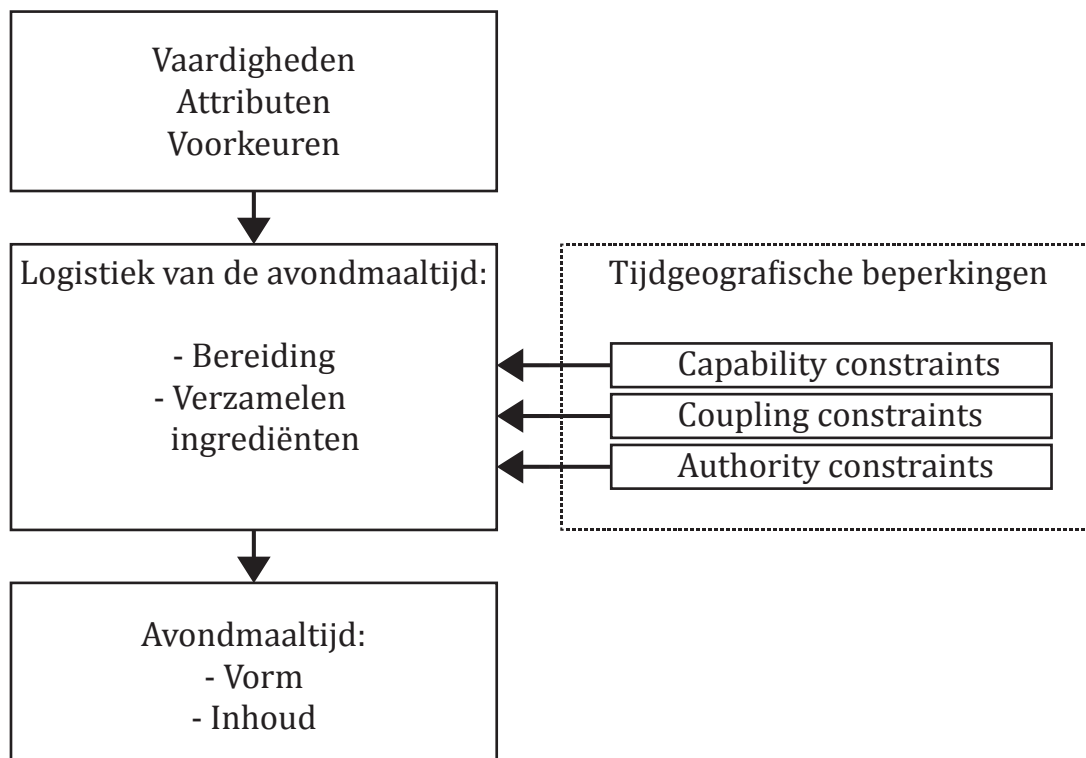
Ook de uiteindelijke vorm van de maaltijd is onderzocht. Hierbij wordt gekeken naar de maaltijdduur die zojuist al benoemd is en de plaats waar de maaltijd genuttigd wordt. Voor dat laatste zijn er verschillende variabelen die een duidelijke invloed hebben op of er aan tafel wordt gegeten of niet. Al deze variabelen behelzen voorkeuren, vaardigheden en sociaaldemografische kenmerken, op één na. Het blijkt dat de geografische locatie van een huishouden, gemeten in mate van stedelijkheid, invloed heeft op het aan tafel eten of niet. De geografische locatie kan, zeker in combinatie met andere factoren, als een tijdgeografische beperking worden gezien. In dit geval is het echter te verdedigen dat lifestyleverschillen tussen bewoners van stedelijke en niet stedelijke gebieden hier de onderliggende oorzaak van zijn. De andere invloedhebbende factoren zijn namelijk specifieke voorkeuren en bijvoorbeeld het hebben van thuiswonende kinderen of niet.

De boodschappen zijn weer een onderdeel van de logistiek van de maaltijd. Het doen van boodschappen hangt sterk samen met de mate van stedelijkheid van het gebied waarin het huishouden zich bevindt. In stedelijke gebieden zijn meer winkels in de buurt van het huishouden, zijn de winkels langer open en worden er vaker boodschappen gedaan. Dit is het enige duidelijke verband dat kan worden gevonden met betrekking tot de boodschappen. Er worden zo weinig speciaalzaken bezocht dat het niet mogelijk is geweest statistische verbanden te vinden die significant zijn. Dit geldt voor zowel de tijdgeografische variabelen als de voorkeuren. Het lijkt erop dat de reistijd van de huishoudens bepalend is voor wie boodschappen doet: gemiddeld heeft de persoon in het huishouden die de boodschappen doet een reistijd die 7 minuten korter is dan die van de persoon die geen boodschappen doet. Door de geringe grootte van de subgroepen is dit echter niet hard te maken.

5.1.2 Conceptueel model

Wanneer we kijken naar het conceptueel model, dat hier voor het gemak nogmaals is bijgevoegd in figuur 5.1, zien we dat een deel van de onderzoeksresultaten overeenkomt met het model, terwijl er ook delen van het model te bekritisieren zijn aan de hand van dit onderzoek. Er is gesteld dat, uitgaande van de bestaande onderzoeken naar voedselkeuze, scripts en strategieën, vaardigheden, attributen en voorkeuren deze een invloed hebben op de logistiek van de avondmaaltijd en via die weg uiteindelijk een invloed op de avondmaaltijd zelf. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat de attributen in de onderzochte groep amper verschillen. De enige verschillen zijn te vinden wanneer er gekeken wordt naar het belang dat respondenten hechten aan de prijs van voedsel. Financiële middelen zijn attributen, maar het zojuist benoemde belang neigt ook sterk naar een voorkeur. De vaardigheden en voorkeuren blijken aan de andere kant wel degelijk invloed te hebben op de logistiek van de maaltijd. Voornamelijk de bereiding van de maaltijd en de gekozen strategie zijn hieraan onderhevig, alsook de moeilijkheidsgraad van de bereiding. Bij de uiteindelijke maaltijd is te zien dat deze verklarende variabelen doorwerken in de vorm van de maaltijd doordat ze mede de maaltijdduur en de plaats waar de maaltijd wordt genuttigd bepalen. De inhoud van de maaltijd vervolgens, een zeer belangrijk onderdeel in dit model, is niet aantoonbaar afhankelijk van deze voorkeuren, vaardigheden en attri-

Figuur 5.1: Conceptueel model, 2015

Bron: Scriptie naar avondmaaltijden en tijdgeografische beperkingen, UU, 2015

buten. Althans, niet volgens dit onderzoek. Andere onderzoeken die uitvoerig besproken zijn in het theoretisch kader leggen dit verband wel. Dit zijn veelal de kwalitatieve onderzoeken die dieper op de bereide maaltijd zijn ingegaan.

Dit model stelt dat naast de zojuist benoemde factoren ook tijdgeografische beperkingen hun weerslag hebben op de logistiek van de avondmaaltijd en via die weg de avondmaaltijd zelf. Het eerste deel is op basis van dit onderzoek te bevestigen. De reistijd, het gepland hebben van activiteiten en het aantal werkuren per week zijn indicatoren voor het kiezen van strategieën, voor het bereiden van de maaltijd en de daarmee gepaard gaande tijden. Het verzamelen van ingrediënten lijkt afhankelijk van de geografische locatie van het huishouden en wellicht ook van de reistijd van beide partners. De verschillende beperkingen – capability constraints, coupling constraints en authority constraints – hebben dus allemaal hun invloed op de logistiek van de maaltijd. In sommige gevallen, zoals bij de tijd die besteed wordt aan koken, hebben ze zelfs grotere invloed dan andere factoren. Dit betekent dat bijvoorbeeld een hogere gemiddelde leeftijd, die voor een langere kooktijd zorgt, teniet wordt gedaan door een langere reistijd. De geografische locatie – dus de thuisbasis – is van doorslaggevende waarde wanneer er wordt gelet op het verzamelen van ingrediënten. Er is ook een sterke samenhang tussen de openingstijden van de winkels (authority constraint) en de mate van stedelijkheid van de locatie van het huishouden. Op meerdere manieren zijn de tijdgeografische factoren dus betrokken bij de logistiek van de maaltijd.

Als er naar de avondmaaltijd zelf gekeken wordt is er een invloed van de tijdgeografische beperkingen op te merken wanneer het aankomt op de vorm. De mate van stedelijkheid heeft een grote invloed op de plaats in het huishouden waar gegeten wordt. De flexibiliteit van de werkuren heeft weer een invloed op het maaltijdwindow dat ontstaat wanneer een van de partners na de maaltijd activiteiten heeft gepland. Net als bij de andere factoren is er echter wederom geen verband te vinden met de inhoud van de maaltijd. De reistijd lijkt invloed te hebben op het al dan niet koken met verse groenten maar door de te kleine groepen is deze toets niet significant en op te nemen in de resultaten. Één opvallende uitkomst is dat wanneer een van de partners op weg van werk naar huis of vice versa boodschappen heeft gedaan de groenten minder vaak vers zijn dan wanneer de boodschappen op een ander tijdstip zijn gedaan. Dit kan betekenen dat snelle boodschappen leiden tot het kopen van minder verse groenten. Dit is door de geringe grootte van de(sub)groepen het enige verband dat direct gevonden kan worden

tussen tijdgeografische beperkingen en de inhoud van de avondmaaltijd.

De eerder genoemde tijdgeografische beperkingen bepalen samen de potential action space van de respondenten: het gebied dat ze kunnen betreden en dat ze dus kunnen gebruiken bij de totstandkoming van de maaltijd. Hierboven valt te lezen dat onder andere winkeltijden, woonplaats, reistijden en maaltijdwindows hun weerslag hebben op de avondmaaltijd. Deze factoren bepalen samen (een deel van) de potential action space van respondenten. Deze potential action space heeft dus invloed op de totstandkoming en de uitvoering van de avondmaaltijd.

Het conceptueel model is dus deels bevestigd, maar niet compleet. Er zijn echter geen bewijzen gevonden die het conceptueel model falsificeren. Het is van belang in te zien dat de tijdgeografische beperkingen wel degelijk invloed hebben op de totstandkoming en uitvoering van de avondmaaltijd. Om het model beter te testen zal er diepgaand onderzoek nodig zijn – hetzij kwantitatief, hetzij kwalitatief – naar de verschillende onderdelen van het model.

5.1.3 Hoofd- en deelvragen

Aan het einde van het Theoretisch Kader zijn naast het conceptueel model een hoofdvraag en enkele deelvragen opgesteld. Deze vragen dienen beantwoord te zijn in dit onderzoek en zullen hier nogmaals kort worden toegelicht.

Hoofdvraag:

Hoe hebben tijdgeografische beperkingen een invloed op de totstandkoming en de uiteindelijke uitvoering van avondmaaltijden in huishoudens met een dubbel inkomen en hoe verhouden deze invloeden zich tot de voorkeuren, vaardigheden en attributen die deze groep heeft?

Zoals in de samenvatting van de resultaten en de bespreking van het conceptueel model naar voren is gekomen spelen verschillende tijdgeografische beperkingen een beperkende rol bij de totstandkoming van de maaltijd. Vooral de bereiding van de maaltijd en het verzamelen van ingrediënten zijn hiervoor gevoelig. De uiteindelijke maaltijd lijkt qua inhoud geen verband te houden met de tijdgeografische beperkingen en van een echte invloed is dus geen sprake. Ook wat betreft de vorm van de maaltijd is de gevonden invloed minimaal. Wanneer er wordt gekeken naar de verhouding tussen tijdgeografische beperkingen enerzijds en voorkeuren, vaardigheden en attributen anderzijds kan duidelijk worden gezien dat er sprake is van invloed van twee kanten. Op enkele specifieke gebieden hebben tijdgeografische beperkingen meer invloed en op andere gebieden de voorkeuren. Zo zijn beide kanten belangrijk bij de totstandkoming van de maaltijd en kan geen van de twee kanten in dit onderzoek of in ander soortgelijk wetenschappelijk onderzoek onderbelicht gelaten worden.

Deelvragen:

Wat zijn de tijdgeografische beperkingen van de doelgroep en hoe beïnvloeden deze de totstandkoming en uitvoering van avondmaaltijd?

De tijdgeografische beperkingen zijn uitgewerkt en verschillen per huishouden. Het is voornamelijk de reistijd die invloed lijkt te hebben op de verschillende facetten van de avondmaaltijd. Ook het gepland hebben van activiteiten en het hebben van flexibele werktijden spelen een rol. Tijdgeografische beperkingen hebben dus invloed op de totstandkoming en uitvoering van de avondmaaltijd.

Wat zijn de voorkeuren, vaardigheden en attributen van de doelgroep en hoe beïnvloeden deze de totstandkoming en uitvoering van avondmaaltijd?

De voorkeuren, vaardigheden en attributen zijn onderzocht en er blijken grote verschillen te zijn per respondent en huishouden. Door factoranalyses zijn enkele voorkeuren naar voren gekomen en deze blijken mee te spelen bij het tot stand komen en uitvoeren van de maaltijd. Ook de vaardigheden spelen een grote rol. In verschillende statistische modellen zijn ze goed op te nemen.

Hoe verhouden de voorkeuren, vaardigheden en attributen van de doelgroep zich qua invloed op de avondmaaltijd tot de tijdgeografische beperkingen van de doelgroep?

Per onderwerp verschilt het welke factor de grootste invloed heeft. Soms is het bijvoorbeeld de reistijd die een grotere impact heeft op de totstandkoming en uitvoering van de maaltijd dan de voorkeuren, vaardigheden en attributen. Bij sommige delen van de avondmaaltijd is het juist andersom. Het is belangrijk te zien dat beide aspecten grote invloed kunnen hebben en dat niet een van de twee beïnvloedend belangrijker is. Dat reistijd de voorkeuren kan overstemmen is een bevestiging van dezelfde stellingname door Devine et al. (2003) in een onderzoek naar de balans tussen werk en huishoudens met betrekking tot voedselstrategieën.

5.2 Reflectie

Het is van belang om te kijken wat de resultaten betekenen voor de doelgroep, voor de maatschappij en voor de wetenschap. Daarnaast moet er kritisch worden teruggeblikt om te kijken wat er beter zou kunnen in mogelijke vervolgonderzoeken. In dit deel van dit hoofdstuk wordt dat gedaan.

5.2.1 Betekenis voor doelgroep

De onderzochte doelgroep bestaat uit huishoudens met een dubbel inkomen. Naar voren is gekomen dat tijdgeografische beperkingen een beperkende factor kunnen zijn in de bereiding van de maaltijd. Voor de doelgroep betekent dit dat de reistijd, de geografische locatie van het huishouden, de werktijden en andere factoren niet los te denken zijn van de logistiek van de avondmaaltijden. Wanneer mensen binnen deze doelgroep dus voor dit soort zaken keuzes maken is het van belang dat ze inzien dat dit een gevolg gaat hebben op de totstandkoming van de avondmaaltijd. De voorkeuren, vaardigheden en in mindere mate attributen spelen ook een rol bij de totstandkoming van de maaltijd. Soms spelen ze een sterkere rol dan de tijdgeografische beperkingen, soms een minder sterke. Voor de doelgroep betekent dit dat voorkeuren en tijdgeografische beperkingen kunnen botsen en dat zodoende niet altijd aan alle voorkeuren van de maaltijd kan worden voldaan.

De inhoud van de maaltijd komt in dit onderzoek naar voren als een zaak die niet onderhevig is aan dezelfde invloeden als de totstandkoming van de maaltijd. Dat betekent niet dat de invloeden er niet zijn. Door gebrek aan gedetailleerde informatie over de inhoud van de maaltijden is het simpelweg niet duidelijk naar voren te brengen. Reistijd kan een beperkende factor zijn voor kooktijd en de moeilijkheidsgraad van de maaltijd. Daarom is het voor de doelgroep te verwachten dat wanneer er een langere reistijd is, er snellere en makkelijkere maaltijden zullen worden gekookt.

De mensen die binnen de doelgroep vallen zullen moeten opletten hoe het samenspel tussen de verschillende factoren is voor het specifieke huishouden en kijken hoe de verschillende factoren elkaar in de weg kunnen staan.

5.2.2 Betekenis buiten de doelgroep

De specifieke eis aan de gekozen doelgroep was dat het om huishoudens ging met een dubbel inkomen. Dit zijn lang niet alle huishoudens in Nederland en daarom zijn de onderzoeksresultaten ook niet te generaliseren naar de gehele bevolking. De doelgroep zou volgens de theorie duidelijk aan tijdgeografische beperkingen onderhevig zijn doordat geen van beide partners alle tijd heeft om de avondmaaltijd voor te bereiden en doordat er rekening gehouden moet worden met de dagelijkse activiteiten van beide partners. Groepen die buiten de doelgroep vallen zijn alleenstaanden, huishoudens waarin een van de partners niet werkt en gepensioneerd. De tijdgeografische beperkingen zijn voor deze groepen waarschijnlijk erg verschillend van die van de doelgroep. Toch worden deze groepen geacht een avondmaaltijd te nuttigen en er zullen altijd beperkingen zijn. Met name alleenstaanden zullen naar alle waarschijnlijkheid veel werkdagen voor hun eigen maaltijd moeten zorgen en op die

dag hun eigen tijdgeografische beperkingen hebben. Gepensioneerden hebben uiteraard meer tijd dan de werkende bevolking, maar hebben wellicht een kleinere actieradius en zijn zodoende aan andere beperkingen gebonden. De groep met huishoudens waarin een van beide partners niet werkt heeft een partner die vrij is om voor de avondmaaltijd te zorgen. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat het ook altijd deze persoon is die dat doet en natuurlijk hebben ook mensen zonder werk een daginvulling en de daarmee gepaard gaande coupling constraints. Daarnaast moeten zij ook rekening houden met de beperkingen van hun werkende partner. Zo zijn er genoeg tijdgeografische beperkingen op te werpen in andere groepen dan de doelgroep van deze scriptie. Onderzoeken naar deze groepen zouden erg interessant en waardevol zijn. Naast de verschillende manieren waarop tijdgeografische beperkingen hun invloed hebben is het ook mogelijk dat andere groepen beschikken over andere vaardigheden, voorkeuren en attributen en deze op verschillende wijzen inzetten.

5.2.3 Tekortkomingen onderzoek

Dit onderzoek kent enkele tekortkomingen die ervoor zorgen dat sommige verbanden niet zijn aan te tonen. Allereerst is er de steekproef die aan de kleine kant is (119), zeker wanneer er subgroepen getoetst en/of vergeleken moeten worden. Een groter onderzoek met meer respondenten geeft de mogelijkheid om vaker aan de voorwaarden van statistische toetsen te voldoen en een grotere kans op significantie bij groepen die qua grootte op het randje zitten.

Een andere belangrijke tekortkoming is de manier waarop de inhoud van de maaltijd gemeten is. Voor drie belangrijke groepen (groente, vlees/gevogelte en vis) is er onderscheid gemaakt tussen *vers*, *bevroren* en *anders verpakt*. Van de overige producten is gevraagd of ze in de maaltijd waren verwerkt. Dit geeft informatie over de samenstelling van de maaltijd maar niet over de hoeveelheden of de manier van bereiding. Stomen, koken, frituren of bakken zijn enkele manieren om voedsel te bereiden. De ene manier is makkelijker dan de andere manier, of gezonder, of sneller. Daar is nu niet naar gevraagd en daarom is er geen uitspraak over te doen. Ook de hoeveelheden maken uiteraard uit. Drie borden leeg eten zorgt voor een drie keer zo grote energie-inname als één bord leeg eten (wanneer het dezelfde avondmaaltijd betreft). Er is ook geen uitsplitsing geweest in kleinere groepen als *peulvruchten*, *bladgroenten* en *varkensvlees*. Dit zijn allemaal zaken die gezondheidsimplicaties hebben en die niet zijn meegenomen in dit onderzoek. De redenen hiervoor zijn dat de onderzoeker in de eerste plaats niet de medische onderlegging heeft om uitspraken over deze zaken te doen. Ten tweede is het ongewenst om de respondenten een dergelijke enquête in te laten vullen als er daarnaast ook nog om tijdgeografische beperkingen, verzameling van ingrediënten, de vorm van de maaltijd, en de voorkeuren, vaardigheden en attributen wordt gevraagd. Dit zou een erg grote enquête als gevolg hebben wat hoogstwaarschijnlijk de respons naar beneden zou halen. Het is daarom niet zo dat er geen verband is tussen de onderzochte verklarende factoren en de inhoud van de maaltijd, maar als deze er is kan het niet worden aangetoond aan de hand van de in dit onderzoek verzamelde data.

Een ander heikel punt dat betrekking heeft op de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek is de beperking tot de avondmaaltijd. Dit is een weloverwogen keuze geweest daar de avondmaaltijd een sociaal component heeft en het de maaltijd is die vaak samen met de andere leden van het huishouden wordt genuttigd. Het was voor deze masterscriptie een te groot onderwerp om het eetgedrag van een persoon gedurende een hele dag bij te houden. Dit zou kunnen door middel van een kwalitatief onderzoek, maar dat zou de hele aard van het onderzoek veranderen. Het gevolg is dat niet duidelijk is wat de respondenten op de rest van de dag gegeten en gedronken hebben. Dit zijn zaken die uiteraard wel van belang zijn wanneer er naar de maatschappelijke relevantie en daarmee de gezondheid van de bevolking wordt gekeken. Als voorbeeld: een respondent kan een avondmaaltijd met verse groente en vis eten terwijl er overdag veel ongezonde dingen als snoep en chips zijn genuttigd. Een andere respondent kan de hele dag salades eten en de avondmaaltijd overslaan vanwege werk. In de data zoals die hier gevraagd wordt zou het dan lijken alsof de tweede respondent de ongezondste keuze maakt. Het is dus van belang om dit onderzoek te zien zoals het is: een onderzoek naar de avondmaaltijd. De context van de rest van de dagelijkse activiteiten en voedselinname zal voor zover deze niet gevraagd is van respondent tot respondent verschillen.

Als er overstijgend wordt gekeken naar het opgestelde model en het uitgevoerde onderzoek is er nog een belangrijke zaak die vermeld moet worden. Het conceptueel model is gebaseerd op theorieën die in andere landen dan Nederland zijn opgesteld. De aangehaalde onderzoeken zijn hoofdzakelijk in de Verenigde Staten uitgevoerd. Dit onderzoek is echter gedaan onder een deel van de Nederlandse bevolking. Het is goed mogelijk dat er verschillen bestaan in bijvoorbeeld de verspreiding van voorzieningen tussen deze twee landen. Nederland staat volgens een onderzoek van Oxfam Novib (2014) in de absolute wereldtop als het gaat om de bereikbaarheid van voedsel. De Verenigde Staten scoort betrekkelijk slecht als het gaat om de bereikbaarheid van voedsel vergeleken met andere Westerse landen. Het is goed denkbaar dat het opgestelde conceptueel model beter toepasbaar is in de Verenigde Staten dan in Nederland.

6 Referenties

- Bisogni, C. A., Connors, M., Devine, C. M., & Sobal, J. (2002). Who We Are and How We Eat: A Qualitative Study of Identities in Food Choice. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(3), 128-139. doi:10.1016/s1499-4046(06)60082-1
- Bisogni, C. A., Falk, L. W., Madore, E., Blake, C. E., Jastran, M., Sobal, J., & Devine, C. M. (2007). Dimensions of everyday eating and drinking episodes. *Appetite*, 48(2007), 218-231. doi: 10.1016/j.appet.2006.09.004
- Blake, C. E., Bisogni, C. A., Sobal, J., Devine, C. M., & Jastran, M. (2007). Classifying foods in contexts: How adults categorize foods for different eating settings. *Appetite*, 49(2007), 500-510. doi:10.1016/j.appet.2007.03.009
- Blake, C. E., Bisogni, C. A., Sobal, J., Jastran, M., & Devine, C. M. (2008). How adults construct evening meals. Scripts for food choice. *Appetite*, 51(2008), 654-662. doi:10.1016/j.appet.2008.05.062
- Blake, C. E., Devine, C. M., Wethington, E., Jastran, M., Farrell, T. J., & Bisogni, C. A. (2009). Employed parents' satisfaction with food-choice coping strategies. Influence of gender and structure. *Appetite*, 52(2009), 711-719. doi:10.1016/j.appet.2009.03.011
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014). Kerncijfers wijken en buurten 2009-2012. Retrieved from <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=70904ned&D1=a&D2=12671&D3=l&HD=150713-1538&HDR=T&STB=G1,G2>
- Centraal Planbureau. (2008). Een analyse van de groei van de formele kinderopvang in het recente verleden en in de nabije toekomst. Retrieved from [http://www.cpb.nl/publicatie/een-analyse-van-de-groei-van-de-formele-kinderopvang-het-recente-verleden-en-de-nabije-to](http://www.cpb.nl/publicatie/een-analyse-van-de-groei-van-de-formele-kinderopvang-het-recente-verleden-en-de-nabije-toekomst)
- Corrigan, M. P. (2011). Growing what you eat: Developing community gardens in Baltimore, Maryland. *Applied Geography*, 31(2011), 1232-1241. doi:10.1016/j.apgeog.2011.01.017
- Devine, C. M. (2005). A Life Course Perspective: Understanding Food Choices in Time, Social Location, and History. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 37(2005), 121-128. doi:10.1016/S1499-4046(06)60266-2
- Devine, C. M., Connors, M. M., Sobal, J., & Bisogni, C. A. (2003). Sandwiching it in: spillover of work onto food choices and family roles in low- and moderate-income urban households. *Social Science & Medicine*, 56(2003), 617-630. doi:10.1016/S0277-9536(02)00058-8
- Devine, C. M., Farrell, T. J., Blake, C. E., Jastran, M., Wethington, E., & Bisogni, C. A. (2009). Work Conditions and the Food Choice Coping Strategies of Employed Parents. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 41(2009), 365-370. doi:10.1016/j.jneb.2009.01.007
- Devine, C. M., Jastran, M., Jabs, J., Wethington, E., Farrell, T. J., & Bisogni, C. A. (2006). "A lot of sacrifices:" Work-family spillover and the food choice coping strategies of low-wage employed parents. *Social Science & Medicine*, 63(2006), 2591-2630. doi:10.1016/j.socscimed.2006.06.029
- Dijst, M. (1999). Two-earner families and their action spaces: A case study of two dutch communities. *Geojournal*, 48(1999), 195-206. doi:10.1023/A:1007031809319

- Dijst, M. (2013). Space–Time Integration in a Dynamic Urbanizing World: Current Status and Future Prospects in Geography and GIScience. *Annals of the Association of American Geographers*, 103 (5), 1058-1061. doi: 10.1080/00045608.2013.792171
- Dijst, M. (2009). Time geographical analysis. In: R. Kitchin and N. Thrift (eds.), *International Encyclopaedia of Human Geography*, 11, 266-278.
- Furst, T., Connors, M., Bisogni, C. A., Sobal, J., & Falk, L. W. (1996). Food Choice: A Conceptual Model of the Process. *Appetite*, 26(1996), 247-266. doi:10.1006/appe.1996.0019
- Glanz, K., Sallis, J. F., Saelens, B. E., & Frank, L. D. (2005). Healthy Nutrition Environments: Concepts and Measures. *American journal of health promotion*, 19(5), 330-333.
- Hägerstrand, T. (1970). What about people in regional science? *Papers of the regional science association*, 24, 6-21.
- Jabs, J., & Devine, C. M. (2006). Time scarcity and food choices: An overview. *Appetite*, 47(2006), 196-204. doi:10.1016/j.appet.2006.02.014
- Jabs, J., Devine, C. M., Bisogni, C. A., Farrell, T. J., Jastran, M., & Wethington, E. (2007). Trying to Find the Quickest Way: Employed Mothers' Constructions of Time for Food. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 39(2007), 18-25. doi:10.1016/j.jneb.2006.08.011
- Jastran, M. M., Bisogni, C. A., Sobal, J., Blake, C., & Devine, C. M. (2009). Eating routines. Embedded, value based, modifiable, and reflective. *Appetite*, 52(2009), 127-136. doi:10.1016/j.appet.2008.09.003
- Kwan, M. (1999). Gender and Individual Access to Urban Opportunities: A Study Using Space–Time Measures. *Professional Geographer*, 51(2), 210-227. doi:10.1111/0033-0124.00158
- LeDoux, T. F., & Vojnovic, I. (2014). Examining the role between the residential neighborhood food environment and diet among low-income households in Detroit, Michigan. *Applied Geography*, 55, 9-18. doi:10.1016/j.apgeog.2014.08.006
- Madsen, K. A., Cotterman, C., Thompson, H. R., Rissman, Y., Rosen, N. J., & Ritchie, L. D. (2015). Passive commuting and dietary intake in fourth and fifth grade students. *American Journal of Preventive Medicine*, 48(3), 292-299. doi:10.1016/j.amepre.2014.09.033
- McQuoid, J., & Dijst, M. (2012). Bringing emotions to time geography: the case of mobilities of poverty. *Journal of Transport Geography*, 23(2012), 26-34. doi:10.1016/j.jtrangeo.2012.03.019
- Oxfam Novib. (2014). Good enough to eat. Retrieved from <http://www.oxfam.org.uk/~media/Files/Offsite/GoodEnoughData.ashx>
- Stewart, B., & Tinsley, A. (1995). Importance of Food Choice Influences for Working Young Adults. *Journal of The American Dietetic Association*, 95(2), 227-230. doi:10.1016/S0002-8223(95)00054-2